

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Hospodářská zahraniční pomoc při poválečné obnově
ČSR
se zaměřením na pomoc ze Spojených států
(1944 - 1948)

American economic aid in the postwar recovery of
Czechoslovakia
(1944 - 1948)

Školitel:
Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

vyhotovila:
Jana Frydryšková
FF UK

Obor historie

Chtěla bych zejména poděkovat panu profesorovi Ivanu Jakubcovi za výborné vedení mé práce, dále panu doktorovi Jiřímu Novotnému a panu docentovi Jiřímu Šoušovi z archivu České národní banky za ochotu a cenné rady, které mi poskytli při mých návštěvách v archivu ČNB. Jsem vděčná také panu Ing. Janu Šoltovi za poskytnutí důležitých materiálů.

A v neposlední řadě bych chtěla poděkovat mým rodičům, Georgimu Ilievovi a Petrovi Nyklíčkovvi za trpělivost, podporu a pomoc s elektronickými materiály.

Prohlašuji,

že jsem diplomovou práci na téma „**Hospodářská
zahraniční pomoc při poválečné obnově ČSR
Se zaměřením na pomoc ze Spojených států (1944 -
1948)**“ vypracovala samostatně, pouze s využitím
pramenů, které jsou uvedeny v seznamu literatury.

V Praze dne 1. září 2006

Jana Frydryšková

OBSAH

Úvod	1
1.kapitola	
Politická situace v Československu po roce 1945	6
2.kapitola	
Hospodářské a sociální následky okupace	10
3.kapitola	
UNRRA (zřízení organizace; UNRRA v ČSR; ostatní organizace v rámci UNRRA)	24
4.kapitola	
Úvěry (vyjednávání u Exim banky; získané úvěry; neúspěch v jednání)	75
5.kapitola	
Marshallův plán (Situace v ČSR před harvardským projevem; jednání o Marhallově plánu v ČSR; ekonomické důsledky nepřijetí pomoci; vývoj Marshallova plánu)	88
Závěr	124
Seznam použitých materiálů	

ÚVOD

Válka s Německem skončila nepodmínečnou kapitulací v květnu 1945, konec druhé světové války se datuje 2. září 1945, kdy kapitulovalo Japonsko. Byla to do té doby nejděsivější a neničivější válkou v dějinách lidstva. Zúčastnilo se jí 61 států, které představovaly přibližně 80 % obyvatelstva světa, a probíhala na území 40 států a téměř na všech mořích. Do armády bylo zmobilizováno okolo 110 miliónů osob a ještě ve větší míře než v letech 1914-1918 šlo o střetnutí dvou gigantických ekonomických potenciálů s dosud nevídaným nasazením vojenské techniky. Proti Japonsku pak byla použita poprvé jako zbraň atomová bomba. Odhady celkové výše vojenských nákladů a škod se pohybují mezi 3000 - 5000 miliardami předválečných dolarů.¹

Nikdo se už nedozví, nakolik si tento krvavý konflikt národů celého světa vyžádal obětí. Některé střízlivější údaje hovoří o, že na frontě a mimo ní důsledkem války zahynulo 38 miliónů lidí, jiné údaje hovoří o 50 miliónech.² Následky války byly v různých částech světa odlišné. Hlavní boje probíhaly v Evropě. Zde bylo válčení a zabíjení nejintenzivnější. Na konci války byly vyhlídky Evropy dost neutěšené. Největšími, jak lidskými, tak materiálními, ztrátami byly postiženy Sovětský svaz, Polsko, Jugoslávie, Řecko, Německo, Itálie, Francie, Československo. Nejen tyto, ale i jiné země ležely na konci války v rozvalinách, tisíce jejich měst a vesnic bylo rozbombardováno a v nich zničeno milióny bytů, veřejných budov, průmyslových podniků a asi 200 000 km železničních tratí zničeno nebo poškozeno.³ Hospodářství řady zemí rozvráceny válečnou ekonomikou či přímo nacistickou exploatací. Milióny lidí ztratilo někoho

¹ Faltuz, Josef; Průcha, Václav, Hospodářské dějiny, Praha 1992, str. 72

² Nálevka, Vladimír, Světová politika ve 20.století, I. díl, Praha 2000, str. 187

³ Šůra, Milan, Buk, Josef, Mezinárodní vztahy po druhé světové válce, Praha 1964, str. 8

blízkého, někdy celé rodiny, zdraví, domov a stabilitu. Internační tábory byly zaplněny lidmi nejrůznějších národností, kteří se stali lidmi bez domova. Společnost se naplnila nejistotou zítřka, nikdo nevěděl, co bude dál. Tato situace se stala živnou půdou pro extremismy, v tomto případě pro komunismus, který se pomalu a nebezpečně rozšiřoval z východní do střední Evropy.

Výsledky války měly dalekosáhlé důsledky a ovlivnily celý svět. Problém budoucího uspořádání světa, v rámci něj pak budoucí uspořádání Německa, zaujímal čelné místo v mezinárodních debatách na sklonku války i těsně po ní. Dohody o poválečném uspořádání světa vznikaly v četných jednání mocností antifašistické koalice. Nejdůležitějšími byly dohody z teheránské a káhirské konference roku 1943 a zejména dohody přijaté v průběhu roku 1945, tj. dohody z jaltské konference, Charta Organizace Spojených národů schválená na konferenci v San Francisku, dohody z postupimské konference a dohody přijaté na prosincové konferenci ministrů zahraničních věcí SSSR, USA a Velké Británie v Moskvě.

Druhá světová válka na čas spojila zájmy zemí politicky a hospodářsky diametrálně odlišných a právě od postupimské konference pak bylo stále více zřejmé, že řešení mezinárodních otázek budou ponechány v rukou dvou supervelmocí - Spojených států a Sovětského svazu. Obě tyto velmoci, Sovětský svaz naproti obrovským ztrátám na obyvatelstvu a hospodářství, a Spojené státy s velkým zadlužením, vyšly z války posíleny. Očekávání, že po válce zajistí tyto velmoci spolu dlouho trvajícím mírem, se nesplnilo kvůli naprosto odlišnému vnitřnímu uspořádání a zcela protichůdných zájmů na mezinárodním poli každé z obou těchto zemí. Bylo tedy jen otázkou krátké doby, kdy se po skončení války, hlavního důvodu spojenectví, tato rozdílnost projeví v podobě problémů, rozchodů a kolizí v mírové politice světového uspořádání po druhé světové válce.

Hospodářské vztahy patří a patřily neodmyslitelně k jedním ze základních pilířů politiky velmocí a hospodářské otázky jdou ruku v ruce otázkami politickými, územními, vojenskými aj. Proto i hospodářská obnova válkou zničené Evropy zaujímala čelné místo na konferencích velmocí a jejich spojenců. Spojené státy, potažmo svět, potřeboval hospodářsky a politicky stabilizovanou Evropu. Potřeboval ji také jako odbytíště pro svůj během války nashromážděný obrovský kapitál. Proto se s přípravou hospodářské obnovy začalo ještě v době, kdy německá armáda ve válce vítězila. Už předem se zajišťovalo, aby byla pomoc účinná, perspektivní a dobře organizovaná.

Humanitární pomoc během a po druhé světové válce nebyla zdaleka první pomocí organizovanou na podporu obětem války.

Již v 19. stol. v době války Řecka za nezávislost, dobrovolné organizace sbíraly peníze na podporu tohoto boje a na podporu řeckých sirotků. Také, když Irsko zachvátil v 19. století hladomor, USA poslaly jako pomoc nezbytné zboží. Po první světové válce začala být americká pomoc organizovanější. V průběhu války, se 8 miliónů obyvatel Belgie, ocitlo v důsledku blokády na pokraji smrti hladem. Spojené státy tehdy zřídily Commission for Relief in Belgium (CRB) - Výbor pomoci pro Belgii. Po skončení 1 sv. války a uzavření míru byla ve Washingtonu vytvořena American Relief Administration (ARA) - Správa americké pomoci, jejímž přirozeným vedoucím činitelem se stal Hoover. Paul Johnson napsal o této organizaci, že byla předchůdcem Marshallova plánu, zvláště, co se týče vedlejšího amerického zájmu, jako bylo podkopávat komunistický režim v Maďarsku či znemožnit návrat monarchie v Rakousku a podpořit preferovaný anglosaský systém⁴. Přesto nebyla tato pomoc tak dobře organizovaná a skončila už v létě 1919, přičemž například

⁴ Dowd, Alan W., Exporting Civil Society. Contributors, in : World, Vol. I., rok 2003, číslo 7, s. 255.

Československo z ní získalo jen nepatrný zlomek.⁵ V meziválečné době tak, jak stoupala USA uplatňovaná politická zásada izolacionismu, klesala ochota podporovat postižené zahraniční země. Ke změně došlo až na začátku druhé světové války, kdy zejména Červený kříž podporoval Velkou Británii během letecké bitvy a od roku 1943 začala už pracovat i Československu známá UNRRA. Také akce Lend-lease měla velký význam ve vedení boje proti nacismu. Spojencům bylo jejím prostřednictvím dodáno vojenské a civilní zboží v hodnotě asi 40 mld. dolarů. Československu byly poskytovány tyto dodávky prostřednictvím anglických zásobovacích úřadů; byly mu dodány zejména nákladní vozy, džípy, letadla typu Liberator aj.⁶

Války jsou odvěkým problémem lidstva. Válka přináší sebou oběti, ztráty na životech, újmy na zdraví, zničené hospodářství, zpomalení prosperity země. Přesto ji nadále země používají jako nástroj řešení svých problémů. Zcela nelogicky se nejdříve vynaloží obrovské sumy na vedení války, aby se pak vynaložily stejné sumy na obnovu válkou zničených zemí.

Chtěla bych se zabývat právě touto obnovou, prvotní pomocí a rekonstrukcí po nejničivější válce v dějinách lidstva. Jsem si vědoma rozsahu tohoto tématu, proto jsem zvolila místní ohraničení, tedy pomoc, která plynula do Československa po druhé světové válce a to pouze ze Spojených států, potažmo pak ze Spojených národů, protože jedna z největších poválečných akcí - UNRRA - byla financována sice převážně Spojenými státy, organizačně však tato pomoc byla pod záštitou Spojených národů. Do práce jsem začlenila i v Československu nerealizovaný Marshallův plán, protože to považuji za jeden z mezníků jak československých, tak evropských a světových moderních dějin. I když ČSR muselo nakonec tuto nabídku odmítnout, chtěla bych se pokusit podat

⁵ Dejmek, Jindřich, Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX.století, Praha 2002, s. 300.

⁶ ČSR a zastavení zákona o půjčce a pronájmu, in Lidová demokracie, 30. 8. 1945

vysvětlení proč tomu tak bylo, jaká jednání tomu předcházela a posléze, jaké ekonomické důsledky vplynuly pro republiku z nepřijetí tohoto plánu, který postavil na nohy západní Evropu. Jsem si vědoma, že jakákoli analýza typu „co by bylo, kdyby...?“ patří spíše do oboru politologického, než historického. Přesto se dají na základě pramenů ukázat určité formy hospodářské diskriminace ze strany USA už např. v souvislosti s odmítavým postojem k pařížské konferenci, který předcházel únorovému komunistickému režimu.

Při své práci jsem se snažila co nejvíce čerpat z archivních materiálů, které jsem nashromáždila během dvou let zejména v Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu a Archivu České národní banky. Velmi prospěšným k mé práci mi byl i půlroční pobyt ve Vídni v rámci programu Erasmus, kde jsem také navštívila Österreichisches Staatsarchiv a knihovny, ve kterých jsem našla důležité monografie, u nás nedostupné.

Velmi cennou pomůckou mi byly také tištěné prameny k problémům zahraniční i domácí poválečné politiky. Jsem si vědoma, že dílčí části mé práce byly již zpracovány. Zaměřila jsem se proto i na jiné materiály, než například použil Karel Sommer ve své knize Československo a UNRRA, Zdeněk Veselý ve své publikaci ČSR a Marshallův plán, či Alice Teichová, Karel Kaplan nebo Petr Prokš ve svých studiích o Marshallovém plánu. Z důvodu naprostého nedostatku materiálů k menším organizacím jako byla American Relief for Czechoslovakia či C.A.R.E. jsem musela použít pouze tehdejších novinových článků.

K práci jsem využila i elektronických zdrojů na internetu, např. největší digitalizovanou knihovnu na světě - Questii či digitalizované zprávy Foreign Relations of United States.

Pokusila jsem z těchto materiálů zmapovat pomoc, která k nám plynula z USA po druhé světové válce, či která nám byla

nabídnuta a vinou politické situace v ČSR a ve střední a jihovýchodní Evropě vůbec musela být odmítnuta.

Chtěla bych odpovědět především na otázky, jaký byl reálný dopad zahraniční podpory pro Československo, jaké byly motivace (hospodářské a politické) pomoci a jaké byly důsledky odmítnutí pomoci.

1.kapitola

Politická situace v Československu po roce 1945

Hlavní československý politický představitel za války - exilový prezident - Edvard Beneš se vrátil do osvobozené země na jaře v roce 1945. Vracel se za podstatně jiné situace než Tomáš G. Masaryk v roce 1918. Jaký bude osud země po druhé světové válce byl pak načrtnut už během ní, kdy si velmoci mezi sebou rozdělily sféry vlivu. Československo bylo zahrnuto do sovětského operačního plánu již při jednání na Teheránské konferenci v roce 1943, kdy velmoci jednaly o postupu sovětských vojsk.⁷

Na návštěvě v Moskvě roku 1943 pak byla prezidentem Benešem podepsána československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci, kterou mnozí historici považují za zlomový okamžik pro další vývoj země. Smlouva byla vyústěním Benešovy politiky po Mnichovu v roce 1938, kdy západní velmoci selhaly. Beneš, byť ve funkci prezidenta, byl především stále tím prvorepublikovým ministrem zahraničních věcí, politikem, který se orientoval v

⁷ Prokš, Petr, Československo mezi východem a západem (Politické souvislosti pobytu americké a sovětské armády na československém území), in : Slovanský přehled, 1993, č. 3-4, str. 304.

zahraniční politice. Jeho hlavním cílem, bylo zajistit republiku zahraničně politicky a Sovětský svaz se jevil jako vhodný partner.

Pozdě si začal uvědomovat, že Sověti podrážděně reagují na jakýkoli československý pokus o samostatné vystoupení. Nebyl jediný, kdo se nechal zmást Stalinovým chováním a důvěřoval mu, že Sovětský svaz nebude zasahovat do otázek vnitřní politiky a že celkově bude zachována naprostá suverenita československého státu. Je všeobecně známa také důvěra prezidenta Roosevelta ve Stalina.

Československá republika byla v roce 1945 obnovena jako země demokratická a v původních předmnichovských hranicích s výjimkou Podkarpatska, kde pod vojenskou správou sovětské armády Národní rada Zakarpatské Ukrajiny vyhlásila již 26. listopadu 1944 připojení k SSSR.⁸

Beneš se s dalšími představiteli politického exilu vracel na osvobozená území přes Sovětský svaz, kde se mimo jiné jednalo o podobě nového vládního programu a o složení budoucí vlády.

Politické strany, které představovaly odboj proti nacistické okupaci, vytvořily mimoparlamentní orgán, jehož hlavním úkolem bylo sjednocovat politický život v Československu - Národní frontu. V českých zemích šlo o KSČ, sociální demokraty, národní socialisty a lidovce, na Slovensku o KSS a demokraty. Do politického života tak nebyla vpuštěna politická pravice, jako byli agrárníci, živnostníci, národní demokraté - národní sjednocení a slovenští luďáci. Pro přechodné období bylo stanoveno paritní zastoupení všech stran. V českých zemích tedy měla každá strana čtvrtinu míst, na Slovensku polovinu.

Pozice komunistů byla přece jenom silnější než se zdálo, protože jim připadala klíčová ministerstva vnitra a informací. Kromě toho patřil komunistům „nestrannický“ ministr školství Zdeněk Nejedlý; totéž se dá říci o

⁸ Procházka, Jaromír, *Poválečné Československo 1945-48*, Praha 1991, s.7.

ministrovi národní obrany Ludvíku Svobodovi, a komunistickou politiku zcela následoval i sám Zdeněk Fierlinger, předseda vlády a sociální demokrat a do té doby čs. velvyslanec v Moskvě. Národní fronta stála v politickém systému poválečné ČSR do značné míry nad parlamentem a především mimo demokratickou kontrolu, což se projevovalo, že v ní stále více získávala převahu KSČ.

Dne 5. dubna 1945 byl v Košicích vyhlášen program nové vlády, tzv. Košický vládní program. Vláda Národní fronty byla jmenována jako prozatímní s tím, že po osvobození zbytku republiky bude na podkladě Národních výborů zvoleno a svoláno Národní shromáždění, které potvrdí prezidenta v jeho funkci až do řádné volby a prezident jmenuje novou vládu. Tato vláda a Prozatímní národní shromáždění provedou všeobecné, tajné a přímé volby do Ústavodárného shromáždění.⁹

Komunistům se podařilo prosadit do programu téměř všechny své požadavky, především pak změnu zahraniční orientace Československa od západní Evropy na východ k Sovětskému svazu. Demokraté alespoň doufali v rychlý postup amerických vojsk, který by vytvořil jistou hráz sovětské rozpínivosti. Bohužel si velmoci už předem rozdělily sféry vlivu zcela přesně a zmařily naděje demokratů tím, že americké jednotky svůj postup zastavily u Plzně, byť z Prahy ve dnech Pražského povstání docházely zoufalé prosby o pomoc.

První poválečné volby v květnu roku 1946 po poměrně demokratickém průběhu vyhrála komunistická strana. Tím bylo její postavení v Československu ještě posíleno. Hospodářská opatření odpovídala pochopitelně poválečné situaci a celkovému politickému posunu.

Základní hospodářskou změnou třetí republiky bylo znárodnění vyhlášené dekretem prezidenta republiky ze dne 24. října 1945. Na jeho základě byl znárodněn klíčový velký

⁹ Košický vládní program, in : Sborník dokumentů a materiálů ke studiu nejnovějších dějin Československa, 1. svazek, Praha 1986, str. 17.

průmysl, potravinářský průmysl, akciové banky a spořitelny. Nutno podotknout, že v případě velkého průmyslu se znárodněním souhlasila i část pravice, a pro znárodnění, jež se týkalo podniků s více než 150 až 500 zaměstnanci, hovořily někdy i ekonomické důvody. Mnohé z podniků, po opuštění Němci, stály na pokraji bankrotu. Celkem bylo znárodněno přes 3000 podniků, v nichž pracovalo 61,2 % veškerých zaměstnanců. Výrobní kapacita přesahovala téměř dvě třetiny československého průmyslového potenciálu. Od 13. března 1946 byly ze znárodněných podniků zřizovány tzv. národní podniky.¹⁰

Vedle znárodnění průmyslu pak bylo třeba provést měnovou a pozemkovou reformu. Pozemková reforma se omezila jen na zabavení majetku kolaborantů a důsledné provedení pozemkové reformy po první světové válce.

Úkolem měnové reformy bylo přizpůsobit objem oběživa, jeho rozložení a skladbu potřebám hospodářského života, tzn. uvést do souladu se stabilizační hladinou měnové jednotky a hladinou mzdovou a cenovou. Měnová reforma tvořila součást celkového plánu hospodářské výstavby. Na konci války byly na území ČSR čtyři měnové oblasti - oblast koruny, tzv. protektorátní, oblast koruny slovenské, oblast marky a oblast pengö. Bylo tak třeba provést unifikaci měny. V první etapě byla vylučována marka a pengö, v další etapě pak zavedeno jednotné platidlo v českých zemích a na Slovensku. Stabilizace měny měla být provedena tak, aby se zachovalo z hodnoty měny co nejvíce a aby byl zaručen další zdravý vývoj a stabilizace se nestala pramenem deflačních nebo inflačních vlivů.¹¹ K 1. listopadu 1945 byla opět zavedena jednotná měna československá - koruna československá. Stará platidla byla stažena a uložena na vázané účty. Během několika dnů pak byla provedena do té doby největší měnová operace na území ČSR,

¹⁰ Vykoupil, Libor, Slovník českých dějin, Brno 2000, str. 708.

¹¹ Archiv ČNB, karton č. 68/498, signatura NB PXVII - 99/5, Měnová reforma v ČSR 1945, dokument č. 2 - cíle měnové reformy, str. 1.

která byla provedena rychleji než obdobná Rašínova akce z roku 1919.¹²

2. Kapitola

Hospodářské a sociální následky okupace

Základní ideou československé republiky bylo respektování jednotlivce. Tomuto ideálu nejlépe odpovídala a odpovídá politická forma demokracie. Demokratická idea nebyla aplikována jen v oboru politickém, ale i hospodářském, a hospodářský život první republiky byl v tomto duchu budován. Byl respektován princip soukromé iniciativy, která byla korigována zásahy státu k hájení celonárodních zájmů. Tento demokratický vývoj spějící k prosperitě obyvatelstva a hospodářství byl násilně ukončen nejprve v roce 1938 odtržením pohraničí a následně pak v roce 1939 okupací zbytku republiky a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava.

Aplikace národně-socialistických hospodářských metod, cizích české mentalitě, znamenala pracovní demoralizaci, když namísto systému individuální odpovědnosti byl dosazen systém nedůvěry, podezírání a hlídání každého pracovníka. Iniciativa k práci byla nahrazena otrockou povinností.

Po okupaci území podrobili nacisté hospodářství protektorátu dalekosáhlé reorganizaci. Ta byla zahájena vládním nařízením č. 168/1939 Sb. Dřívější částečně a spontánně vzniklé hospodářské organizace byly postupně zaměňovány povinnými hospodářskými organizacemi, jako to

¹² Archiv ČNB, karton č. 68/498, signatura NB PXVII – 99/5, Měnová reforma v ČSR 1945, dokument č. 26, politika měnová, str. 8.

odpovídalo říšskému vzoru, a tyto organizace, jako např. Ústřední svaz průmyslu, obchodu, řemesla, dopravy aj., působily jako nástroje řízeného hospodářství.¹³ V budování řízeného hospodářství v analogii s institucemi říšskými se od 15.března neustále pokračovalo a zejména po celní unii nabývalo na intenzitě. Právě celní unie, zrušení celní hranice, ačkoli toto nařízení odporovalo ustanovení Výnosu Adolfa Hitlera, dle kterého měla být zachována individualita zemí a bylo dokonce „povinností“ protektora podporovat tento statut, představovalo jednu z nebrutálnějších metod nacistické hospodářské politiky. Národ byl zbaven hospodářské samostatnosti, byl degradován na objekt říšské hospodářské politiky.

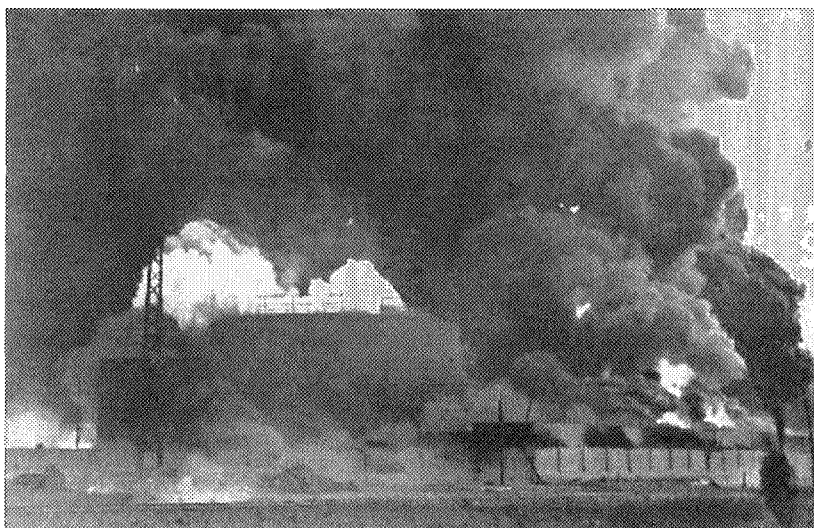
V této době bylo také vytvořeno ministerstvo hospodářství a práce pod vedením říšského Němce Dr. Waltra Bertsche, jež se stalo největším a nejmocnějším úředním místem Protektorátu, které mělo napomáhat německým hospodářsko-politickým cílům na protektorátním území.¹⁴

Vnucení říšské hospodářské struktury se samozřejmě nemohlo obejít bez hospodářských důsledků. Hospodářská situace, ve které se nacházelo poválečné Československo, byla velmi obtížná, přestože republika nebyla nacistickou zvlášť tak zničena, jako např. sousední Polsko, či Jugoslávie, Ukrajina, Bělorusko. K následkům okupace byly přičteny následky vojenských operací v důsledku postupu spojeneckých vojsk. To vše kladlo nesmírnou zátěž na již tak vyčerpané obyvatelstvo. O to více muselo být vyvinuto pracovní úsilí, které by dovedlo zemi k hospodářské obnově.

¹³ Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, str. 12

¹⁴ Toto ministerstvo bylo zřízeno na podkladě vládního nařízení č. 14 z 15. ledna 1942 Sb. Vzniklo z dosavadního ministerstva průmyslu, obchodu a živností a přibráním některé další agendy jiných resortů. Tento úřad upravoval všechny otázky průmyslové výroby, potřeby, záležitosti vnitřního i zahraničního obchodu, měl dozorčí úřadovnu udělující potřebná povolení k dovozu a vývozu, řídil záležitosti živnostenské, otázky použití energetickým sil a sil pracovních, vedl měnovou politiku a řídil protektorátní peněžnictví, Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, str. 14a – 14b.

Cílem nacistického hospodaření na území bývalé republiky bylo úplné odčerpání všech hospodářských, měnových, finančních a peněžních zdrojů pro vedení své expanzivní války. To vedlo k decimaci, k fyzickému i materiálnímu podlomení obyvatelstva českého národa, připraveného o své zdraví, důstojnost, čest, půdu a statky, o možnost samostatného úsudku.

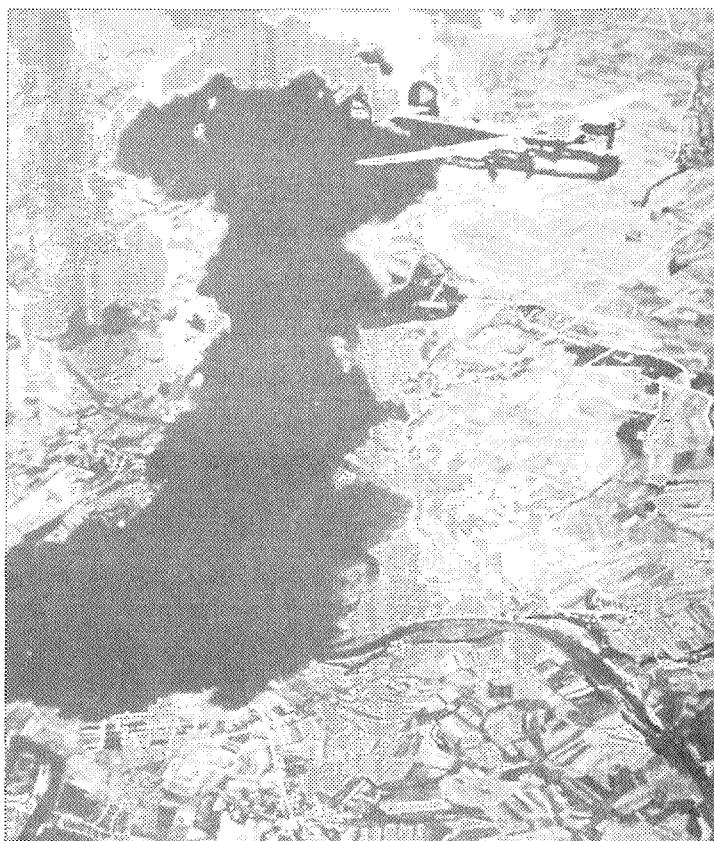
Bratislavský přístav a rafinérie po leteckém útoku, UNRRA v ČSR, str. 65

Je prakticky nemožné zjistit přesné škody způsobené okupací a válkou. Podle dekretu prezidenta republiky č. 54 Sbírký zákonů a směrnic ministerstva vnitra ze dne 3. září roku 1945 se vyšetřovaly a zjišťovaly škody, které po 17. září 1938 utrpěli českoslovenští státní občané v obvodu zemí České a Moravskoslezské nebo v cizině na životě, těle nebo na zdraví nebo odcizením, zavlčením mimo státní území, zabráním, zničením, poškozením nebo jinou ztrátou věcí movitých nebo nemovitých nebo jiným způsobem (na výdělku, důchodu, apod.), jestliže tyto škody byly způsobeny:

a) jakýmkoli válečným činem nebo jiným opatřením některé válčící strany, jejich bojových jednotek nebo příslušníků,

- b) při dočasné okupaci území republiky orgány okupačních států nebo orgány jednající z jejich příkazů, persekucí, z důvodů politických, národních nebo rasových,
- c) teroristickými akcemi organizací států nepřátelských nebo osob veřejných, nebezpečných.¹⁵

Tyto škody bylo nutno do 26. září 1945 hlásit na zvláštních formulářích u Národních výborů.¹⁶ Takto měl být získán spolehlivý podklad pro mezinárodní jednání o reparacích a pro případné budoucí vnitrostátní odškodnění.

Nálet na Fantovy olejářské a benzinové závody v Pardubicích,
UNRRA v ČSR, str. 72

Na pařížské mírové konferenci se pak vlády Albánie, USA, Austrálie, Belgie, Kanady, Dánska, Egypta, Francie,

¹⁵ Archiv ČNB, karton č. 650, Škody a náhrady – Vyšetřování zločinů spáchaných za okupace, složka druhá – soupis škod způsobených německou říší, Sbíрка zákonů a nařízení republiky československé

¹⁶ Archiv ČNB, karton č. 650, Škody a náhrady – Vyšetřování zločinů spáchaných za okupace, složka druhá – soupis škod způsobených německou říší, zpráva pro ředitelství – přihlašování a zajišťování válečných škod, str.1

Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, Řecka, Indie, Lucemburska, Norska, Nového Zélandu, Nizozemska, Československa, Jihoafrické unie a Jugoslávie, ve snaze spravedlivě rozdělit mezi sebou souhrn statků, které byly prohlášeny za volné k použití z titulu reparací, dohodly, že německé reparace budou rozděleny do dvou kategorií:

Kategorie A) zahrnující všechny druhy německých reparací s výjimkou těch, které jsou zahrnuty v kategorii B.

Kategorie B) zahrnující všechno průmyslové zařízení a jiné vybavení podstaty podniků odvezené z Německa, jakož i obchodní loďstvo a loďstvo pro vnitřní plavbu.¹⁷

Československu pak připadal na reparacích podíl v kategorii A 3 % a v kategorii B 4,30%.¹⁸

A jaké byly konkrétní škody? Snažila bych se nastínit pouze ty nejdůležitější, pod kterými je možné udělat si obrázek celkových škod.

Protože finančníctví je důležitou složkou hospodářství, bylo přirozené, že mu nacisté i v našich zemích věnovali obzvláštní pozornost. K ovládnutí pak používali v první řadě říšskoněmeckých velkobank, které se ochotně zúčastnily na hospodářských výbojích v našich zemích a to nejen v zájmu nacistického režimu, ale i ku svému vlastnímu prospěchu. Živnostenská banka se stala předmětem útoků především Dresdner Bank, která se zpočátku snažila oslabit Živnostenskou banku tím, že se záměrně postupně zmocňovala jejích pobočných závodů.¹⁹

¹⁷ Archiv ČNB, karton 62/328, složka reparace, Acte Final Conférence de Paris sur les Réparations, str. 7

¹⁸ Archiv ČNB, karton 62/328, složka reparace, Acte Final Conférence de Paris sur les Réparations, str. 8

¹⁹ Archiv České národní banky, karton č. 650, Škody a náhrady – Vyšetřování zločinů spáchaných za okupace, složka váleční zločinci., zpráva revizní jednoty bank ze dne 22. února 1947, str. 1

Ztrátou filiálek vznikla bance škoda odhadovaná na 44 223 227,40 korun. To ovšem byla pouhá část celkových vyčíslených škod. Mimo jiné Živnostenská banka přihlásila - škody vzniklé dosazením důvěrníka a vnucenými věnováními (15 588 893,95 Kč), škody na budovách při leteckých náletech (10 253 000.---Kč) škody úvěrové (300 000 000.---Kč), škody při prodeji nemovitostí (320 000.---Kč), škody na zahraničních spojeních (109 232 108,25 Kč), škody způsobené Rudou armádou (3 211 080 Kč), tuzemské škody vzniklé zahraničními spory (13 093 428.---Kč), škody na dlouhodobých hypotékách (6 093 944,55 Kč), škody z kursového vyrovnání (615 696.---Kč), Škody na svěřeném majetku (77 688 566.---Kč). Úhrnem to bylo

Němci se snažili finančními machinacemi doslova vysát co nejvíce z reálných statků dřívější republiky. Měnu znehodnotili inflací, která se projevila ještě tíživěji po válce. Zahraniční obchod pak připravili o domácí zásobu deviz a zlata. Němci potřebovali též zlato, neboť vedení expanzivní války předpokládalo v cizině nákup strategických surovin i během války, což představovalo i problém opatřit si potřebné devizy a zlato. Jakým způsobem si je říše obstarávala ukazuje dobře příklad Národní banky, kdy po odtržení pohraničí banka musela za své bankovky poskytnout část svého zlata.²⁰

V roce 1940 bylo české hospodářství zapojováno stále intenzivněji ve prospěch válečného úsilí říše. Dovážely se suroviny, které bylo nutno zaplatit českými devizami, byť suroviny byly zpracovány pro říši. Deutsche Reichsbank ochotně půjčovala potřebné devizy Národní bance, neboť věděla, že ta je bude muset uhradit zlatem. K úhradě pak bylo použito zlata, které jí bylo převedeno prostřednictvím Banky pro mezinárodní platby v Basileji z Bank of England a potom zlata, které bylo nutné odejmout přímo devizově autonomním firmám.²¹

Dalším úderem bylo podhodnocení měnové jednotky (koruny) tím, že její poměr k marce byl stanoven na cenové hladině neodpovídající kurs 1:10 na místo reálné hodnoty 1:6-7, takže Němci měli možnost nakupovat v protektorátu o 1/3 levněji.²² Byla jim tak dána možnost laciného výkupu zboží hotového i surovin, čímž nastal prudký vývoz do Říše a

580 319 944,15Kč, která se později zvýšila ještě na **616 940 132,95Kč**. Viz Archiv ČNB, karton č. 650, Škody a náhrady – Vyšetřování zločinů spáchaných za okupace, složka druhá – soupis škod způsobených německou říší, Příhlášky dle dekretu – Příhláška živnostenské banky – rekapitulace škod.

²⁰ Chmela, L., Hospodářská okupace Československa, její metody a důsledky, Praha 1946, str. 41

²¹ Národní banka musela odvést říšské bance na podzim 1940 dalších 1 008 914,60 Kg ryzího zlata v hodnotě 32 326 645,30 korun, které byly vzaty ze zásob Škodových závodů a Zbrojovky. Mezi 15. květnem 1939 a 20. dubnem 1940 musela Národní banka prodat říšské bance okolo 12 768,96 kg ryzího zlata v hodnotě 409 130 410,10,-korun. Devizy získané za toto zlato pak sloužily k nákupu surovin a různého zboží v cizině. Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, str. 42.

²² Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, str. 25.

nedostatek statků v Protektorátu, aniž by měl možnost dovozu protihodnoty za vyvezené zboží.²³

V důsledku okupace vzrostl také státní dluh z původních 52 mld. korun na 105 mld., což představovalo další zatížení poválečné obnovy.²⁴

Peněžní systém byl také dezorientován, protože doznal řadu změn. Byla zlikvidována řada bank, německými bankami byla převzata řada spořitelen a záložen, řada zemědělských úvěrních družstev byla připojena do organizace německého peněžnictví. Aktiva českých peněžních ústavů se změnila v likvidační pohledávky, uložené v říšských hodnotách.

Hlavním objektem hospodářské exploatace se vedle měny stal především československý průmysl a zemědělství, kde vedle přímých škod způsobených válečnými operacemi na orné a lesní půdě, vznikly i další škody např. zřizováním cvičišť (Sedlčansko), opevňovacími pracemi (Slezsko), zřizováním vodních nádrží, zaplavování území za účelem zřízení vojenských překážek. Nepřímé škody se v zemědělství projevovaly ochuzením půdy v důsledku nedostatku umělých hnojiv. Navíc byly zcela poničeny lesy, kdy lesy byly nadměrným kácením doslova vyrabovány.

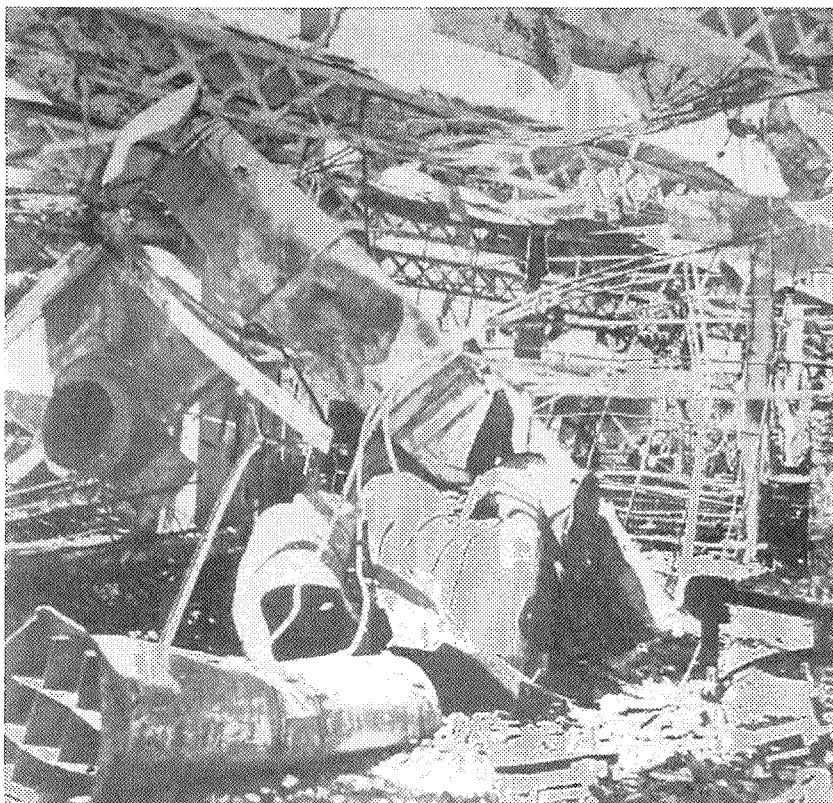
Válka zanechala stopy také na stavu dobytka. Stav hovězího dobytka klesl na 80%, vepřového dobytka na 57% a drůbeže na 59%. Navíc dobytka, který zůstal, se nedostávalo dostatečného výkrmu.

Škody způsobené zemědělství následně ohrozily samozřejmě výživu a zdraví českého obyvatelstva. Výživa obyvatelstva patřila do kompetence protektorátního ministerstva zemědělství, v zásadě Češi pobírali stejné dávky jako Němci, ale ti požívali v tomto systému značných výhod.²⁵

²³ Archiv ČNB, karton č. 68/498, signatura NB – P XVIII – 99/5, Německé hospodářství v českých zemích, str.1

²⁴ UNNRA a Československo, str. 66.

²⁵ Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVIII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, následky okupace v zemědělství, str. 8.

Destrukce v textilní továrně po bombardovacím náletu na Brno
UNRRA v ČSR, str. 69.

Československý průmysl, který se ke konci třicátých let připravoval na válku s Němci, byl zásoben kovy a surovinami, hlavně ze zámořských zdrojů, o kterých se očekávalo, že by válkou byly odříznuty po nějakou dobu. Němci však tyto zásoby kovů, surovin, ale i polotovarů jako cement, kůže či spotřební zásoby, jako cukr a tabák, odváželi do Říše. Důlní zařízení nebyla obměňována ani opravována, takže docházelo k záplavám a současně se Němci snažili zvýšenou uhelnou těžbou získat dostatek uhlí pro válečnou výrobu. Docházelo tak všeobecně k opotřebování zařízení energetického průmyslu.

Po okupaci se za hranicí ocitly slovenské trhy a suroviny. Zahraniční obchod protektorátu byl postupně utlumován.

Také doprava na území byla těžce poškozena jednak nuceným odvodem dopravního materiálu a jednak neobyčejným

opotřebením zbylého materiálu. V roce 1938 mělo ČSD celkem 4010 parních lokomotiv, 12 256 vozů pro osobní dopravu, 93 818 vozů nákladních a 6 480 vozů pracovních a vozů pro zvláštní účely. U vozového parku činil počet zavlečených, poškozených a zničených lokomotiv 2 110 (52,6%), 8 360 (68,3%) osobních vozů, 304 (56,7%) motorových vozidel a 71 734 (79,5%) nákladních vozů.²⁶ Těžké škody byly způsobeny jednak neudržováním, jednak přímo válečnými operacemi na pozemních stavbách a objektech. V českých zemích bylo zničeno nebo těžce poškozeno 690 mostů, na Slovensku 830 mostů, tunelů 7 a na Slovensku 31. Bylo zničeno 75% celého stavu železničních staveb (vodáren, výtopen, skladišť), 50% přijímacích budov, 56,5% výhybek a zabezpečovacích zařízení v 390 stanicích.²⁷

V silniční dopravě byla většina škod způsobena přímo vojenskými operacemi. Menší část připadá na dilapidaci silnic. Zničeno nebo poškozeno bylo 20 520 kilometrů silnic (29,2%) a 218 mostů (33,3%). Zničeno nebo zavlečeno bylo 41 644 osobních aut (49%), 1475 autobusů (47,9%) a 17 282 nákladních aut (63,5%).²⁸

Válkou zničené mosty na Slovensku, UNRRA v ČSR, s. 66.

²⁶ UNRRA v Československu, s. 68.

²⁷ Tamtéž, s. 68

²⁸ Tamtéž, s. 68

Okupací českých zemí odpadl význam pohraničních opevnění, na které bylo vyloženo 3 330 miliónů korun. Navíc Němci uloupili celou výzbroj a výstroj československé armády, jejíž hodnota činila 24 416 miliónů korun.²⁹

Sociální systém republiky byl za 6 let okupace rozvrácen. Veškerá opatření, která Němci provedli na poli sociálním a na pracovním trhu, měla jediný cíl: zvýšit válečnou výrobu. Bezohledná nadvláda nacistického Německa nad českým obyvatelstvem, které bylo považováno za rasově méněcenné, byla tlumena pouze důležitostí podílu, jímž Češi přispívali k německému válečnému úsilí. Dokazuje to několik dokumentů, jako např. *memorandum K. H. Franka*, adresované 28. 8. 1940 Hitlerovi pod názvem *Řešení české otázky a budoucí uspořádání českomoravského prostoru*, kde Frank naznačuje, že válečné potřeby nutí odsunout na později záměr totálního vysídlení všech Čechů.³⁰

Nejbolestivější stránkou bilance hospodářského útlaku tak zůstávají ztráty na životech a zdraví českého národa. Státisíce pracujících Čechů bylo přinuceno opustit dosavadní zaměstnání, rodiny byly roztrženy. Přesná čísla o mrtvých nejsou známa, odhaduje se však, že v důsledku války (koncentrační tábory, bombardování, při odboji, vojenských operacích aj.) zahynulo kolem 300 tisíc lidí, z toho se koncentračních táborů nevrátilo asi 220 000 lidí, dalších 93.000 Čechů padlo v domácím a zahraničním odboji.

²⁹ Navíc v této částce není započítán dělostřelecký a jiný vojenský materiál, který Němci formálně koupily, avšak nezaplatili a jehož hodnota činí 2 008 miliónů korun. Kromě toho Němci zabrali všechny vojenské nemovitosti, jako kasární budovy, skladiště, nemocnice, letiště, jakož i všechna jiná zařízení vojenského rázu, jichž vybavení bylo vydrancováno a odvečeno do Německa, jako v případě archivu a zařízení vojenského zeměpisného ústavu a vojenského, leteckého a technického ústavu aj., takže celková částka ztrát a škod armády činila 33 663 miliónů korun. Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, str. 66.

³⁰ Teichová, Alice, *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939 – 1945*, Praha 1998, str. 34.

Do Německa bylo odvedeno během války na práci celkem asi 600 000 osob; nepracovali tam však všichni po celou dobu války, takže průměr za celou válku činil asi 265 000 osob. V českých zemích bylo přímo nasazeno do válečné práce asi 600 000 osob a nepřímo skoro dva miliony. Přibylo přes 100 000 invalidů a práce neschopných. Podle tehdejšího šetření se odhadovalo, že po dobu války byly čtyři miliony lidí pracovním přetíženými o 40% nad průměr a aspoň 50% obyvatelstva trpělo vleklou podvýživou. Index počtu nemocných stoupl ze 100 proti roku 1938 na 177,3 v roce 1945. Následkem podvýživy zvýšil se počet nemocných tuberkulózou o plných 100% k poměru v roce 1938, čímž také stoupla úmrtnost na 110 v roce 1945 (v roce 1938–100).³¹ Stát tím utrpěl ovšem těžké škody na národním důchodu, jak v důsledku zmenšené pracovní schopnosti, tak v důsledku okupací zaviněných chorob a předčasných úmrtí. Těžkou škodu utrpěla hlavně mladá generace, protože byla zasazena do válečné výroby a bylo jí znemožněno vyučit se pro povolání mírová. Tak došlo také i k dislokaci na pracovním trhu. Německý systém pracovní politiky a otrocká práce vedly pochopitelně k podlomení pracovní morálky.

Komplikovaný systém kontroly veřejné správy výroby i distribuce vedl také k přebytku pracovníků v administrativě. Početní podíl úředníků na př. v průmyslu stoupl z 10% v roce 1935 na asi 15 % v roce 1946. Tím také byla zatížena výroba a cena výrobků neúměrně vysokým podílem administrativních platů.

A jaká byla celková bilance škod? Čísla se v různých publikacích liší. Autor posudku Hospodářská okupace ČSR, její metody a důsledky dr. Leopold Chmela vyčíslil hospodářské škody takto :

³¹ Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, str. 133

Celková bilance

1) Průmysl a obchod	38 415 mld. Kč
2) Doprava	25 122
3) Zemědělství	44 509
4) Veřejné ústavy a budovy	3 816
5) Zařízení	10 499
6) Platidla a díla vědecká	15 453
7) Domy a budovy, zejména soukromé	13 447
8) Vojenské náklady	16 539
9) Ztráty na životech, zdraví a pracující síle	25 429
10) Výlohy německé okupace	113 836
11) Ostatní státní a soukromé Nároky	40 447

CELKEM

347,512 mld. korun³²

Je třeba zdůraznit, že tato suma je vyjádřena v hodnotě staré koruny z roku 1938. Tento posudek je z roku 1946, tedy těsně po válce. Po tomto posudku byla provedena ještě další šetření a odhady, které byly také vypracovány za účelem zjištění celkové výše škod, způsobených ČSR německou okupací, podávající tyto výsledky pro jednotlivé úseky československého hospodářství:

A/Materiální škody a ztráty, které utrpěly	v mld. Kč
Měna	135, 5
Státní finance	96, 8

³² Archiv ČNB, karton č. 157/423, signatura NB PXVII – 327, okupace 1941-46, znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, druhá složka, str. str. 65

Matrikulární příspěvek	42,3
Zlevňovací akce	3,5
Vojenské škody, výdaje	51,0
Peněžnictví	64,9
Průmysl	38,4
Zemědělství	44,5
Doprava	46,2
Židovský majetek	30,0
Celkem	456,3³³

Na reparační konferenci v Paříži byly Československem uplatňovány reparační nároky za utrpěné škody a ztráty ve výši 361 mld. Kč. Do této částky nebyly však pojaty měnové škody ve výši 100 mld. Kč, které byly vypuštěny a nebyly jako protihodnota tzv. sudetského majetku uplatňovány pro reparační nároky.³⁴

K uvedené částce nejsou rovněž obsaženy v celém rozsahu věcné škody, neboť jejich celková výše byla zjištěna mnohem později až na podkladě soupisu ministerstva vnitra, podle něhož celková výše věcných i osobních škod způsobených německou okupací v ČSR činila 1 351,3 mld. Kč.

Škody věcné	1 289,5 mld. Kč
Škody osobní	61,8 mld. Kč
Celkem	1 351,3 mld. Kč

³³ Archiv ČNB, karton č. 650, Škody a náhrady – Vyšetřování zločinů spáchaných za okupace, složka druhá – soupis škod způsobených německou říší, Škody a ztráty způsobené v ČSR německou okupací ze dne 27.1.1948, s. 4.

³⁴ Tamtéž, s. 4.

Tato částka je ovšem už vyjádřená v nové hodnotě koruny na začátku roku 1948³⁵ a je silně nadsazená, představuje soupis všech škod, které byly podány prostřednictvím ministerstev, podniků a i samotných občanů. Reálné škody pak byly odhadnuty na 50 mld. korun. Úhrn přihlášených škod byl několikanásobně vyšší, ale dá se předpokládat, že po podrobném přezkoumání nebyla velká část těchto škod uznána, resp. uhrazena.³⁶

Už na počátku se ukázalo, ať už byly konečné cifry jakékoli, že okupace byla tvrdým zásahem do demokratického hospodářského i politického života. Osvobozená republika a její hospodářství, zatížené vnitřním dluhem, válečnými škodami, úbytkem pracovních sil mnohými jinými důsledky, utrpěla tímto zásahem a bylo třeba vynaložit veškerou svou sílu k obnově normálního, mírového stavu. Vládě, politikům i obyvatelstvu bylo jasné že přes maximální využití vnitřních zdrojů, bude zapotřebí i zahraniční pomoci, která jim pomůže překonat jak ty nejtěživější začátky např. v oblasti výživy a ošacení obyvatelstva, tak i pomůže nastartovat obnovu průmyslu a začít tam, kde to bylo násilně přetrženo rokem 1938. Proto byly s vděkem přijímány všechny dodávky z různých organizací, jako byly nejrůznější charity - Červený kříž apod., až po státem řízené organizace, jakou byla UNRRA. A proto také se republika snažila kromě charity získat i úvěrové půjčky, které by jí pomohly zapojit se opět do mezinárodního obchodu, neboť zahraniční obchod za první republiky zaujímal v hospodářství čelné místo. Odtud pramení i naprosto samozřejmý zájem o Marshallův plán, který by byl, pokud by byl přijat, přirozeným vyústěním československé

³⁵ Archiv ČNB, karton č. 650, Škody a náhrady – Vyšetřování zločinů spáchaných za okupace, složka druhá – soupis škod způsobených německou říší, Škody a ztráty způsobené v ČSR německou okupací ze dne 27.1.1948, s. 5.

³⁶ Archiv ČNB, karton č. 68/498, signatura NB PXVII – 99/5, Měnová reforma v ČSR 1945, dokument č. 25 – studie o finančních následcích okupace a války a o měnové situaci ČSR v srpnu 1946, s. 20.

zahraniční i hospodářské politiky, založené na demokratických zásadách.

Pramen: UNRRA v ČSR, s.78

3.Kapitola

UNRRA

Zřízení a statut UNRRY

Již na počátku čtyřicátých let, tedy v době, kdy německá vojska vítězila, se ve Velké Británii projevovaly snahy, aby byla za účasti pozdějších Spojených národů vytvořena instituce, která by se starala o zajištění hospodářské pomoci válkou a okupací zničeným evropským zemím. Tak vzniklo v roce 1942 Postwar Requirements Bureau, známé spíše podle jména svého předsedy jako Leithe-Ross Committee. Toto Committee se řadu měsíců zabývalo výpočtem potřeb pro v budoucnu osvobozené země. Jeho základním nedostatkem však byla okolnost, že nedisponovalo žádnými finančními

prostředky, a proto tato činnost zůstala v podstatě činností teoretickou. Přesto je nutno ocenit, že na tomto poli vykonalo Committee kus práce zjišťováním potřeb evropských zemí a připravilo tak podmínky pro praktickou poválečnou obnovu jménem UNRRA.³⁷

UNRRA, t.j. United Nation Relief and Rehabilitation Administration (Správa Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu) vznikla z podnětu prezidenta Franklina Delana Roosevelta. Dne 9. listopadu roku 1943 se v Bílém domě ve Washingtonu sešli zástupci 44 států, jež bojovaly proti společnému nepříteli - nacistickému Německu a jeho satelitům. Zde podepsaly smlouvu (za Československo ministr zahraničních věcí exilové vlády Jan Masaryk), která zřizovala UNRRU. Je známo, že v této době Sovětský svaz zasadil nepřátelským vojskům několik porážek. Obzvláště zdrcujícím bylo obklíčení a zničení velké Paulusovy armády v lednu 1943 u Stalingradu. Přesto, že spojenecká vojska Osy nebyla ještě rozbita a ke konci války zbýval ještě dlouhý kus cesty, bylo již tehdy jasné, že spojenecké národy v bitvě se společným protivníkem nemají stejné ztráty. Na podíl jedněch států připadla největší tíha samotných bojů. I národy okupovaných zemí přinášely neslýchané oběti, trpěly kruté újmy na životech a zdraví, ale navíc k tomu hospodářství těchto zemí byla postupně ničena a vykrádána ve prospěch Německa a jeho válečných cílů. Jiné státy nesly břímě menší, měly méně ztrát, nebyly pod bezprostředním ohrožením nepřítele, také jejich hospodářství, i když bylo rozrušeno probíhající válkou, strádalo nesrovnatelně méně.

Američané se poučili z meziválečných let. V Atlantic City, kde se v době od 10. listopadu do 1. prosince 1943 konala první porada tzv. Council - Rady UNRRA, opustili politiku izolacionismu a 18 měsíců před koncem války se

³⁷ Národní archiv Praha (dále NA), karton č. 51, inv. č. 116, zpráva vládního delegáta ministra Němce pro tiskovou konferenci UNRRA ze dne 11. 12. 1945.

domluvili společně s dalšími 44 státy Spojených národů na fungování této mezinárodní organizace na obnovu poválečné Evropy.³⁸ Každý stát měl zastoupení ve výše zmíněné Radě, která rozhodovala prostou většinou hlasů. V průběhu prvních tří schůzí Rady - v Atlantic City v listopadu 1945, v Montrealu v září roku 1944 a v Londýně v srpnu 1945 - schválila Rada sérii přibližně 80 rezolucí definujících v užším slova smyslu odpovědnost a účel UNRRY.³⁹ Základní myšlenkou byla vzájemná hospodářská spolupráce v poválečné době, která měla pomoci rehabilitaci a obnově válkou zničených zemí. Byla předem vyloučena účast na jakékoli činnosti rekonstrukční, tedy jakékoli spolupráce na základě dlouhodobých hospodářských programů a smluv.⁴⁰ Cílem této spolupráce mělo být, že státům, které byly válkou bezprostředně zasaženy a které nemají vlastních prostředků na to, aby se mohli sami z důsledků války zotavit, bylo pomoheno ze světových prostředků. V období prvotní pomoci (relief) dodávala UNRRA především potraviny, šatstvo, léčiva, přispívala na pomocné služby zdravotní a sociálně-politické a na spolupráci při repatriaci osob, díky válce rozptýlených po celém světě.

V období obnovy (rehabilitation) UNRRA dodávala osvobozeným zemím zboží potřebné k obnově produkce a dopravy pomocných dodávek, jako jsou: osiva, umělá hnojiva, suroviny, rybářské výstroje, stroje a součástky. Kromě toho pomáhala při obnově důležitých zařízení - vodáren, elektráren, plynáren, dopravy a při opatření materiálu k obnově vzdělávacích institucí. Při odběru zboží se dodržoval tento

³⁸ Později se k organizaci připojily další 4 státy. Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien (dále ÖSW), karton BKA- UNRRA 1946-48, složka UNRRA Allgemeines, Organization, Aufbau, Fifty Facts about UNRRA, str. 4; Georgie Woodbridge, UNRRA – The history of United Nation Relief und Rehabilitation Administration, Volume I., New York 1950, str. 24.

³⁹ ÖSW, karton BKA- UNRRA 1946-48, složka Allgemeine, Organization, Aufbau, Fifty Facts about UNRRA, str. 5.

⁴⁰ NA, Fond Ministerstva hospodářské obnovy, karton 59, složka 217 – UNRRA – zřízení, zpráva Františka Němce o první schůzi Rady v Atlantic City, s. 4.

postup: Vlády, které neměly dostatek vlastních prostředků (zlata nebo deviz), se obracely na UNRRU o přiděl tohoto zboží. Generální ředitel pak žádost posoudil spolu s pětičlenným výborem, složeného ze zástupců výborů zásobovacího a finančního. Zvláště se vyhodnocovalo, zda země žádající o pomoc, je schopna zboží zaplatit či nikoli.

Na prvním zasedání Rady byl už také zvolen první generální ředitel UNRRY. Stal se jím bývalý guvernér New Yorku Herbert H. Lehman. V průběhu existence této mezinárodní organizace se v jejím čele vystřídali celkem tři ředitelé. Dne 28. března 1946 rezignoval H. H. Lehman a na jeho místo byl nově jmenován Fiorello H. La Guardia, který na svůj úřad rezignoval dne 13. března 1946. Po něm jako poslední nastoupil Lowell W. Rokos. Svou činnost skončil 30. září 1948. Po něm nastoupil už jen do funkce správce likvidace Harry E. Howell.⁴¹ Generální ředitel měl svého zástupce se sídlem v Londýně, který měl na starosti všechny operace v Evropě.

Vedle Rady působil dále v rámci UNRRY hlavní Ústřední výbor a 4 stálé výbory (výbor pro zásobování, pro finanční kontrolu, výbor pro Evropu a výbor pro Dálný východ). Československo mělo zastoupení ve výboru pro Evropu. Ústřední výbor se skládal ze zástupce Číny, Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států v čele s předsedajícím generálním ředitelem, který však neměl hlasovací právo. Generální ředitel každý měsíc dostával vypracovanou zprávu od Ústředního výboru o činnosti Správy spojených národů, jež byla výkonným orgánem UNRRY.⁴²

Na počátku nového roku, 1.ledna 1944 byla zřízena ve Washingtonu oficiální hlavní kancelář ústředí UNRRY a o měsíc později pak regionální kancelář se sídlem v Londýně, se

⁴¹ Woodbridge, Georgie, The History of UNRRA, Vol.I, Chronology of UNRRA, s. 25, 28 a 35.

⁴² NA, Fond Ministerstva hospodářské obnovy, karton 59, složka 217 – UNRRA – zřízení, zpráva Františka Němce o první schůzi Rady v Atlantic City, s. 4.

kterou později navazovali kontakty představitelé všech evropských států přijímacích pomoc UNRRY. Tato kancelář byla odpovědna za správu, chod a řízení všech kanceláří a misí v Evropě. Jí byla podřízena kancelář v Káhiře, mající na starosti zájmy organizace UNRRA na Středním východě, včetně uprchlických táborů v této oblasti. Jihozápadní pacifická oblastní kancelář v Sydney a čínská hlavní ústředna se sídlem v Šanghaji měla na starosti oblast Pacifiku a Dálného východu.⁴³

Finanční podpora UNRRY

Tento typ poválečné pomoci vyžadoval finance zejména pro dva účely: k získávání potravin a služeb - provozní náklady (operating costs) a na administrativní potřeby (administrative costs). Všichni členové přispívali určitou částkou na administrativní náklady. Pouze však ty státy (v roce 1943 - 31), které nebyly okupovány, přispívaly i na nákup dodávek a financování služeb. Tyto státy se zavázaly k tomu, že poskytnou UNRRA příspěvek ve výši jednoho procenta svého ročního národního důchodu a to tak, že jedna desetina tohoto příspěvku bude odevzdána ve valutách a zbývajících devět desetin budou potraviny či jiné dodávky a služby.⁴⁴

Jak už bylo dříve naznačeno, jednotliví členové UNRRY nepřispívali stejným dílem. Celkově dodávky přicházely od několika skupin. Hlavní a procentuálně největší podíl mělo na dodávkách (potravinových i devizových) 31 států, jež byly členy UNRRA, ale jejich území nebylo tolik zpustošeno a hospodářství zasaženo. Celkově jejich příspěvky dosáhly

⁴³ Srov. Sommer, Karel, UNRRA a Československo, Opava 1993, str. 13; Woodbridge, G., The History of UNRRA, Volume I, s. 25; ÖSW, karton BKA- UNRRA 1946-48, složka Allgemeine, Organization, Aufbau, Fifty Facts about UNRRA, s. 8.

⁴⁴ ÖSW, karton BKA- UNRRA 1946-48, složka Allgemeine, Organization, Aufbau, Fifty Facts about UNRRA, s. 6.

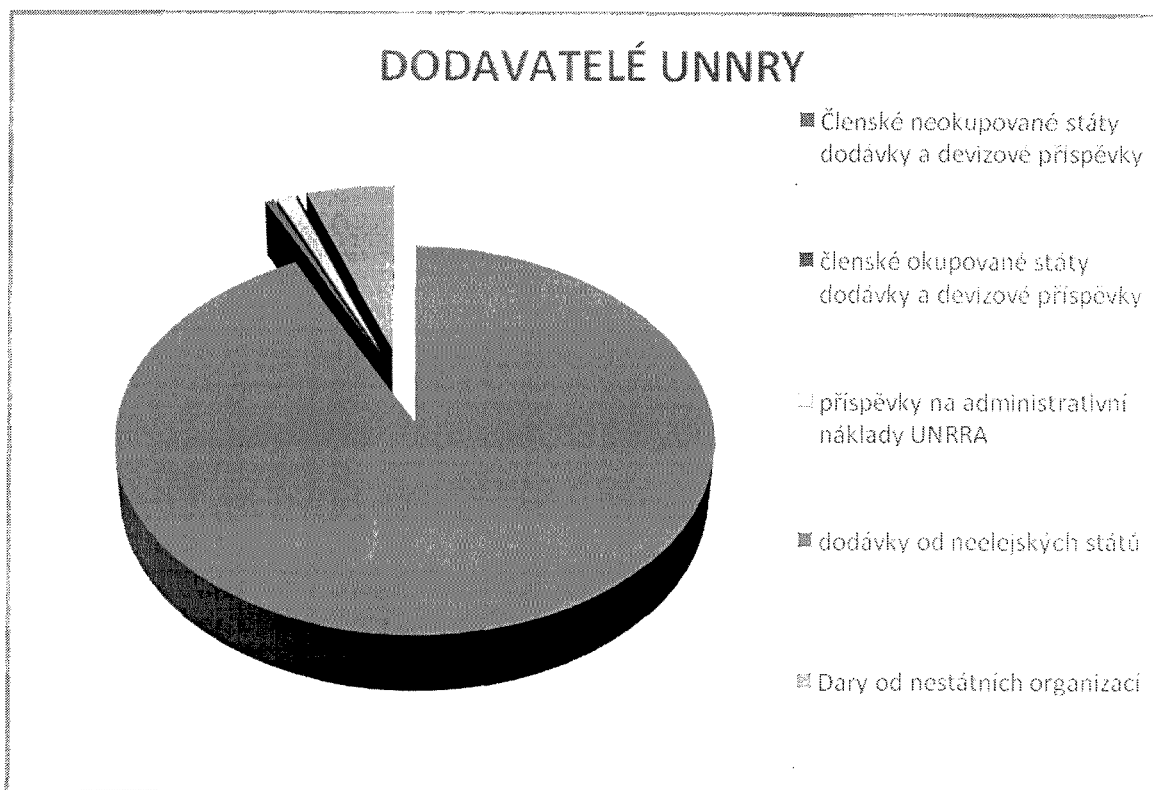
hodnoty okolo 3,5 mld. dolarů. Od států, které byly členy, ale byly okupovány nepřítelem, UNRRA dostala kromě povinných příspěvků na administrativu i dodávky v hodnotě 22milionů dolarů. Příspěvky od států, jež členy nebyly, dosahovaly příspěvky hodnoty téměř 2 milionů dolarů. A nakonec značnou částí přispěly různými dary v hodnotě téměř 210 miliony dolarů různé nestátní organizace z celého světa. Přesné čísla ukazuje následující tabulka a graf.

DODAVATELE UNRRY	hodnota v dolarech
Členské neokupované státy- dodávky a devizové příspěvky	3,593,957,773
členské okupované státy ⁴⁵ - dodávky a devizové příspěvky	22,014,232
příspěvky na administrativní náklady UNRRA	44,976,450
dodávky států stojící mimo UNRRA ⁴⁶	1,905,189
Dary od nestátních organizací	209,895,377
CELKEM	3,872,749,021

⁴⁷Pramen Woodbridge, G., The History of UNRRA, I.Vol., s. 105

⁴⁵ Mezi tyto státy patří i Československo, viz kapitola Dodávkový program.

⁴⁶ např. Argentina, která ke konci války přispěla dodávkou pšenice, ač členem UNRRA nebyla. Lze v tomto kroku hledat náznak oportunistu. Jisté je, že Argentina slíbila, že i nadále bude Organizaci přispívat pravidelnými dodávkami pšenice. NA, Fond UNRRA, karton 16, inv. č. 96, Mise UNRRA, tiskové zpravodajství, dokument o cestě pana Sayeroho ze dne 6.5. 1946.

⁴⁸ Pramen: Údaje převzaty Woodbridge, G., The History of UNRRA, I.Vol., s. 105

Největší podíl z první skupiny, tj. neobsazených států, na pomoci měly Spojené státy. Již v roce 1943 povolil Kongres k účelu poválečné pomoci 1,35 mld. dolarů, přičemž celý rozpočet nové organizace v prvním roce působení se pohyboval okolo 1,8 mld. dolarů.⁴⁹

Ačkoli se zdá jedno procento globálně jako malá část, pro některé země to znamenalo skutečnou obět. Velká Británie i přes svou velkou finanční tíseň poskytla již v roce 1945 dodávky v hodnotě 80 mil liber s příslibem pokračovat v dodávání pomoci.⁵⁰ I jiné státy, nejen velmoci jako USA nebo Velká Británie, překračovaly během průběhu programu doporučenou výši příspěvku. Např. od listopadu 1945 cestoval

⁴⁹ NA, fond Ministerstva zahraničních věcí – výstřížkový archiv, karton 1025, výroční článek Dvě léta mezinárodní organizace proti hladu, Právo lidu, 9.11. 1945.

⁵⁰ Byla slíbena druhá dodávka, přibližně okolo 75mil liber. ÖSW, karton BKA- UNRRA 1946-48, složka Allgemeine, Organization, Aufbau, Fifty Facts about UNRRA, s. 7.

nepřetržitě diplomatický poradce UNRRY Francis B. Sayre po Latinské Americe a o výsledcích své cesty podal zprávu, ve které poukazoval na to, že státy Latinské Ameriky si naléhavě uvědomují naléhavou potřebu téměř 500 miliónů hladovějících lidí na světě a velkomyslně odpověděly na výzvu UNRRA. Např. Brazílie, která v roce 1944 přispěla svými 30 milióny dolarů, což bylo daleko více než jedno procento brazilského národního důchodu, svolila, že přispěje podruhé a to částkou 10 mil dolarů.⁵¹

Nestátní mezinárodní organizace přispívající do UNRRY si většinou již vybraly určitou zemi jako cílovou destinaci pro svou donátorskou činnost. Tyto dary, zahrnující ve velkém množství pro zemědělství životně důležitá živá zvířata, patřily mezi nejvítanější UNRRA dodávky. Větší část těchto darů představovalo i oblečení shromážděné pomocí „oděvní akce“, která byla zavedena v širokém měřítku ve Spojených Státech, Kanadě, Austrálii a na Novém Zélandu. Prostřednictvím této akce byly dodány nejrůznější oděvy v celkové hodnotě 184 984 792 dolarů.⁵² Donace přicházely nejen od organizací, zřízených jen pro tento účel, ale i od jednotlivců, různých firem, dobrovolnických společností a charit z více než třiceti zemí. Ty nejdůležitější jsou znázorněny v následující tabulce.

⁵¹ NA, Fond UNRRA, karton 16, inv. č. 96, mise UNRRA, tiskové zpravodajství, dokument o cestě pana Sayeroho ze dne 6.5. 1946.

⁵² Woodbrodge, G., The History of UNRRA, Vol. I, s. 140.

NÁZEV ORGANIZACE	ČÁSTKA V DOLARECH
Greek War Relief Association	3 331 193
American Relief for Czechoslovakia	485 036
The Rebuilders of Poland Associations	613 475
Overseas Chinese Relief Committee of Siam	1 961 885
Polisch Supply and Reconstruction Mission	410 965
State of Mississippi (for Greek)	304 069
American Hungarian Relief	50 000
Greek War Relief Fund (Australia)	41 424
American Committee for Yugoslav Relief	273 656
Brethern Service Committee	523 836

⁵³ Pramen : Woodbrodge, George., The History of UNRRA, 1.Vol., str. 140

Československo a UNRRA - Smlouva

Prvotní příprava akce "UNRRA pro ČSR" začala již na počátku roku 1944. Touto přípravou byl pověřen ministr hospodářské obnovy František Němec, jmenovaný vládním delegátem UNRRY. V červenci roku 1944 vyzval generální ředitel guvernér Herbert H. Lehman evropské státy, aby oznámily požadavky svých potřeb a jakou finanční pomoc budou potřebovat pro nákup a přepravu zboží.⁵⁴ V odpovědi požádaly o pomoc zprvu čtyři evropské státy - Polsko, Československo, Řecko a Jugoslávie. Pod vedením Františka Němce vypracoval tým odborníků složených z úředníků z ministerstva obchodu, průmyslu a živností a ministerstva hospodářské obnovy předběžný návrh požadavků, sestavený jen pro prvních šest měsíců po osvobození. Odborníci zpracovali tento plán bez přesné znalosti domácí situace, jen na základě odhadů. Přesto snesl tento dovozní plán konfrontaci se skutečností a

⁵³ NA, Fond Ministerstva hospodářské obnovy, kart. 59, složka UNRRA, zřízení úřadu

potřeboval prakticky jen malých doplňků.⁵⁵ Nejenom tento první plán, ale i všechny ostatní byly kontrolovány mezinárodními pracovníky UNRRY. Účelem této kontroly bylo zjistit, zda je skutečně zapotřebí požadované zboží v množství a v jakosti a zda požadované zboží náleží do rámce první pomoci, jak bylo určeno v resolucích organizace UNRRY.⁵⁶

Tento plán pak již v srpnu 1944 byl předložen organizaci UNRRA a stal se východiskem pro dohodnutý objem pomoci a pro delimitaci této pomoci na jednotlivé druhy zboží.

První předložený plán se stal základem i pro pozdější komplikovaná jednání mezi UNRROU a československou exilovou vládou o podobě pozdější smlouvy. Komplikovaná proto, že československá vláda rozeslala návrh smlouvy všem ministerstvům a Nejvyššímu kontrolnímu úřadu, aby jí sdělily své případné připomínky k tomuto návrhu. Představitelé státní správy této možnosti využili a posílali vládě své postřehy.⁵⁷ Jednání nakonec vyvrcholila 26. února 1945, kdy se sešli Jan Masaryk, ministr zahraničí exilové vlády, a sir Frederik W. Leith Ross, zástupce generálního ředitele UNRRY, aby společně podepsali příslušnou smlouvu mezi ČSR a organizací UNRRA.⁵⁸

Československo bylo uznáno za zemi, jejíž hospodářství bylo světovou válkou natolik zasaženo, že není schopna pomoci a obnovy jen z vlastních prostředků, a tak jí byl povolen přísun potřebného zboží zdarma. V praxi to znamenalo, že zboží bylo pro ČSR nakupováno UNRROU, která je sama financovala či poskytovala z vlastních zásob, a republika je poskytovala zdarma. Vláda pak toto zboží prostřednictvím

⁵⁵ NA, Fond UNRRA, karton 16, inv. č. 96, zpráva o činnosti čs. úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu ze dne 31. 1. 1946.

⁵⁶ Tamtéž, str. 2.

⁵⁷ NA, Fond UNRRA, karton 20, inv. č. 104, dokumenty týkající se připomínek k návrhu smlouvy od ministerstva hospodářské obnovy (ze dne 20. 12. 1944), ministerstva spravedlnosti (15.12. 1944), min. průmyslu, obchodu a živností (29.12. 1944), Nejvyššího kontrolního úřadu (4.1. 1945).

⁵⁸ NA, Fond UNRRA, karton č. 20, inv.č.104, Smlouva mezi UNRRA a ČSR.

ministerstev, svazů, velkoobchodů a maloobchodů prodávala a tzv. „ryzí výtěžek“, což byl zůstatek, jehož bylo dosaženo po odečtení všech výdajů vzniklých dopravou, distribucí a uskladněním zboží. Ten byl používán na další programy okamžité pomoci, prvotní obnovy či znovuvýstavby republiky, jako byly nejrůznější sociální a zdravotní programy.

Vláda měla předkládat organizaci seznam požadavků vždy na každý měsíc zvlášť a to v období šest měsíců před dobou, na kterou se zásoby požadovaly. Vláda byla pak povinna nejen podávat Správě UNRRA pravidelné zprávy o distribuci, cenách a prodeji jednotlivých dodávek, ale vyslechnout její názory na tyto úkony. Čtvrtletně pak musela vláda posílat statistickou zprávu o výši⁵⁹ čistých výtěžků získaných vládou z předchozího čtvrtletí z prodeje, pronájmu nebo jiného převodu dodaných zásob a služeb.⁶⁰

Dodávky byly posílány na adresu Mise UNRRA, kterou se vláda ČSR zavázala na osvobozeném území zřídit. Teprve pak byly převedeny na vládu. Organizace posílala toto zboží do předem určených přístavů. Zodpovědnost za dopravu zboží z těchto přístavů do republiky pak už ležela na ČSR, respektive na vládním úřadě.

Zřízení Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu a Mise UNRRA v ČSR

Přípravy na zřízení Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu začaly v době, kdy ještě nebyla podepsána smlouva mezi UNRRA a ČSR. Z návrhů smlouvy známých již ke konci roku 1944 však bylo známo, že ČSR bude povinna zřídit na osvobozeném území úřad, který bude zajišťovat samotný technický provoz. Přípravy tohoto úřadu uspíšila

⁵⁹ Vláda se se Správou UNRRA domluvila na paušálním zaokrouhlení, NA, Fond UNRRA, karton č. 20, inv.č. 124, Smlouva mezi UNRRA a ČSR, s. 15.

⁶⁰ Tamtéž, článek III. – předání a rozdělení zásob a čl. IV.-ustanovení finanční, s. 13, 14.

zhoršující se již tak kritická situace na Slovensku v důsledku trvajících bojů. Bylo nezbytně nutné po uzavření smlouvy začít ihned se zahájením distribuce zásilek do ohrožených a postupně osvobozených oblastí. Záležitosti týkající se organizace UNRRA byly usnesením ze dne 5. dubna 1945 svěřeny ministerstvu výživy, které pečovalo o zásobování obyvatelstva, výkupní organizace a průmysl potravin, poživatin a nápojů. Co se týče UNRRY, byl na tomto ministerstvu zřízen V. odbor a sekretariát odboru pod vedením Evžena Löbla, dále oddělení pro styk s Misí UNRRA, oddělení pro soustřeďování požadavků jednotlivých rezortů, oddělení pro překládání a převzetí zboží UNRRA a oddělení finanční s vedoucím Dr. Emanuelem Pohlem.⁶¹

Práce se zásilkami z organizace UNRRA však přibývalo a vytvořený V. odbor při ministerstvu výživy již na to nestačil. Proto vláda vydala 7. června 1945 nařízení, kterým se schvalovalo návrh ministra výživy Václava Majera na zřízení samostatného Československého úřadu UNRRA pro styk s úřady mezinárodní organizace UNRRA se sídlem v Praze. Tomuto úřadu příslušel:

- výlučný styk s mezinárodní Misí UNRRA pro Československo,
- zajišťovat a koordinovat návrhy jednotlivých odvětví čs. státní správy na pomoc UNRRA a vypracovat dovozní plány ve spolupráci s mezinárodní organizací UNRRA a jednotlivými ministerstvy,
- řídit, kontrolovat dopravu a určovat do kterých distribučních středisek ve vnitrozemí a jaký druh a množství zboží má být dopravováno,
- vystavovat účty na dovážené zboží, pokud nebylo dodáno bezplatně a kontrolovat zaplacení účtů určenému peněžnímu ústavu a

⁶¹ Beinhauerová, Anna, Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu (1945-48), in: Slezský sborník, 1992, roč. 90, č. 1, str. 11.

- kontrolovat ve spolupráci s příslušnými ministerstvy distribuci dováženého zboží.⁶²

Dne 10.srpna 1945 pak bylo vydáno vládní usnesení, kterým se měnil název úřadu na Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu.⁶³

Tento úřad se dělil na několik odborů s jednotlivými oblastmi působnosti. V čele úřadu stál nejprve ministr výživy - v té době Václav Majer - se dvěma náměstkyněmi volenými vládou na návrh předsedy. Později za chodu úřadu se vytvořil oficiální organizační statut a v čele stál přednosta úřadu - dr.Miroslav Kerner.⁶⁴ Zástupce přednosty byl Evžen Löbl. Kromě přednosty fungovalo v čele úřadu i prezídium v čele s Emanuelem Pohlem, které mělo na starosti záležitosti všeobecné správy, organizační věci zaměstnanecké včetně dohledu nad zaměstnanci, jejich evidenci a kvalifikačních záznamů a všeobecné účetní záležitosti.

Samotný úřad se dělil na šest odborů:

- I. Odbor koordinační,
- II. Odbor objednací,
- III.Odbor dopravní a distribuční,
- IV. Odbor finanční,
- V. Odbor - pro přijímání a distribuci aut a součástek a
- VI. Odbor - NON UNRRA.⁶⁵

V době největší zaměstnanosti a zvýšeného náporu dodávek zboží(jaro 1946) měl úřad více než 600 zaměstnanců. Tento počet byl pak postupně snižován. Ke dni 1.prosinci 1947 tak činil 311 a v lednu 1948 už jen 186 zaměstnanců, kteří

⁶² NA, Fond UNRRA, kart. č. 5., inv. č. 85, záznamy koordinačního zřízení, zřízení úřadu .

⁶³ NA, Fond UNRRA, kart. č. 20, inv. č. 104, 2. složka, záznam o 45.schůzi vlády ze dne 10. srpna 1945.

⁶⁴ Tamtéž , 2. složka, organizační statut - 5./XII. 46.

⁶⁵ Tamtéž , 2. složka organizační statut.

tvořili likvidační skupinu úřadu.⁶⁶ Co se týče platové otázky, UNRRA financovala platy zaměstnanců ze 75%, takže pouhých 25% spadalo na státní pokladnu.⁶⁷

Nejprve bylo pro úřad vyčleněno 14 místností v budově Živnostenské banky v Praze v ulici Na Příkopech. Neustále vzrůstající agenda brzy zapříčinila, že tyto místnosti přestaly stačit. V průběhu roku 1945 se úřadu podařilo získat větší prostory na Petřském náměstí č.1., ve čtvrtém a pátém poschodí. Celkem to bylo 22 místností. Nejdříve se sem přestěhoval pouze III. Odbor - distribuční a dopravní, avšak tato dislokace odborů se stala brzy naprosto nepraktickou pro hladký chod úřadu. Ke sloučení veškeré agendy do jednoho centra nakonec došlo počátkem ledna 1946, kdy celá budova ministerstva vnitra na Petřském náměstí připadla Československému úřadu pro pomoc a obnovu. I tak zejména v důsledku nejintenzivnějšího náporu dodávek⁶⁸ celkově jejich 60 místností dokázalo jen stěží a komplikovaně pojmout celou agendu.⁶⁹

Dne 27.dubna 1945 byla také svolána porada za účelem oficiálního pozvání Mise UNRRA do ČSR. Pozvání bylo schváleno 4.5. 1945. Hlavní úkoly této mise byly :

- zjišťovat, zda odhady domácí produkce, jež byly brány za základ při stanovení programu, jsou správné,
- zjišťovat, zda čs. orgány provádějí distribuci v souhlasu s rezolucemi organizace UNRRA,
- podávat vyjádření k dalším požadavkům vlády a⁷⁰
- plnit funkci hlavního spojovacího a poradního orgánu mezi ČSR a organizací UNRRA.

⁶⁶ NA, Fond UNRRA, karton č. 5, inv. č. 85, záznamy koordinačního úřadu, zřízení úřadu, s. 3.

⁶⁷ NA, Fond UNRRA, karton 21, dopis k rukám ministra Majera ze dne 16.VII. 46.

⁶⁸ V březnu 1946 oznámil generální ředitel UNRRA Fiorelo La Guardia, že v tomto měsíci došlo do osvobozených zemí dosud největší dodávky nejrůznějšího zboží UNRRY. Samotnému ČSR pak bylo předáno 120 000 tun zboží. NA, fond UNRRA, karton č. 16, inv.č. 96, tisková zpráva ze dne 15.4. 1946.

⁶⁹ Beinhauerová, Anna, Československý úřad, s.14.

⁷⁰ NA, Fond UNRRA, karton č. 16., inv. č. 96, koncept dopisu Zdeňku Fierlingovi ze dne 30. 4.1945.

V čele Mise UNRRA stál Petr I. Aleksejev, dříve sovětský obchodní zástupce v Iránu a zástupce šéfa východní divize sovětského komisariátu pro zahraniční obchod. Petr Aleksejev byl zvolen exilovou vládou za šéfa čs. Mise UNRRA v ČSR už v lednu téhož roku. Členy Mise byli dále američtí, britští a kanadští hospodářští odborníci. Z Moskvy dorazil do Prahy 23. května 1945. Jeho hlavní asistent přijel až 22. června a tímto datem oficiálně začala Mise pracovat. Spolupráce mezi Misí a československou vládou nebyla tak komplikovaná jako v ostatních zemích. Československo bylo navzdory počátečnímu chaosu a hospodářsko-politické dezorientaci označeno jako jedna z nejlépe pracujících přijímacích zemích. Zpočátku stav zaměstnanců čítal okolo patnácti lidí, v době největšího vrcholu práce Mise to bylo kolem 45 lidí v první třídě a 88 zaměstnanců ve třídě druhé.⁷¹

Dodávkový program

Vzhledem k omezeným finančním prostředkům UNRRY byl celkový obnos pro Československo stanoven částkou 275 milionů (13 3/4 miliardy korun). Tento obnos byl po dohodě s odborníky rozčleněn takto:

Na potraviny	105 milionů dolarů
Na průmyslovou obnovu	75 milionů dolarů
(včetně výdajů za dopravní prostředky)	
Na textilie a obuv	34 milionů dolarů
Na zemědělskou obnovu	34 milionů dolarů

⁷¹ Woodbridge, G. , The History of UNRRA, Vol. II., str. 187

Na léky 27 miliónů dolarů
Celkem **275 miliónů dolarů.**

Pramen: Woodbridge, G., The History of UNRRA, Vol. II., str. 187

Tato částka se v červnu 1946 snížila na 270 miliónů dolarů⁷² a posléze redukována o dalších 6 miliónů dolarů, které byly Správou UNRRA převedeny do Administration's Emergency Food Program. Tento program vznikl už v roce 1946 na pomoc hladem ohroženým zemím. Bohužel se tehdy nenašlo dostatek financí na jeho realizaci, i když mnoho zemí jako bylo např. Bělorusko a Ukrajina SSSR či Albánie žádalo nepřetržitě a naléhavě o rychlé dodání potravin. Generální ředitel UNRRA oznámil, že nemůže podpořit tento program tím, že by snížil výdaje na nepotravinové dodávky, protože by to silně zasáhlo průmysl. Nakonec se ale Správa dohodla na tom, že uvolní nějaké peníze z tzv. nonfood programu, které se v té době jevily jako postradatelné. Navíc měl generální ředitel uvolnit z rezerv další čtyři milióny dolarů. A celá tato částka měla být zvýšena o šest miliónů dolarů, což právě představovalo snížení původního programu dodávek pro Československo. Dohromady pak měl disponovat tento Emergency Food Programm s přibližně 35 miliony dolarů.⁷³

Československo bylo vybráno proto, že podle Správy udělalo ze všech zemí největší pokrok a nebylo by tímto snížením tak citelně ohroženo jako země ostatní. Na konci UNRRA programu byla podle Správy UNRRA československá ekonomika v lepším stavu než v mnoha státech, které UNRRU podporovaly jedním procentem HNP, proto bylo podle ní možné redukovat program o šest miliónů. Československo vcelku pochopitelně bojovalo proti tomuto snížení, kterému byla podrobena jako jediná ze všech přijímacích zemí. Na druhé

⁷² NA, Fond UNRRA, karton 51, složka tiskové zpravodajství UNRRA, reakce čs. vlády na snížení programu o 6 miliónů, str. 1.

⁷³ Woodbridge, G., I. vol., str. 427

straně je nutno podotknout, že československá ekonomika vykazovala lepší výsledky než ostatní země. Ve Washingtonu proti této redukci vystoupil Vojtěch Schlesinger, který byl vedoucím delegace vyslané Československým úřadem, aby přímo ve Spojených státech usilovala o co nejlepší plnění programu obnovy a plynulé zasílání do republiky. Na zasedání Správy v lednu v roce 1947 Schlesinger odmítl tuto redukci, že by to bylo proti rezolucím organizace UNRRA. Navíc argumentoval tím, že není spravedlivé „potrestat“ Československo za to, že jako jediné má dobře fungující přidělový systém a jako jediné udělalo výraznější krok ke zlepšení poměrů. Ukázal také na příkladech, že by to neznamenovalo jen ztrátu šesti miliónů, ale ve skutečnosti daleko vyšší, protože měly být pozastaveny zejména dodávky průmyslových a zemědělských strojů, či náhradní součástky pro již dříve dodaná vozidla.⁷⁴ Přes tyto všechny argumenty však delegace v čele s Vojtěchem Schlesingerem neuspěla a program byl skutečně snížen o šest miliónů dolarů. Dne 8. února schválila československá vláda dohodu, uzavřenou mezi přednostou zásobovací komise C. Bordersem a vládním delegátem V. Schlesingerem, podle níž měla být úprava sníženého programu dodávek pro ČSR provedena takto:

Československo přispěje potravinami v hodnotě 1 950 000 dolarů; úplata UNRRY za výdaje vzniklé Československu péčí o poválečné uprchlíky bude snížena o 225 000 dolarů; Československo ponese dopravní výlohy za dopravu zboží z přístavů v Rotterdamu a Antverpách ve výši 700 000 dolarů. Tyto tři položky činily dohromady 2 850 000 dolarů. Zbytek do výše 6 miliónů dolarů byl doplněn snížením dodávek léčiv a lékařských potřeb ve výši 2 500 000 dolarů, dále snížením

⁷⁴ NA, fond UNRRA, karton 51, inv. č. , projev vládního delegáta V. Schlesingera na zasedání Správy UNRRA, str. 3.

dodávek průmyslových ve výši 426 000 dolarů a zemědělských ve výši 199 000 dolarů.⁷⁵

Kvůli těmto šesti miliónům a jiným změnám se v únoru 1947 nakonec program dostal na částku 264 075 000 miliónů dolarů a 15. března 1948 na 261 337 400 miliónů dolarů.

Československo nebylo jen přijímající zemí. Naopak stalo se první osvobozenou zemí, která i pomáhala. V tomto ohledu byla nakonec i na prvním místě.

V době největšího světového nedostatku Československo věnovalo 2 000 tun cukru a v na podzim 1946 po mimořádně zdařilém létě dále prostřednictvím UNRRA věnovali sousedním státům více jak 30 000 tun brambor, okurek, rajských jablíček, hrušek, jablek a zelí.

Protože československý tradiční export výrobků byl před válkou veliký, Správa doufala, že bude ze surovin dodaných UNRROU v Československu vyrobit textil, který UNRRA bude dodávat ostatním zemím. Ale kvůli inflaci a i výrobním obtížím tento plán ztroskotal. Správa UNRRY se pak omezila pouze na zemědělské produkty, které od Československa vykupovala. Hlavní získané produkty byly: jetelové semena, brambory, semena žita, pšenice a brambor.⁷⁶

Transport zásilek

Pohyb dodávek UNRRA z přístavů do Československa a ostatních zemí byl dobrým příkladem mezinárodní spolupráce v praxi. Nad dodávkami dohlíželi zaměstnanci UNRRA - kontroloři různých národností, zboží docházelo do 15 přístavů v celé Evropě, které byly jedenácti svrchovanými moci.⁷⁷ Z těchto

⁷⁵ Tamtéž, reakce čs. vlády na snížení dodávek o 6 miliónů dolarů, str. 1.

⁷⁶ Woodbridge,G., Vol. II.,s. 189

⁷⁷ Woodbridge,G., str. 189, Přístavy - Amsterdam, Antverpy, Brémy, Bremerhaven, Cherbourg, Konstanta, Cuxhaven, Rijeka, Hamburk, Le Havre, Oděsa, Rotterdam, Terst, Varna, Benátky.

přístavů potom muselo být zboží dopravováno do Československa po válkou zničených evropských silnicích, železnicích či po vnitrozemských vodních cestách.

Většina dodávek byla z přístavů transportována pomocí vlaků do republiky, ale používány byly také říční lodě na Labi a Rýnu. Po říčních cestách se přepravovaly zejména objemné a těžké náklady.

Největší problémy byly s převozem 34 000 kusů živého dobytka pro zemědělskou obnovu. Živá zvířata potřebovala každodenní péči, jako bylo krmení a napájení. Po tak dlouhé cestě byla zvířata samozřejmě vysílená.

Transportem do republiky problémy nekončily. Dopravní systém byl pochopitelně díky válce na území ČSR porušen, transport ale musel pokračovat v rámci přerozdělování. Naléhavou se stala tak potřeba obnovy vozidel, a to nejen pro vnitřní dopravu UNRRA dodávek, ale i pro samotné zemědělství a průmysl.

První loď naložená zbožím UNRRA pro Československo vyplula ještě v době, kdy bylo území republiky obsazené. Protože válka ještě byla v plném proudu a západoevropské nebo středomořské přístavy nemohly přijít ještě v úvahu, lodě naplněné prvními zásilkami pro Československo a zamířily do rumunského přístavu Konstanty, který byl k tomuto účelu dán k dispozici sovětskými orgány. Tento přístav po delší dobu prakticky až do podzimu roku 1945 jediným místem, kam mohlo být zboží určené pro Československo zasíláno a odkud pak bylo převážně po železnici dováženo do republiky. Přes všechny obtíže zde již 8. dubna 1945 přistála loď jménem EL MUNDO a první vlak naložený zbožím z této lodi pak už 2. května dorazil na československé území do východoslovenského Trebišova. Byla to pomoc, která přišla právě včas. Slovensko bylo zčásti zpustošeno, zásobovací situace se zhoršila v

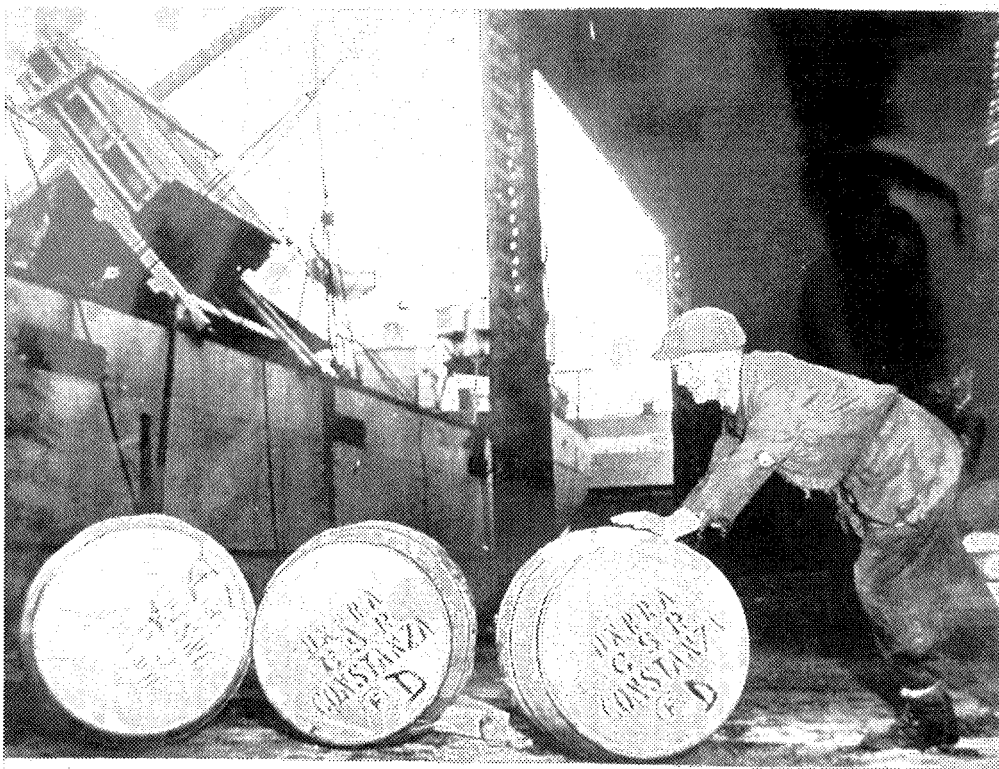
Schvrchovaná moc – Vláda spojeneckých vojsk v Terstu, Belgie, britská okupační zóna v Německu, Bulharsko, Francie, Holandsko, Itálie, Rumunsko, Ukrajina, americká okupační zóna v Německu a Jugoslávie.

důsledku ničivých bojů a v mnoha místech začínal hlad. Veškeré zásilky z prvních transportů šly proto většinou do nejpostiženějších míst na Slovensku a Moravě.⁷⁸

Používání jediného rumunského přístavu představovalo v praxi nesmírné technické obtíže plynoucí z velké vzdálenosti tohoto přístavu od republiky, z nedostatku dopravních prostředků a z neuspořádaných poměrů v zemích, kterými československé zásilky projížděly. Tyto okolnosti měly vliv na přísun zboží. Přes veškerou námahu a práci se nepodařilo dodržovat přiřčené měsíční kvóty. Proto již na podzim roku 1945 bylo Československu umožněno používat přístavy Hamburk, Brémy. Zároveň byly Československým úřadem pro hospodářskou obnovu pomoc zřízeny v těchto městech expozitury. A protože zásilky neustále vzrůstaly, brzy přestaly stačit i tyto přístavy. Byly otevřeny další přístavy a v nich zřízeny nové expozitury. V lednu 1946 to byl přístav v Rotterdamu, v únoru téhož roku v Aschaffenberku, v dubnu 1946 v Antverpách. V důsledku opuštění nevýhodně položeného přístavu Konstanta a rozšíření lodní dopravy přes Středozevní moře byly otevřeny nové expozitury v únoru 1946 v Benátkách a v dubnu téhož roku v Terstu. Poslední expozitura byla otevřena v prosinci roku 1946 v Rijece.⁷⁹

⁷⁸ UNRRA a Československo, projev Václava Majera k třetímu výročí založení organizace UNRRA, Praha 1946, str. 8.

⁷⁹ Beinhauerová, Anna, Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu (1945-48), str. 14

Vykládání zásilek v Konstanzi, NA, Fond UNRRA, kart. 51, inv.č. 117.

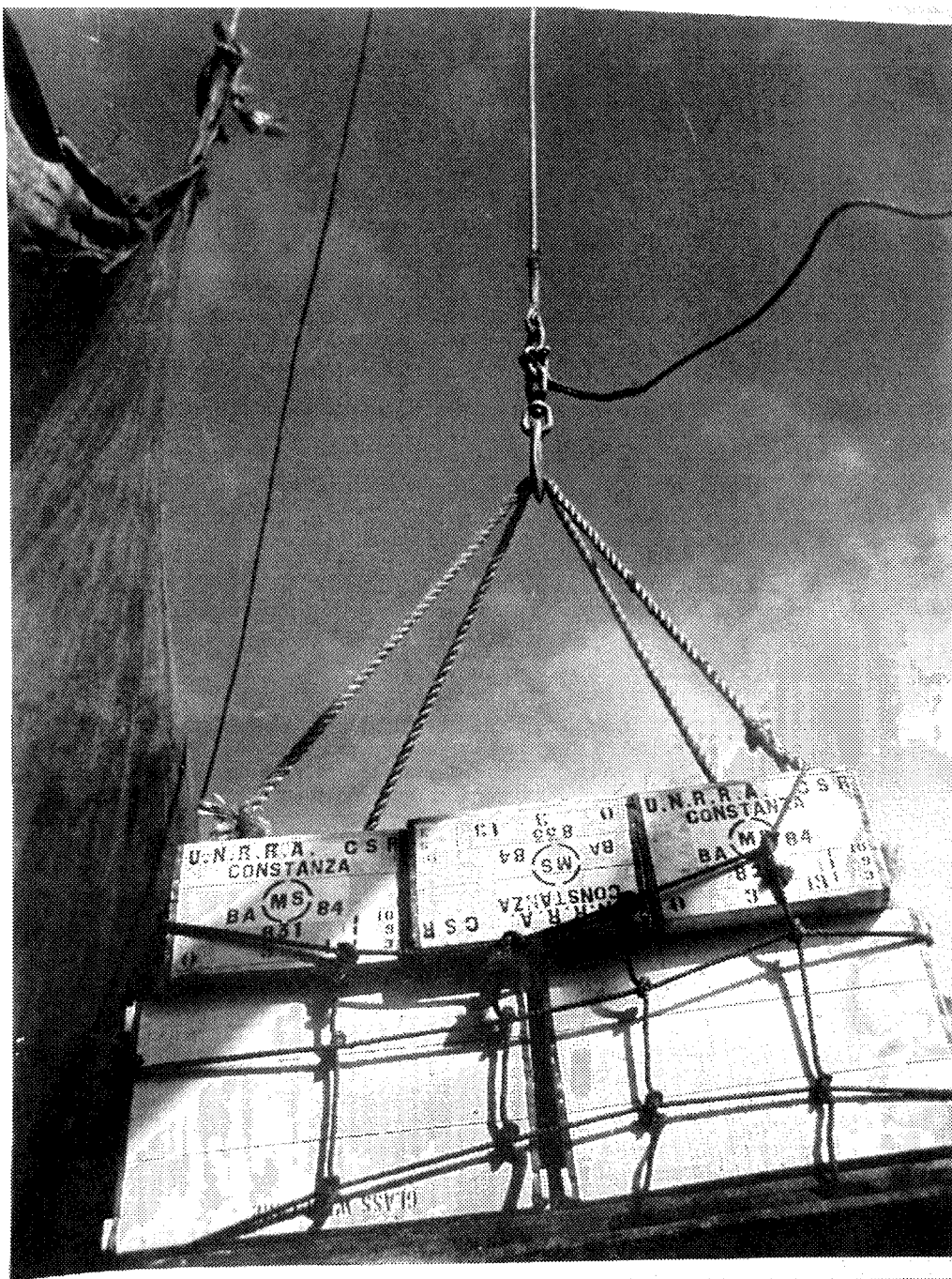

Kontrola zásilek, NA, fond UNRRA, kart. 51, inv. č. 117.

Pro snadnější organizaci a transport, pro operativní zajištění úkolů byly expozitury zřizovány i mimo přístavy.

Jako první, ještě za války, působila expozitura v Londýně. Na území osvobozené republiky byla zřízena brněnská a bratislavská, s tím že tato fungovala s odbočkou v Košicích, a spolu převzaly působnost UNRRA na Slovensku. Plzeň se svou pozicí, velkým areálem pro parkování a velkými prostory pro sklad se stala samozřejmou volbou pro příjem a uskladnění přijíždějících dodávek z ciziny. Proto i zde byla ustanovena expozitura.

Celkem všechny expozitury zaměstnávaly 51 pracovníků.

Vykládání dodávek pro ČSR v přístavu Konstanta, NA, Fond UNRRA, karton 51

Protože dopravní trasy byly dlouhé a země, kterými se projíždělo, nebyly ještě konsolidovány, docházelo často na cestách ke krádežím. Aby se tomu zabránilo, byl 3.zářím 1945 zřízen při Československém úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu Dopravní a strážný prapor UNRRA. Tento prapor měl konat strážní službu v přístavech, kde se zásilky vylodovaly. Střežil tam skladiště, ve kterých bylo zboží dočasně umístěno

a hlídkoval při nakládání zboží do vlakových souprav. K soupravám pak byly přiděleni jednotlivé strážní oddíly, aby je doprovázely při cestě do republiky. Nakonec měl prapor na starosti i opravu nákladních aut, jejich doprovod do přístavů nebo, a to převážně z francouzských přístavů, realizaci dopravy nákladních aut do republiky v kolonách.⁸⁰

Prapor byl rozdělen na strážní a dopravní roty, které byly dále rozčleněny podle místa působnosti.

Největší problémy zažívala strážní rota 2, která měla na starost přístav Konstantu a případnou dopravu zásilek z tohoto rumunského přístavu. V důsledku nedostatku lokomotiv a uhlí v Rumunsku a Maďarsku trval transport čtyři až osm týdnů, přičemž po celou dobu byl voják odkázán pouze na suchou studenou stravu. Navíc byla služba ztížena tím, že při dlouhodobém transportu odlehlými krajinami byl nejednou přepaden nejrůznějšími loupeživými bandami. Když byl oddíl vyzbrojen, docházelo stále ke zraněním vojáků a loupežím zásilek. Přestože cesta z rumunského přístavu byla všeobecně považována za více nebezpečnou, problémy s krádežemi se nevyhýbaly ani transportům na cestách ze západoevropských přístavů.⁸¹ Smutným faktorem tak zůstává, že při výkonu služby bylo pět osob usmrceno a 26 zraněno.⁸²

Tento prapor se v praxi velmi osvědčil, neboť z transportu aut dopravovaných pomocí cizích armád se za pouhý měsíc z počtu 850 aut ztratilo 96, zatímco z více než 6000 aut dopravovaných příslušníky praporu se ztratilo pouze 15.⁸³

Také ztráty na železnicích byly oproti ostatním zemím malé. Do 16. srpna 1947 bylo ze 160 000 vagónů zboží UNRRA pohřešováno 335. Tyto vagóny byly poslány, ale do republiky

⁸⁰ UNRRA v Československu, s. 52

⁸¹ Například v tiskové zprávě ze dne 13. 2. 1947 se uvádí, že 1. ledna byl vykraden vlak směřující z ČSR do Holandska a byly ukradeny větší balíky s obuví, šatstvem, látkami a jinými materiály. 8. ledna byly zase vykradeny vagóny s pomeranči, z jiného bylo vykradeno 17 pytlů cukru.

NA, fond UNRRA, karton č. 16, inv. č. 96, tiskové zpravodajství čs. úřadu pro pomoc a obnovu

⁸² NA, fond UNRRA, karton č. 5, inv. č. 85, složka pátá-záznamy koordinačního oddělení, dokument Zřízení úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu, str. 3

⁸³ Tamtéž, str. 3

nedorazily. Současně byly zjištěny vagóny, které došly, ale chyběl záznam o jejich odeslání. Je proto možné, že zboží bylo přeloženo během cesty, či se změnila čísla vlaků a číslo pohřešujících se vlaků nakonec kleslo.⁸⁴

Dodávky zboží do Československa v jednotlivých měsících (v tisících tun)

Měsíc	1945	1946	1947
Leden	5,2	115 067,0	96 422,1
Únor	...	49 806,7	42 603,1
Březen	...	127 445,6	22 961,0
Duben	1 186,1	120 128,4	10 394,2
Květen	8 765,4	114 181,1	13 207,9
Červen	9 636,6	105 179,6	6 486,0
Červenec	17 297,5	118 010,8	
Srpen	11 535,9	81 751,9	
Září	54 692,3	69 454,8	
Říjen	45 124,3	95 983,9	
Listopad	67 526,1	83 676,7	
Prosinec	77 415,6	40 476,3	
Celkem	293 185,0	1 121 162,8	192 074,3

Pramen : Woodbridge, George, The History of UNRRA, Vol. II., s. 190

Potraviny a zemědělství

Před válkou bylo Československo relativně soběstačné v zaopatřování potravin pro obyvatelstvo. Panoval dostatek masa a obilí, importovat se musely především olejniny a tuky. Válka a okupace přinesly zemědělství a výživě obyvatelstva nesmírné škody. Především velké škody vznikly na orné a lesní půdě v důsledku přímých i nepřímých válečných událostí a operací, dále kvůli nevhodnému obhospodařování a nedostatečné náhradě vyčerpaných plodin.⁸⁵

⁸⁴ NA, fond UNRRA, kart. č. 4, inv. č. 85, složka druhá - finanční odbor a účtárna, záznam o poradě konané dne 16. 8. 1947.

⁸⁵ Chmela, Leopold, Hospodářská okupace, s.106.

Na konci války byla situace značně kritická. Příděly pro dospělého člověka se po osvobození (23. květen - 21. červen 1945) snížily na pouhých 1 350 kalorií na den a v brzké době se nedalo očekávat zlepšení, protože na skladě nebyly prakticky žádné jiné potraviny, které by mohly denní dávku zvýšit.

Ihned po osvobození byla snaha zavést efektivní přidělový systém kontrolami cen a přídávky pro chudé. De facto pouze vrstva zemědělců a farmářů byla více soběstačná v poměru k ostatnímu obyvatelstvu.

Na Slovensku kvůli rozpadu fašistické státní správy a také kvůli velikému poškození komunikací během bojů v letech 1944-1945 přidělový systém prakticky až do prosince roku 1945 neexistoval a i potom byl zaveden pouze pro cukr, mouku a chleba. Dalším problémem Na Slovensku byla stále více narůstající korupce v hospodaření s potravinami a surovinami.

UNRRA pomohla nejen tím, že poslala potraviny v rámci první pomoci, ale dodala i zboží v rámci obnovy, které měly zabezpečit výživu v letech následujících. Celkově zemědělská obnova pamatovala na mechanizaci zemědělství, rekultivaci území zpustošených válkou, na zlepšení chovu hospodářských zvířat, na podporu zemědělských družstev, na obnovu válkou zničených hospodářských budov, na obnovu potravinářského průmyslu.⁸⁶

Některé typy potravin z prvních zásilek UNRRY musely být nejprve rezervovány pro speciální skupinu konzumentů. Džusy, ovoce a kondenzované mléko bylo určeno pro děti a mládež. Nemocnice zase obdržely speciální dodávky rýže, sušených vajec, kávy, čaje a kakaa.⁸⁷

V důsledku toho, že bylo umožněno dopravovat UNRRA zásilky i přes západoevropské přístavy, vzrostl počet zboží a tím i dovážených potravin, ministerstvo výživy pak zavedlo v

⁸⁶ UNRRA v zemi Moravskoslezské, Brno 1946, str. 7.

⁸⁷ Woodbridge, G., The History of UNRRA, Vol. II., str. 194

březnu roku 1946 v Čechách a na Moravě a v květnu téhož roku na Slovensku speciální bodový přidělový systém (podle Velké Británie). V tomto systému bylo pro větší přehlednost a organizaci přidělováno až 80 procent jídla dováženého z UNRRY.

Potraviny, které dovážela UNRRA, byly většinou konzervovány, sterilizovány nebo sušeny a hermeticky uzavřeny pro dlouhodobé skladování. Pro české obyvatelstvo to byla nová zkušenost, Ministerstvo výživy proto vydalo v dubnu 1946 brožurku „Jak připravovat zboží UNRRA“, kde bylo popsáno, jak lidé měli zacházet s konzervami, jak je otevírat, uskladňovat a jak požívat tyto potraviny.

V roce 1946 byla velmi dobrá úroda a proto bylo v následujícím roce vidět ve vyživovací situaci jasné zlepšení. Některé artikly dříve zahrnované do tohoto bodového systému mohly být z něj odstraněny a navíc vzrůstal základní příděl pro chleba, maso a tuky. Do konce působení UNRRA zůstávaly na příděl pouze obilniny, maso, masové produkty, mléko, vejce, tuky a cukr. Do jara 1947 kalorický příjem přidělových potravin pro dospělého byl už okolo 2000 kalorií za den.⁸⁸

Celkově UNRRA zabezpečila okolo 320 000 tun obilí a obilných produktů (okolo 25 miliónů dolarů). Až do žní v roce 1946 znamenaly dodávky obilí v průměru okolo 15 procent celkové konzumace. Podstatnější a důležitější však byly dodávky nedostatkových tuků, kde UNRRA doručila více jak 33 procent celkové konzumace. UNRRA také dodávala důležité masové konzervy - okolo 15 procent celkové spotřeby. Pomohlo to celkově k regeneraci dobytka. V důsledku toho se nemusela ještě nedospělá zvířata hned porážet. K tomu více jak 33 000 tun ryb a rybích produktů bylo z UNRRY dopraveno jako alternativa k hovězímu masu, což také přispívalo k zachování stád.

⁸⁸ Woodbridge, G., The History of UNRRA, Volume II., str. 194

UNRRA poslala okolo 5 000 jalovic a telat, což bylo důležité pro kvantitu a kvalitu zlepšení stavu dobytka, dále okolo 27 000 tažných koňů, ze kterých bylo asi 600 určeno na chov.⁸⁹

Během války se snížil i stav kuřat a slepic asi o polovinu. UNRRA pomohla tím, že poslala okolo 444 240 vajec. Bohužel jen okolo 10 procent se úspěšně vylíhlo, protože mnoho vajíček se cestou zničilo vinou špatné ochrany a dlouhé cesty, Vajíčka byla dopravována do republiky letecky, ale nikoli přímou cestou do Prahy, ale přes Londýn. Teprve po neúspěchu s vylíhnutím letěly dodávky vajíček přímou cestou do Prahy. Vylíhlá kuřata pak byla distribuována do drůbežáren po celé republice.

UNRRA také dodala zemědělské stroje v hodnotě okolo 6 500 000 dolarů, což napomohlo k rychlé mechanizaci a ke kompenzaci nedostatků lidského potenciálu. První dodávka zemědělských strojů přišla do Brna už 27. června 1945 z Konstanty. Tyto stroje byly předány národním výborům, které je rozesílaly do nejvhodnějších oblastí. Do konce 1946 byly rozmístěny traktory v českých zemích, na Moravě a Slovensku. Bohužel ne všechny traktory mohly být použity již na podzim 1945 pro setbu a pro jinou práci pro nedostatek náhradních dílů a nafty. Dodávka těchto traktorů měla velký vliv na výživu obyvatelstva v příštím roce, protože bez těchto traktorů by mnohá pole zůstala pro rok 1946 neoseta. Bylo také velmi obtížné najít kvalifikovaný personál schopný traktor řídit, ale i tento problém byl vyřešen. UNRRA pomohla dodáním potřebné technické literatury, filmů a čtyř odborníků, kteří nějaký čas strávili na venkově a učili montovat traktory. Jeden z těchto odborníků navíc napsal výborný manuál, který byl přeložen do češtiny a vydán vládou.

⁸⁹ Tamtéž, str. 195

Českoslovenští zemědělci kontrolují UNRRA traktor, NA, fond UNRRA, kart. č. 51, inv.č. 117.

Kromě více jak 4000 traktorů poslala UNRRA i mnoho kombajnů, pluhů, brán, secích strojů, rozprašovačů a mnoho jiných zemědělských nástrojů. Byly zaslány také semena, pesticidy, lesnické a veterinární potřeby. Celkově zemědělské dodávky do Československa představovaly okolo **326 480 tun** nejrůznějšího zboží.⁹⁰

Průmyslová obnova

V rámci obnovy průmyslu bylo pamatováno na opravu a obnovu komunikační sítě na celém území republiky, zejména pak na nejpostiženějším východním Slovensku, na rozběhnutí průmyslové výroby dodáním potřebných surovin, na obnovu a opravu továren, dílen, středisek průmyslového výzkumu, na

⁹⁰ Woodbridge, G., Volume II., str. 197

obnovu a opravu elektráren, plynáren a vodáren, jakož i plynových, vodních a kanalizačních vedení a zařízení.

Průmyslové UNRRA dodávky včetně důležitého surovinového materiálu na textil a obuv měly hodnotu okolo 95 000 000 dolarů. Skoro polovina této částky zahrnovala paliva, železniční materiál a náhradní příslušenství. V Československu nebyly skoro žádné vlastní zdroje pohonných látek. Válkou zničený železniční systém zapříčinil větší závislost na silniční dopravě. Československé požadavky na pohonné látky tak byly velmi vysoké ve srovnání s předválečnou dobou.

UNRRA poslala také okolo 33 000 tun textilních vláken, dvě třetiny z toho byla surová bavlna. Ale po osvobození panoval takový nedostatek ošacení, že UNRRA musela poslat jako bezprostřední pomoc okolo 2 000 tun textilu, oděvů, příkrývek a 1 000 tun obuvi. Část těchto zásilek byla ihned distribuována prostřednictvím Ministerstva sociální péče do nemocnic, různých institucí a přímo chudším vrstvám obyvatelstva. Jiná část byla prodána a za stržené peníze se nakoupily věci potřebné na opravu a vyčištění obnošených šatů.

Okolo 6 000 tun tříslovininy pomohlo k obnově světově proslulého obuvního průmyslu.⁹¹ Dodávky surového kaučuku, pneumatik, náhradních dílů, strojů, strojního a ručního náradí doplněné o dodávky vozidel a pohonných látek napomohlo k oživení dopravy.

Neželezné kovy a různé chemikálie, více 10 000 tun hornického vybavení, konstrukčního vybavení jako jsou buldozery, elevátory a mnoho jiných komponentů důležité pro průmyslovou obnovu, napomohly navzdory nepravidelnosti dodávek a občasným chybám k restauraci domácí výroby a napomohly znovu vybavit zcela vyčerpané zdroje.

⁹¹ Tamtéž, str. 198

Velmi náročné bylo zajistit dopravu dodaných vozidel, motocyklů a vlaků. Bylo třeba za pár týdnů vytvořit dokonale fungující aparát, který musel být schopen přijímat v nejrůznějších místech kontinentu až 1000 vozů za měsíc (často i s nákladem, který byl posléze rozvážen), tyto vozy v námořních přístavech vyložit a poté zajistit dopravu do republiky. Většina vozů byla dopravena Vlastní provádění transportů bylo svěřeno dopravnímu oddílu v rámci Dopravního a strážního oddílu.

Československu byly přiznány tyto dodávky vozidel :

Vozidla dodaná v rámci UNRRA

Celkem vozů	12 190
Motocyklů	797
Vlaků	5 880

Dislokace

Čechy	5 760
Morava	3 120
Slovensko	3 125
ČSD	1 180

Vozidla byla dopravována přes

Konstanta	vozů	234
	Motocyklů	100
Le Havre		3 850

Přebytky z americké armády:

dopraveno americkými řidiči	961
českými řidiči	2 796

Přebytky z kanadské armády

dopraveno americkými řidiči	vozů	2 220
	vleků	598

Hamburg	1 926
---------	-------

Dodaná vozidla dle tonáže

Nákladní 3/4 t	350
1 1/2 až 2 1/5	1 760
3 t	4 210
4 t	73
5 t	3 300
6 t	270

Speciální:

džípy	522
ambulanční vozy	233
cisternová vozidla	357
dílenská vozidla a vyprošťovací vozy	60
služební vozy	105
Autobusy	52

Pramen : NA, Fond UNRRA, karton č. 16., inv. č., tiskové zpravodajství Čs. úřadu pro pomoc a obnovu.

Většina vozů, dodaných organizací UNRRA, pocházela od spojeneckých vojsk. Nebyla to vždy vozidla, a tak některé potřebovaly menší některé větší opravu a kontrolu, než mohly byt znova použity.

Náhradní součástky přicházely spolu s dodávkami vozů, ale nebylo jich dostatek. Z tohoto důvodu byla některá auta rozebrána a použita na náhradní díly. Některá vozidla byla určena vládě, ministerstvům a krajským úřadům k užívání. Jedna čtvrtina byla prodána různým firmám a organizacím, které potřebovaly tyto vozidla pro důležité účely.

V září 1945 do ČSR dorazilo přes Nizozemsko a Německo více než 2000 kanadských třítunových nákladních vozů, doprovázených kanadským vojenským personálem. Tento transport byl jedním z nejdůležitějších pro prvotní obnovu nejpotřebnějších komunikací. Neexistuje přesná statistika z let 1945-1946, ale podle odhadů Ministerstva dopravy jen

okolo 40 procent veškeré dopravy v Československu bylo zajišťováno vozidly z akce UNRRA.⁹² UNRRA dodávala mimo náhradních součástí i nářadí, pneumatiky a naftu. O jak velkou pomoc se jednalo, bylo možné zjistit právě při zpožděných dodávkách.

Ačkoli většina dodaných dopravních strojů byla silničních, UNRRA pomohla i k obnově železničního parku, když dodala 75 lokomotiv, 2 330 železničních vagónů a náhradní součástky, nářadí k opravě a jiný materiál důležitý k obnově železniční sítě. Do konce roku 1946 byla železniční i silniční síť již dostatečně opravena, aby mohla adekvátně fungovat.

Přes uvedenou pomoc nelze tvrdit, že hospodářství bylo obnoveno za pomoci UNRRA ze sta procent. Československá ekonomika vykazovala pozoruhodné výsledky. Zásahu na tom měla pomoc nejen UNRRY, ale především také vnitřní, materiálové a lidské zdroje Československa.

Zdravotnická obnova

Po stránce zdravotnické bylo hlavním úkolem poválečné obnovy zabránit vzniku a šíření epidemií. Největší nebezpečí za války i po ní představoval skvrnitý tyfus. UNRRA se na této činnosti podílela zásilkami odvšivovacího prášku, prostředku proti šíření této smrtelné choroby známého pod zkratkou DDT.

V rámci tohoto programu se ČSR dostalo od UNRRY tolik potřebného zdravotnického materiálu a léčiv, jejichž rezervy byly vyčerpané. Při naprostém nedostatku byla důležitá každá pomoc. Ze surovin prospěly nejvíce ty, které přišly v době

⁹² Wodridge, G., Volume II, str. 199

nejvyšší nouze, tedy v prvních zásilkách jako např. kyselina phenylaethylbarbiturová, jód, kalcium - glukonát, vazelína, lanolin, které byly cenným příspěvkem farmaceutické výrobě. Později k tomu přibyl theobromin, kofein, sojový tuk, rybí olej a řada jiných neméně potřebných surovin, které byly podle potřeby ihned rozesílány do nemocnic a farmaceutických zařízení.

Velkou pomocí byla také dodávka 6 000 000 ampulí, protože po válce byl všeobecný nedostatek obalového skla.⁹³ UNRRA dodávala i vybavení do nemocnic, počínaje od různých laboratorních a rentgenových zařízení, po chirurgické nástroje, lůžka, ložní prádla, až po operační sály a sanitní vozy.

Nesmírně důležitou byla pak zásilka značného množství penicilínu a zařízení k jeho výrobě, které vyrobila miliardy jednotek měsíčně.⁹⁴

UNRRA také zasílala zásilky, které obsahovaly hygienické potřeby : mýdla, zubní pasty, kartáčky, žiletky a jiné.

Není cílem vyjmenovat naprosto všechny druhy zboží dovezeného v průmyslovém, zemědělském, vyživovacím, zdravotnickém, či jiném programu. Vyšlo by to nejméně na 10 stran. Chtěla jsem pouze nastínit snad to nejdůležitější či nejzajímavější, co k nám docházelo od této Organizace.

Ostatní činnosti : Repatriace, stipendia

UNRRA se však nezabývala pouze dodáváním zboží a surovin do válkou postižených zemích. Další z jejích činností

⁹³ UNRRA v Československu, str. 128

⁹⁴ NA, Fond MZV VA, karton 4. 1025, článek Ze Světu práce, ze dne 10. 8. 1947

byla pomoc při repatriaci ztracených a doslova po celém světě rozptýlených osob.

Na jednodenní konferenci v únoru 1946 v Hoechstu se úředníci UNRRA, spojovací úředníci Spojených národů a reprezentanti armád tří okupačních zón v západním Německu usnesli, aby bylo usilovně pátráno po dětech, které byly za války odvečeny do Německa a umístěny v německých rodinách na převýchovu či zmizely v sirotčincích.

K zachycení stop měly vést např. nejruznější policejní záznamy v Berlíně a hlavně vyhláška USFET (U.S. Forces European Theatre) z 8.ledna 1946, vyzývající německé úřady, aby oznámily všechny civilní a vojenské osoby žijící v Německu s výjimkou členů okupačních armád a již nalezených repatriantů ve shromaždištích. V této vyhlášce byl dán zvláštní důraz na osoby mladší 15 let. Situaci usnadňoval fakt, že soud s válečnými zločinci v Norimberku projevil souhlas, aby obviněným byly kladeny otázky vztahujících se k nacistickým úředníkům, kteří byli odpovědni za zavlečení dětí do Německa. A v neposlední řadě byl k tomuto účelu byl zřízen Ústřední pátrací Úřad UNRRA, který spolu s německými dobrovolnými dobročinnými institucemi prováděl samostatné pátrání.⁹⁵

Nalezené děti pak byly dopraveny do dětských ústředen UNRRA, kde se o ně starali odborníci. Posléze byly předány do vlastních rodin a pokud nikdo nepřežil do českých sirotčinců.⁹⁶

UNRRA navíc udílela zvláštní studijní stipendia. Kvalifikovaných lidí bylo po válce málo a poptávka po nich vysoká. Za války okupované země postrádaly odborníků, a tak bylo zřejmé, že UNRROU dodané nástroje, nářadí a přístroje nebudou tak hospodárně využity, jak se předpokládalo. UNRRA proto vysílala do těchto zemí specialisty, kteří pomohli při

⁹⁵ NA, fond UNRRA, kart. 16, inv. č. 96, tiskové zpravodajství ze dne 16. 2. 1946 – UNRRA pátrá po dětech zavlečených.

⁹⁶ NA fond MZV-VA, kart. 1025, článek v Práci ze dne 16.2. 1946.

začátečních obtížích. Přestože se jednalo o záslužnou činnost, bylo to řešení pouze dočasné. Tak vznikl Fellowship programm, který dal příležitost přijímacím zemím vyslat do Ameriky, Kanady, Velké Británie a Francie odborníky, kteří by se na místě seznámili s pokrokem ve svém oboru. Byl to vůbec první velkorysý stipendijní program po druhé světové válce.

V rámci tohoto programu bylo rozděleno celkem 170 stipendií specialistům z nejruznějších oborů. Z Československa dostalo stipendia celkem 21 osob. Ty studovaly v zemích, které si samy vybraly a po svém návratu věnovaly své nově získané podněty k výstavbě a obnově republiky. Stipendisté při svém, nejdéle šestiměsíčním, pobytu bydleli pohromadě s ostatními stipendisty ve skromných ubytovacích zařízeních. Žili z peněz, které jim i nadále v době nepřítomnosti jejich zaměstnavatelé vypláceli. Organizace UNRRA platila cestovné, malý vyživovací příspěvek na uhrazení denních potřeb a částku k zakoupení knih a potřebných pomůcek. Z jedenadvaceti československých stipendistů si pouze čtyři vybrali Evropu jako cíl svého studijního pobytu.⁹⁷

Každý měsíc student musel podávat hlášení o postupu svého studia a práce a na konci musel odevzdat závěrečnou zprávu. Každý, kdo úspěšně absolvoval celý program, dostal od UNRRY dekret (Certificate of Merit) vlastnoručně podepsaný generálním ředitelem.⁹⁸

UNRRA navíc připravila i plán na zlepšení nemocenského ošetření: v šesti evropských zemích včetně Československa bylo vybráno okolo 100 ošetřovatelek, které odjely do Spojených států, kde se seznámily s nejmodernějšími metodami. I v tomto případě finanční náklad tříměsíčního pobytu nesla organizace UNRRA.⁹⁹

⁹⁷ NA, fond MZV-VA, karton 1025, článek z Lidové Demokracie ze dne 29. 8., 1946

⁹⁸ UNRRA v Československu, str. 170

⁹⁹ Tamtéž, článek z Lidové demokracie ze dne 29. 8. 1946

Distribuce zboží

Jak dopravu, tak i distribuci měl na starosti dopravní a distribuční odbor. Československý úřad se snažil dovážené zboží ne příliš dlouhou uskladňovat, ale pokud možno ihned předávat příslušným ministerstvům, pod které to či jiné zboží spadalo. Na Slovensku bylo zboží předáváno pověřenectvu.

Ministerstvo výživy tak disponovalo veškerými potravinami, které se pak za pomoci zájmových svazů distribuovalo podle vyživovacích plánů. Ministerstvo vnitřního obchodu zase přebíralo veškerou došlou obuv, textilie, mýdlo a ostatní zboží přicházející do maloobchodu. Ministerstvo zdravotnictví přebíralo léčiva a sanitární materiál, Ministerstvo zemědělství hospodářské stroje, traktory, hnojiva, mořidla, osiva a ministerstvo průmyslu veškeré suroviny, jako byla surová bavlna, bavlna a kovy. Ministerstvu dopravy příslušelo přebírat veškerá vozidla, železniční vagóny a lokomotivy. Stávalo se, že si jednu komoditu nárokovala dvě ministerstva (jako např. pneumatiky chtělo jak Ministerstvo dopravy, tak Ministerstvo vnitřního obchodu).

Podle ustanovení smlouvy organizaci UNRRA byl však za distribuci zboží odpověden Československý úřad pro pomoc a obnovu, ne příslušná ministerstva či pověřenectvo. Úřad tak dbal na to, aby zboží bylo plynule předáváno a zboží se na delší dobu neuskladňovalo. V českých zemích s distribucí potravin nebyl větší problém díky dobře fungujícímu přidělovému systému. Na Slovensku neexistoval přidělový systém na všechny potraviny, ani stanovený přesný výživový plán. Tak se stávalo, že zatímco na jedné straně byly na Slovensku několik měsíců plné sklady různých potravin, na druhé straně některé okresy, hlavně severovýchodního Slovenska, trpěly hladem. Po inspekci šéfa Mise Alexejova po

slovenských oblastech, se vláda snažila o zrychlení pomoci zejména v těch válkou nejpostiženějších oblastech. Navíc uvolnila 50 000 000 Kč, které byly určeny na okamžitou pomoc slovenské Oravě, kde obyvatelstvo opravdu trpělo hladem a nemocemi.¹⁰⁰

Přes dobře fungující přidělový systém se občas vyskytly problémy i v českých zemích, kde se tvořily nežádoucí sklady textilního zboží, což bylo způsobeno nedostatečným vydáváním příslušných poukazů. Úřad tak naléhal na ministerstvo vnitřního obchodu, aby se zboží dovezené UNRROU, dostalo na trh a k obyvatelstvu dříve, než se začne prodávat zboží domácí výroby.

Problémy byly také s distribucí aut a jiných vozidel, a to zejména kvůli nedostatku pohonných hmot a náhradních součástí. Celkově tak můžeme shrnout, že distribuce všeho zboží, dovezeného UNRROU vázlo pro:

- 1) nedostatek dopravních prostředků,
- 2) pro potíže spojené stanovením cen jednotlivých druhů zboží a
- 3) málo energickým postupem příslušných úřadů, zejména pak ministerstev.

Jen velmi malá část zboží byla dávana obyvatelstvu bezplatně, zejména se to týkalo zboží pro oblast Oravy a východního Slovenska a zboží pro děti. Převážná většina byla prodávána.

Ministerstva dále přerозdělovala zboží prostřednictvím nejrůznějších svazů, veřejných korporací do továren, velkoobchodů a maloobchodů, odkud se zboží dostávalo ke spotřebiteli

¹⁰⁰ NA, fond UNRRA, karton č. 66, složka pátá – koordinační oddělení, vládní usnesení o pomoci nejpostiženějším zemím ze dne 25.1. 1946

Podle zmíněné dohody z 26. února 1945 stanovovala ceny po dohodě s organizací UNRRA československá vláda. Při stanovení cen se však vždy dbalo na to, aby zboží bylo dostupné všem vrstvám obyvatelstva, tedy i sociálně slabším, a současně aby byl celkový výnos tržby co nejvyšší a aby ceny byly v korelaci s cenami na světovém trhu a bylo tak zabráněno po skončení akce UNRRA cenovým výkyvům.

UNRRA a černý trh

Přestože se organizace UNRRA i Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu všemožně snažily zabránit tomu, aby se zboží dodávané do zpustošených zemí dostávalo na černý trh, přesto k tomu docházelo. Václav Majer se ve svém projevu v Ústavodárném shromáždění dne 6. listopadu 1946 zmínil, že první zásilky, dovezené do republiky, ovlivnily pokles ceny zboží prodávající se na černém trhu. Bohužel to nadlouho bylo jediné pozitivum, co se týče UNRRY a černého trhu. Problémy s černým trhem řešily všechny přijímající země a Československá republika v tomto nebyla výjimkou. Nebylo příliš snadné zjistit zdroj překupníků dodávajících zboží na černý trh. Nezřídka se stávalo, že se balíky se zbožím ztrácely při samotné dopravě. Občas se povedlo potrestat viníky, jako tomu bylo například v Plzni, kde osoby, jež se provinily krádežemi zásilek UNRRA na chrásteckém nádraží, byly potrestány pokutami a vězením.¹⁰¹

Stávalo se i to, že zboží na černém trhu pocházelo ze zboží, již mezi velkoobchodem a maloobchodem přerozděleného. Článek ve Svobodných novinách ze dne 20. prosince 1945 upozorňoval na to, že občas prodával černému trhu zboží i

¹⁰¹. Trest odnětí svobody na jeden rok byl vyměřen hlavě této skupiny zlodějů Bohuslavu Huttarovi. K tomu navíc musel zaplatit 500 000 Kčs pokuty. Čtyři spoluviníci dostali tresty odnětí svobody od jednoho měsíce do půl roku a pokuty 40 000 do 500 000, NA, Fond MZV-VA, kart. 1025, složka 1946, článek Svobodných novin ze dne 10.10 1946.

samotný spotřebitel. Zejména se jednalo o zrnkovou kávu. Sociálně slabší vrstvy v českých zemích i na Slovensku kupovaly před válkou jen zřídka zrnkovou kávu. Oblíbenější byla u nich tzv. žitovka. Na druhé straně byly vrstvy převážně duševně pracujících, kterým dodávané příděly nestačily a byly ochotny kupovat i předražené zboží. Nezájem tak na jedné a poptávka na druhé straně způsobily, že se zboží přesunulo od jedné skupiny ke druhé prostřednictvím černého trhu. Přes všechny tyto případy však problémy se zbožím UNRRA prodávaným na černo u nás nedosáhly takového měřítko, jak tomu bylo v jiných zemích.

Tak velké organizaci jako byla UNRRA se samozřejmě nevyhýbaly ani problémy spojené s krádežemi či zpronevěrou. V ČSR byl největší případ korupce v rámci UNRRA řešen v roce 1947. V tomto roce v průběhu několika měsíců zpronevěřil ppor. Marek, který falšoval doklady pro Plzeňskou záložnu a navíc padělal podpisy příjemců zboží UNRRA. Tímto způsobem zpronevěřil více jak 550 000 Kčs.¹⁰² Sám ppor. Marek dovedl vysvětlit schodek pouze 150 000 Kčs. Nepodařilo se mi zjistit udělený trest za tuto činnost, ale dá se předpokládat, že vězení a pokuta ho neminula.

Ohlas veřejnosti

Období, ve kterém UNRRA dodávala své zboží, je současně obdobím zostřeného politického boje. Komunisté snažili udržet svůj ve volbách roku 1946 získaný vliv a pomocí vhodné propagandy měli v úmyslu ještě zvýšit ve volbách příštích svoji pozici. Nemohlo jim uniknout, že UNRRA, kterou lidové

¹⁰² Přesnou částku se mi nepodařilo zjistit. Finančně-revizní oddělení zjistilo do července 1947 schodek u ppor. Marka 555 154 Kč. Vyšetřovatel však poukazoval, že tato částka se není definitivní, protože vyšetřování probíhá. NA, Fond UNRRA, kart. č. 5, inv. č. 85, právní oddělení, Záznam pro Dr. Kernera o vyšetřování ppor. Marka

vrstvy nazývaly familiárně „Tetička UNRRA“, byla celkem pochopitelně u obyvatelstva oblíbená. Samozřejmě i komunistická strana si uvědomovala význam a důležitost pomoci, stejně jako vděčnost obyvatelstva za tuto pomoc. Proto se občas objevovaly snahy bagatelizovat program UNRRA či naopak ukázat, že pomoc UNRRA pochází ze Sovětského svazu a nikolo ze Spojených národů. Občas se také v komunistickém Rudém právu objevovaly menší články, které přímo neobviňovaly, ale spíše jen „naťukly“ nějaký problém, který měl obyvatelstvo dezorientovat. Např. článek z 27. března 1946 v Rudém právu, který uváděl, že UNRRA živí válečné zločince. Z článku mohl nepříteliš informovaný člověk získat dojem, že se tomu tak skutečně děje. Ve skutečnosti se UNRRA starala o tzv. displaced people - o lidi bez domova v různých táborech. Rudé právo napsalo, že tyto tábory slouží k ochraně kolaborantů, válečných zločinců a UNRRA se o ně stará tím, že jim poskytuje jídlo a ošacení.

Někdy se také stávalo, že lidé, u nichž byla UNRRA v oblibě, byli nespokojeni s distribucí zboží UNRRA. Např. v rozhovoru v českém rozhlase s Františkem Němcem, vládním delegátem v Československého úřadu pro poválečnou obnovu a pomoc, se lidé ptali, zda jsou zásilky distribuovány správně, protože podle novinového zpravodajství to vypadalo, že republika je zbožím UNRRA přímo zaplavena a oni přitom nemají v rukou skoro nic.¹⁰³ Zásilky byly skutečně distribuovány správně a čísla a hodnoty nelhaly, ale spotřebitel si těžko uvědomil, že když dostal on sám pouze okolo 6dkg kávy a dostali ji i jiní, tak při celkovém součtu obyvatel to činilo již stovky tun kávy v několika vagónech vlaku.

Zřídka se stávalo, že lidé projevovali nespokojenost s dodávaným zbožím v rámci vyživovací akce. V Lidové demokracii se dne 20. července 1947 objevil článek *Vděčnost? Hlavně*

¹⁰³ NA, fond UNRRA, karton č. 16, tiskové zpravodajství, otázky a odpovědi min, Němce při rozhlasovém rozhovoru,

pravdu, kde kritizuje svého konkurenta Svět práce. Ten zveřejnil obrázek, znázorňujícího hubeného, vyhladovělého Čecha, který se pokorně obrací k zámožnému Američanovi, zosobňující Spojené státy. Pod obrázkem je text : „Milostpane, už pět let jsem neměl nic pořádného v ústech“, „ No a co byste raději, tomatový protlak s cibulí a hrozinkami nebo žvýkáci gumu s pomerančovou příchutí?“¹⁰⁴ Lidová demokracie právem uváděla, že taková kritika není na místě. Nicméně v tak velkém organizačním kolosu jako byl program UNRRA, se čas od času samozřejmě distribuční chyby stát mohly a také stávaly.

Obecně ale můžeme celkem pochopitelně tvrdit, že UNRRA byla jak u obyvatelstva, tak u tiskových médií (snad s výjimkou Rudého práva), která jí dávala patřičnou publicitu, oblíbená.

Sovětsí vojáci na území ČSR a UNRRA

Chování Rudé armády na území republiky po osvobození se věnovala už řada článků. Vojáci se nezřídka chovali jako barbaři; loupili, odváželi mnoho cenných zásob a věcí do SSSR, znásilňovali, chovali se naprosto bezohledně k československému lidu, spolupomáhali vyhledávat občany, kteří se nějak „provinili“ proti SSSR a odvlékali je do SSSR. Komunistická strana ČSR se snažila, aby se tyto věci nedostávaly na veřejnost, proto Rudé právo okolo Rudé armády rozpoutalo oslavnou kampaň, která byl v prvních týdnech po válce úspěšná.¹⁰⁵

Samozřejmě, že Rudé armádě nemohla uniknout pozornost přijíždějících zásob od organizace UNRRA pro obyvatelstvo a

¹⁰⁴ NA, fond UNRRA, kart.16, tiskové zpravodajství, článek z Lidových novin ze dne 20. 7. 1947.

¹⁰⁵ Prokš, Petr, Československo a západ 1945- 1948, Praha 2001, str. 84.

snažila si vytěžit co nejvíce z této akce. Už 30 května 1945 zastupující státní sekretář Grew píše americkému vyslanci v Sovětském svazu Harrimanovi, že pokud jsou UNRRA dodávky z ČSR nebo z Polska, v této době většinou potravinové, exportovány do SSSR, nebo pokud jsou v těchto dvou zemích konzumovány sovětskými vojáky, UNRRA ihned zastaví přísun těchto zásilek. Grew si byl vědom, že informace, zda Sovětská armáda konzumuje UNRRA potraviny, je těžké zjistit, a proto poprosil Harrimana v telegramu, pokud by se o tomto problému něco dozvěděl, nechť neprodleně informuje Ministerstvo zahraničí v USA.¹⁰⁶

Harimann odpověděl 30. června, že nemá žádné informace o transportu UNRRA potravin do SSSR, ví pouze to, že sovětští vojáci v Československu jsou závislí na lokálně distribuovaných potravinách.¹⁰⁷

Také charge d'affaires W. Klieforth píše 30. června 1945 státnímu sekretáři J.F.Byrnesovi, že je těžké zjistit, jestli a kolik toho Rudá armáda zkonsumovala z potravin UNRRA.¹⁰⁸

Už od září roku 1945 si začal na chování šéfa Mise UNRRA v ČSR Petra I. Alexejova stěžovat americký velvyslanec L.Steinhardt. Informoval státního sekretáře Byrnese, že předávání UNRRA zásilek se v Československu děje způsobem, který vyvolává domněnku, že se jedná o sovětský dar. Dne 10. 9. 1945 píše Steinhardt Byrnesovi, že Sověti v ČSR přímo zneužívají akci UNRRU ve svůj prospěch: „...je to částečně způsobeno, že UNRRA dodávky jsou transportovány z východu - Konstanty, částečně proto, že šéf mise je sovětský občan, částečně proto, že ministr informací kontroluje tisk a rádio. Kvůli této špatné kombinaci, československé obyvatelstvo není informováno o tom, že přes 70% zboží dodaných UNRROU financovaly USA, zatímco SSSR jsou pouze přijímající zemí v

¹⁰⁶ United States Department of State, Foreign relations of United States (dále jen FRUS), diplomatic papers, 1945, Volume II., General and economic matters, str. 983 -984

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 988-989

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 987-988

rámci tohoto programu".¹⁰⁹ Steinhardt dále dodal, že se to nejspíš nezmění, protože vlaky přijíždějící jsou ověšeny sovětskými vlajkami a doprovázeny sovětskými vojáky.

Dne 2. října 1945 dále Steinhardt popisoval, že obdržel informace, podle kterých sovětsí vojáci v Brně dostali mnoho potravin z UNNRY určené pro obyvatelstvo republiky. Okolo tří stovek konzerv měl sovětským vojákům dodat pokladník Svazu pro dobytek a maso.¹¹⁰

V odpovědi 26. října 1945 státní sekretář Byrnes Steinhardta informuje, že byl vybrán zástupce šéfa Mise v ČSR, kterým je Američan Richard Brown a ten byl pověřen, aby dohlížel na situaci v ČSR co se týče dodávání a reklamy UNRRA zásilek a aby „ukázal“ a vysvětlil fakta o organizaci UNRRA nejen obyvatelstvu, ale i československé vládě.¹¹¹ Hned po této zprávě se Steinhardt sešel s Alexejevem a stěžoval si mu na postavení organizace v ČSR, že Alexejev nechal obyvatele v domnění, že pomoc přichází ze SSSR. Šéf mise UNRRA mu slíbil, že se pokusí napravit publicitu UNNRY, ale podotknul, že lidé vědí, že většinu zásilek financovaly Spojené státy. A ohledně brněnského případu poukázal Alexejev na to, že vše je ještě ve vyšetřování, ale že se mohlo jednat o výměnu konzerv a čerstvého masa mezi obyvateli Brna a sovětskými vojáky.

O těchto velvyslancových depeších bylo přísně důvěrně informováno československé Ministerstvo zahraničních věcí, které ihned zkontaktovalo Československý úřad pro pomoc a obnovu s naléhavou žádostí větší a kladnější publicity směrem ke Spojeným státům.¹¹² Vládní delegát František Němec reagoval dopisem, ve kterém se šéfa Mise zastával a popisoval i dosavadní propagaci zásilek UNRRA s tím, že je všeobecně známo, že se jedná o zásilky ze Západu.¹¹³

¹⁰⁹ Tamtéž, 1028

¹¹⁰ Tamtéž, s. 1031-1032

¹¹¹ Tamtéž, s.1034-1035

¹¹² NA, fond UNRRA, kart. č. 2., složka druhá, důvěrný dopis ze dne 9.10. 1945

¹¹³ Tamtéž odpověď Františka Němce ze dne 12. 10. 1945

I když se poté v novinách začaly ve větší míře objevovat články s projevy vděčnosti k UNRRA a potažmo i k USA, nepodařilo se už zcela obrátit mínění amerického velvyslance Steinhardta, který se od počátku roku 1946 nezmiňoval o ČSR příliš pozitivně a optimisticky. Nedůvěra v Američanech zůstávala, protože úřadující sekretář USA dokonce pomýšlel nato, že by bylo nejlepší Alexejevova na postu šéfa mise nahradit. Nakonec se od toho upustilo a Alexejev zůstal až do konce v čele Mise UNRRY v ČSR.¹¹⁴

Co se jinak týče šéfa Mise P. Alexejeva, zdá se opravdu, že si počínal korektně, nezneužíval svého postavení a z pravomoci svého úřadu se snažil pomáhat, aby se pomoc dostala včas do nejpostiženějších míst. Sám osobně jezdil po celé republice, aby se na vlastní oči ujistil o potřebě a situaci různých oblastí a krajů. Ve Washingtonu pak usiloval zajistit co největší přísun potřebného zboží.¹¹⁵ Když jeho zástupce, zmiňovaný pan Brown, odcházel 26. února z této funkce, měl ministr Němec na jeho počest slavnostní řeč, ve které nepřítomného Alexejeva označil jako velmi schopného a objektivního muže na svém místě.¹¹⁶

¹¹⁴ Ullmann, Walter, *United States in Prague 1945-48*, New York 1978, str. 37

¹¹⁵ NA, fond UNRRA, karton č. 2, složka druhá, záznam o schůzi konané dne 14. 1. 1946

¹¹⁶ Tamtéž, záznam slavnostní řeči ze dne 26. 2. 1945

Petr I. Alexejev, NA, fond UNRRA, kar.51, i.č.117

Konec programu a likvidace úřadu

O ukončení tohoto celosvětového programu a o tom, co bude případně následovat po tom, začaly diskuse na světovém fóru už v polovině roku 1946. V té době byl ředitelem Fiorello La Guardia.¹¹⁷ Skončení programu se mělo podle něj v Evropě očekávat koncem roku 1946 a na Dálném východě na jaře 1947, přestože všechny země nepřetržitě oznamovaly své požadavky. Finanční prostředky UNRRY byly pomalu zcela vyčerpány. Navíc na konferenci Správy UNRRY v létě 1946 v Ženevě oznámily Spojené státy, největší dodavatel v rámci UNRRA, že už nebudou poskytovat další příspěvky. Podle státního podtajemníka by se měly státy místo dosavadní pomoci snažit získat podíl na světovém obchodě.¹¹⁸

¹¹⁷ NA, Fond MZV – VA, karton č. 1025, , inv. č., článek z Národního osvobození ze dne 25. 7. 1947

¹¹⁸ Tamtéž, článek ze Svobodných novin ze dne 9. 8. 1946

Protože některé země nepokročily tolik v obnově požadovaly prodloužení pomoci či modifikaci programu. Spojené státy i Velká Británie byly pro ukončení pomoci. Na této konferenci Správy organizace UNRRA v létě 1946 tak vznikly dva tábory, jeden byl pro pokračování, druhý pro ukončení pomoci. Rokovalo se také o tom, jaká organizace nahradí UNRRU, zda to bude OSN, jak to navrhoval kanadský delegát,¹¹⁹ či nějaká nově vzniklá mezinárodní organizace.

Formálně skončila UNRRA v Československu k 1. červenci 1947. Tímto dnem ukončila svoji činnost Mise UNRRA v ČSR. V září pak Prahu opustil její šéf Petr I. Alexejev.

Rozhodnutím vlády z 19. prosince roku 1947 bylo vydáno usnesení o likvidaci Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu a platností od 1. ledna 1948. Vláda uložila ministroví výživy, aby do 1. února téhož roku za spolupráci ministra financí a Nejvyššího kontrolního úřadu vypracoval likvidační plán. Provedením samotné likvidace byl pak pověřen ministr výživy a od 1. dubna ministr financí ve spolupráci s Nejvyšším kontrolním úřadem.¹²⁰ Likvidační práce probíhaly po celý rok. Do konce května 1948 byla ukončena likvidace zahraničních expozitur v Terstu, Rotterdamu, Aschaffenburgu a Hamburku.

Po převzetí moci v únoru 1948 komunisté, jimž akce UNRRA nikdy „nepřirostla k srdci“, založili Akční výbor, který převzal veškerou pravomoc nad pomalu zanikajícím úřadem začal propouštět zaměstnance. Přednosta úřadu Miroslav Kerner se dostal na tzv. index nespolehlivých. Novým přednostou byl pak prozatímně jmenován předseda akčního výboru, komunista Josef Mašek a v květnu 1948 byl za přednostu zvolen Ing. Jan Škocha.

¹¹⁹ Tamtéž, článek z lidové demokracie ze dne 13. 8. 1946

¹²⁰ UNRRA v Československu, str. 160

Bilance

Při tak velkém mezinárodním projektu, jakým byla pomoc válkou postiženým zemím v rámci organizace UNRRA, je obtížné získat přesné a shodující se číselné závěry. V březnu roku 1948 byla ve Washingtonu vydána Správou organizace UNRRA oficiální Závěrečná zpráva, která podávala přehled o všech přijímajících státech a dodaných zásilkách. V úvodu se uvádělo, že se jedná pouze o doklad statistický, v žádném případě ne účetní.

Podle této zprávy dostalo Československo zboží v hodnotě 261 337 400 dolarů. Z toho byly:

Potraviny za	117 916 400 dolarů
Oblečení a boty	26 843 800 -//-
Zdravotnické materiály	13 245 130 -//-
Zemědělské potřeby	31 794 200 -//-
Průmyslové potřeby	71 539 500 -//-

Pramen : NA, Fond UNRRA, karton č. 64, inv. č., poslední složka – Burelu of Supply, Final operational Report, str. 3

Čisté náklady organizace UNRRA byly vykázaný cifrou 2 903 412 900 dolarů. Československo dostalo po Číně (517 846 700 dolarů), Polsku (477 927 000 dolarů), Itálii (418 221 100 dolarů), Jugoslávii (415 642 000 dolarů) a Řecku (347 162 000 dolarů) šestou nejvyšší pomoc.¹²¹ Když vezmeme v potaz počet obyvatel a míru poškození země, vyznívají údaje pro Československo výborně. Bez nadsázky se dá říct, že ČSR dostalo maximum toho, co bylo v možnostech této organizace. Za dodávané zboží neplatila republika ani kupní cenu, ani dopravu po moři a souši až na hranice republiky. Na dopravném byla zaplácena přes 1 miliarda Korun.

¹²¹ NA, Fond UNRRA, karton č. 64, inv. č., poslední složka – Burelu of Supply, Final operational Report, str. 3

Celkově do ČSR bylo dopraveno okolo 130 000 vagónů zboží. Zboží bylo dopravováno po dlouhých vnitrozemských trasách v době poválečného chaosu, přesto všechno utrpěla republika celkem malé ztráty, vyčíslené asi na 1, 75% celkové ztráty, což bylo nejméně ze všech přijímajících států. Správa organizace UNRRY však připsala každému státu oficiální ztráty 5%.

Jak již bylo uvedeno, peníze, které vláda utržila za prodej zboží UNRROU dodané, se hradily nejrůznější sociální a zdravotní služby. Od začátku akce ke 30.června 1950 vláda stržila 18 061 996 103korun za celkem 1 629 227 tun nejrůznějšího zboží. Od tohoto se musíme odečíst náklady na vydržování Mise v Praze, na celní formality a úřední poplatky a náklady spojené s dopravou.¹²²

Pomoc ostatních organizací v rámci UNRRA

V rámci organizace UNRRA docházelo do osvobozeného Československa zboží, pocházející také z dobrovolných organizací. Toto zboží nebylo hrazeno z rozpočtu UNRRA, ale z různých charitativních sbírek. Jedna z charitativních organizací do objemu pomoci druhá největší po UNRŘE pomáhající Československu při poválečné obnově bylo sdružení **American Reilief for Czechoslovakia** (Americké sdružení pro pomoc Československu).

Ve Spojených státech byl během války prezidentem Rooseveltem založen americký národní válečný fond, u kterého byly zapsány všechny instituce provádějící charitativní sbírky. Tento úřad disponoval všemi výnosy sbírek, což mělo zamezit zneužití peněz pro jiné účely. Generálním ředitelem byl reverend Waitstill H. Sharp a jeho tajemnicí Vlasta

¹²² Sommer, Karel, Československo a UNRRA, str. 98

Vrázová, dcera československého spisovatele a cestovatele St. Vráze a evropská dopisovatelka časopisu Svornost v Chicagu. Sdružení pak rozdělovalo sbírky pro země zničené válkou.

Československou pomoc organizovalo American Relief for Czechoslovakia, v jehož čele stál Charles Wood Riley, účastník anabáze československých legionářů a dokonalý znalec domácích poměrů. Tato organizace podporovala už během války československé uprchlíky po celém světě, ale po osvobození svou činnost soustřeďovala výhradně na území republiky. Ve Spojených státech probíhala velká akce pod heslem „Buďte štědrými ve vítězství“, ve které lidé zasílali nejrůznější dary pro Československo. Tato pomoc nebyla tak komplexní jako byla pomoc UNRRY, přesto však velkým dílem pomohla v prvním roce svobody v boji proti hladu a nemocem.

Po zjištění, že v ČSR 785 309 dětí potřebuje zvýšenou vyživovací péči, program byl zaměřen zejména na výživu a ošacení dětí. Hned po válce zahájila rozsáhlou akci, během které například školní děti dostávaly mléko, přesnídávky, kakao a vejce.¹²³ V druhé části program zajišťoval dodání potřebných chirurgických nástrojů a jiného lékařského materiálu.

Tato organizace sdružovala v rámci své pomoci i příspěvky menších krajanských spolků, pro které fungovala jako zastřešující orgán. Na začátku své akce pomýšlely tyto krajanské spolky, že převezmou do správy nějaký dětský domov a zahájí tzv. adopci na dálku.¹²⁴ Adopce na dálku fungovala obdobně jako ta dnešní. Ve Spojených státech spolupracovala dr. Stuerm-Lukavska se Spolkem přátel Československa, založeným těsně po povstání 1945, a v Praze s advokátkou Zorkou Černou. Ta navrhovala do svěření vhodně děti - sirotky po obětech nacismu. V USA se pak na základě publicistické činnosti získávali a registrovali „strýcové a

¹²³ Národní archiv, fond AMZV-výstřížkový archiv, karton č. 488, článek ze dne 26.9. 1947

¹²⁴ Tamtéž, článek ze dne 18. 10. 1945 Svobodné noviny

tety", kteří na dálku podporovali vybrané děti formou zasílání balíčků.¹²⁵

Sdružení bylo po celou dobu ve stálém styku s vládními činiteli ČSR a podle jejich návrhu organizace nakupovala nejpotřebnější zboží. Cílem hlavních představitelů bylo, aby se třetina všeho zboží určené pro ČSR dostala na Slovensko, zejména pak do míst východního Slovenska a Oravy.

American Relief for Czechoslovakia mimo vlastní program se postarala o dovoz zboží v hodnotě 246 337 dolarů darované nejrůznějšími krajanskými či církevními spolky.¹²⁶ Celková hodnota zboží dodaná krajanskými, charitativními spolky pod záštitou American Relief for Czechoslovakia je, podle záznamů George Woodbridge, 485 036 dolarů.¹²⁷

Další organizací byla Cooperative for American Remittances to Europe, Inc. tzv. **C.A.R.E.**, což byla nevýdělečná společnost, kterou založilo 25 dobročinných organizací. Mimo Československa konala službu ve Francii, Itálii, Polsku, Holandsku, Norsku, Finsku, Belgii, Řecku, Rakousku a v americké, britské a francouzské okupační zóně Německa.

Tato organizace umožňovala Američanům za spolupráce s československou vládou rychlým způsobem posílat svým příbuzným či známým v Československu dárkové balíčky. Tyto balíčky vážily standardně dvaadvacet kilo a byly uskladněny na nejrůznějších a snadno dosažitelných místech v Československu. Hlavní kancelář C.A.R.E. v ČSR byla v ulici Na Poříčí 7.

Za každý balíček musel dotyčný příbuzný v Americe zaplatit 10 dolarů a Američané ho museli pro svého českého krajana objednat dopisem u organizaci, jejíž hlavní sídlo bylo v New Yorku. Na příkazy příbuzných či známých Americe,

¹²⁵ Tamtéž článek ze dne 1.6. 1947 Lidová Demokracie

¹²⁶ Tamtéž článek ze dne 13. 8. 1947 Národní osvobození

¹²⁷ Woodbridge, George., The History of UNRRA, 1.Vol., str. 140

které se dopravovaly leteckou poštou, se pak balíčky přerozdělovaly lidem. Balíčky obsahovaly potraviny v čisté váze třináct a půl kilogramu, a to dušené maso a haši 4,45 kg, různé obilniny a suchary 2,95 kg, cukr a cukroví 1,77 kg, ovocný džem a pudinky 1,64 kg, zelenina 1,04 kg, kondensované mléko 0,36 kg, kakao či káva a prášky pro přípravu nápojů 0,50 kg, máslo 0,23 kg, cigarety, mýdlo a žvýkácká gumu.¹²⁸ Příjemce balíku neplatil celní, ani doručovací či jiné poplatky a jeho normální potravinový příděl nebyl nikterak omezen.

Pomoc obou těchto organizací, stejně tak jako všech krajanských, křesťanských a jiných charitativních spolků, poněkud zastíněné UNRROU, usnadnila prvotní válečnou obnovu. V této době zejména na mnoha místech hrozil hlad a nemocnicím se nedostávalo důležitých přístrojů a vybavení. Tato sdružení svou rychlou akcí pomohly překonat nejhorší krize a proto i ony zaujímají význačné místo v poválečných dějinách naší země.

4. Kapitola

Úvěry

Na jaře 1945, kdy UNRRA rozjížděla s pomocí Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu akci na pomoc válkou zdecimované republiky, si vládní představitelé Národní fronty uvědomovali, že pro rozběhnutí

¹²⁸ Národní archiv, fond AMZV-výstřížkový archiv, karton č. , článek ze dne 22. 11. 1946 Práce

zahraničního obchodu, v první republice tradičně silného, bude potřeba dolarového úvěru. Československo bylo chudé na suroviny a v tomto ohledu bylo závislé na dovozu z dolarové a librové oblasti. Evropa obecně po druhé světové válce trpěla dolarovým nedostatkem a Československo v tomto ohledu nebylo výjimkou, z tohoto hlediska se žádost o úvěr jevil jako jediný možný způsob návratu mezi státy orientované na zahraniční obchod. Následující tabulka ukazuje orientaci zahraničního obchodu v roce 1947.

Orientace československého zahraničního obchodu v roce 1947

(podíl v procentech)

	na dovozu	na vývozu
Belgie	4,6	6,4
Velká Británie	11,7	6,5
Francie	3,5	3,1
Jugoslávie	4,7	6,2
Nizozemsko	5,8	8,6
SSSR	6,7	4,9
Švédsko	6,9	7,3
Švýcarsko	7,7	10,2
USA	10,2	4,4

Pramen: Hřebíčková Šárka, Vliv MP na zahraničně-politickou orientaci ČSR, Praha 1996, S. 15

Československo sondovalo možnosti 300 milionového úvěru v USA u Export - Import banky (banka pro vývoz a dovoz, dále jen Exim banka) už na začátku léta roku 1945. Tyto úvěry banka nepůjčovala každému státu, který si o ně požádal. Byly podmíněné politicko-hospodářskou situací, ve které se ucházející země nacházela. Stát navíc musel oznámit své

požadavky, za co chce dolary utratit, teprve pak se generální představenstvo banky rozhodovalo, zda odpoví kladně či ne.

Podobné podmínky sdělila Exim banka ministerstvu zahraničních věcí ČSR v červnu 1945. Viceprezident jiné banky - Chase National bank - Eugene Black připustil, že Československo má v Americe dobrou reputaci jako země, která plní své závazky, což dokazovalo plnění 8% půjčky uzavřené po první světové válce obnově zemi po válce.¹²⁹ V červenci 1945 prohlásil Attorney General ve svém dobrozdání, odevzdaném ministerstvu zahraničních věcí USA, ze kterého je patrné, že Československo spadá do téže kategorie, jako je Velká Británie, a že se tedy nenalézá ve stavu prodlení podle amerického zákona Johnson Act. Tento zákon byl namířen zejména proti státům, které nedodržely splátky za válečný dluh z první světové války. Byl vydán v souvislosti a ustanovením statutu Exim banky, které zakazovalo poskytování půjček státům, které jsou v prodlení se splácením ke dni 13. dubna 1934.¹³⁰

V Kongresu se v této době debatovalo o zrušení tohoto zákona. Během války totiž představitelé finančních kruhů nepříjemně snášely omezení jakýchkoli finančních transakcí směřující především do zahraničí. Pro ohromné přebytky kapitálu nashromážděné během války, pro které vzhledem ke značně usměrněnému vnitřnímu hospodářství nebyly naděje na umístění na domácím trhu, se hledaly pochopitelně cesty pro vhodné umístění za hranicemi.¹³¹

Dne 21. srpna 1945 zrušil prezident H. Truman výnosem všechny další operace Lend-Lease¹³² a přitom dal na srozuměnou všem státům, že mohou jednat o nákupu zboží, které bylo objednáno na základě Lend-Lease, v hodnotě asi jedné a půl miliardy. Toto zboží se nacházelo ve skladištích v různých

¹²⁹ MZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, dopis od velvyslance ve Washingtonu ze dne 3. 10. 1946

¹³⁰ Tamtéž dopis ministerstvu financí ze dne 9. 7. 1945

¹³¹ Tamtéž dopis od velvyslance ve Washingtonu ze dne 11. 6. 1945

¹³² Lend and Lease Bill - o půjčce a pronájmu, americký zákon ze dne 11. 3. 1941, který zmocňoval prezidenta půjčit a pronajmout válečný a pomocný materiál protivníkům Německa

částech světa. Dál se měly dodávky hradit pomocí úvěru od Exim bank, jejíž kapitál byl usnesením Kongresu v těchto dnech zvýšen ze 700 miliónů dolarů na 3,5 miliard dolarů. Úvěry z Exim bank šly výhradně na nákup zboží ve Spojených státech. Politikou banky bylo přednostně půjčovat na nákupy výrobního zboží, strojů, dopravního materiálu.¹³³

V oficiální depeši z června 1945 bylo Československo žádáno, aby vypracovalo požadavky, které hodlá prostřednictvím úvěru koupit, podobně jako se musely vypracovat požadavky na Lend-Lease a organizaci UNRRA, ale přizpůsobené poměrům poválečným. Dále bylo ČSR upozorněno, že nemůže počítat s úvěrem dříve, než bude znám hospodářský a politický stav v zemi.¹³⁴ Totéž potvrdil přímo generálnímu konzulovi Hajnému i tehdejší generální ředitel Exim banky Waynex Taylor.¹³⁵

Důvěrně pak bylo sděleno velvyslanci ve Washingtonu, že Exim banka by byla ochotna poskytnout Československu úvěr ve výši 300 miliónů, pokud urychleně předloží své požadavky s odůvodněním u větších položek.¹³⁶ Protože generální ředitel Exim banky Waynex Taylor na ČSR naléhal, aby předložila co nejdříve své požadavky, velvyslanectví ve Washingtonu vypracovalo předběžně na základě československého dovozu z roku 1938, dále v porovnání s dovozem z UNRRY a původních potřeb Lend and Lease, program požadavků. Ten zaslalo do Prahy s tím, aby příslušná ministerstva sdělila připomínky a případné instrukce.¹³⁷

¹³³ Truman zároveň podal výsledky Lend-Lease. Celkově šlo o transakce v hodnotě 41 218 miliónů dolarů. Velká Británie dostala 29 mld. dolarů, Sovětský svaz 10 mld. dolarů a Francie, Čína, země jižní Ameriky a ostatní země zbytek. MZV, teritoriální odbor, USA, karton 7, depeše Josefa Hanče ministerstvu zahr. věcí ze dne 22.8. 1945

¹³⁴ MZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, opis dopisu ministerstvu financí ze dne 2. 6. 1945

¹³⁵ Tamtéž, dopis ministerstvu financí ze dne 1. 6. 1945

¹³⁶ Tamtéž, depeše ze dne 4. 8. 1945

¹³⁷ Tamtéž, depeše z velvyslanectví ve Wash. ze dne 7. 8. 45

Oficiálně byla Československá žádost o úvěr na 300 miliónů dolarů podána k Exim bance prostřednictvím státního tajemníka J. Byrnese 4. září 1945.¹³⁸

Československo také zjišťovalo, které státy o úvěr žádaly a případně, kdo jej dostal a jakou formou byly předloženy požadavky. Začala se připravovat také případné vyslání delegace složené z odborníků z Ministerstva zahraniční, financí, zahraničního obchodu a Národní banky do Washingtonu, kde by předložila požadavky a úvěrná přání Eximm bance.¹³⁹ V září bylo obecně známo, že o půjčku se ucházely např. SSSR, Čína, Nizozemská Indie, Francie, Dánsko, Norsko, Polsko, Velká Británie a další. Do této doby bylo úspěšné pouze Dánsko, které dostalo úvěr ve výši 20 miliónů dolarů.¹⁴⁰ Velvyslanectví ve Washingtonu také zjistilo, že jednání o tuto půjčku vedou vesměs politické špičky, za Francie de Gaulle, za Belgie ministr Spaak, za Británii lord Keynes. Bylo tak doporučeno, aby požadavky byly předloženy ministrem Masarykem.¹⁴¹

Na 17. říjen byli pak pozváni odborníci ze všech ministerstev, Národní banky a Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu na poradu, která se konala v Černínském paláci, v sídle Ministerstva zahraničních věcí. Na programu mělo být právě jednání o úvěru od Exim banky. Za tímto účelem bylo doporučeno, aby si ministerstva předem připravila seznamy s požadujícím zbožím.¹⁴²

Na podzim roku 1945 totiž nebyla pro Československo situace úvěrových kreditů příliš příznivá. Důvodem byl nevyjasněný stav ohledně kompenzace amerických předválečných investic po znárodnění československého průmyslu. Státní department opět naléhavě žádal předložení československých požadavků Exim bance a navrhl krátkodobý úvěr na financování

¹³⁸ Taměž, depeše z velvysl. ve Wash. ze dne 6. 9. 1945

¹³⁹ Tamtéž, instrukce od Augenthlaera velvyslanectví ve Washingtonu

¹⁴⁰ Tamtéž, Zpráva ministerstvu zahraničních věcí ze dne 11. 9. 1945

¹⁴¹ Tamtéž, záznam depeše wash. Velvyslanectví ze 1. 10. 45

¹⁴² Tamtéž, ručně psané instrukce k připravované schůzi ze 12. 10 1945

celoroční spotřeby bavlny. Československý velvyslanec upozornil, že pokud ČSR chce dostat úvěr, bude potřeba koupit tuto bavlnu, které je v Americe velký nadbytek.¹⁴³ Ministerstvo zahraničních věcí se však zdráhalo objednat úvěr na nákup bavlny, protože Československo samotné mělo bavlny dostatek jak z UNRRY, tak ze SSSR a výrobní kapacita textilního průmyslu, která byla snížena nedostatkem dělnictva, byla z tehdejších zásob bavlny plně vytížena. Z tohoto důvodu chtělo ČSR spojit nákup bavlny jen s celkovou otázkou povolení úvěru od Exim banky. Velvyslanec také oznámil 7. prosince 1945, že půjčka byla schválena Francii a to ve výši 550 miliónů. Půjčka měla být splacena v 60 splátkách a úrokována 2 3/8%.

Československé velvyslanectví naléhavě upozorňovalo ve své obsáhlé depeši ze dne 14. ledna 1946, že doposud nebyly československou vládou předloženy nezbytné požadavky a že už i Polsko předložilo své požadavky a je podle jeho informací už před podpisem půjčky. Dále varoval před hrozbou možného finančního vyčerpání Exim banky, která ČSR nabízela úvěr ve výši 35 miliónů dolarů. Původní americký plán štědře financovat v podobě dlouhodobých dolarových půjček válkou rozvráceným zemím pramenil z rozšířených hospodářských kruhů válečné prosperity, kde se americký průmysl a zemědělství opíraly o svou zvýšenou výrobu a o válečné potřeby Spojených států a jeho válčících spojenců.

Přes prosperitu se rok po válce začaly objevovat politicko-hospodářské problémy na poli vnitřním i mezinárodním. Válečný průmysl USA se ocitl pod tlakem stávek. Jeho rekonverse byla tím zpomalena a obchod se ocitl na vratké hraně, s níž mu hrozil pád do ostré inflace a státní hospodářství bylo navíc zavlečeno do celé řady závazků a zatíženo mnohamiliardovým zadlužením.

¹⁴³ Tamtéž, depeše washingtonské velvyslanectví ze dne 3.11. 1945

Začínaly se objevovat hlasy stavějící se proti poskytování finančních půjček a ani půjčka Velké Británii, která by měla pro svou politicko - hospodářskou povahu procházet co nejhladčeji, nenalézala v této době přílišných sympatií a tím méně plánované půjčky ostatním zemím. Stále panoval názor, že v požadavcích by země neměly, kvůli problémům v USA, zacházet příliš daleko. limit v tomto směru nemohl být přizpůsobován podle rozsahu potřeb rozvráceného hospodářství cizích zemí. Na Exim banku se upřela pozornost, aby tato instituce neposkytla cizině více než kolik je minimem jejich potřeb.

Velký vliv na rozhodování banky měly i telegramy od amerického velvyslance L. Steinhardta v Československu, který nebyl příliš nakloněn tomu, aby byl ČSR poskytnut větší úvěr. Poukazuje na to, že republika dostala téměř 270 miliónů dolarů v rámci akce UNRRA, což podle něj byl ekvivalent československého importu z USA za 10 let a navíc v československé vládě je plno komunistů, kteří kontrolují tisk, policii, rádio, takže by půjčka vlastně podporovala komunismus. Steinhardt tak navrhoval úvěr ve výši 30 miliónů.¹⁴⁴ Byrnes ale oponoval, že nízká půjčka by mohla vyvolat dojem, že zahraniční politika Jana Masaryka je neúspěšná a to by mohlo nahrát československým komunistům a proto on sám doporučuje 50 miliónů dolarů.¹⁴⁵

Československé Ministerstvo zahraničních věcí přímo washingtonskému velvyslanci odpovědělo, že bohužel požadavky jím sepsané nemohly být podkladem pro tuto půjčku, protože na sestavení se musí podílet všechna ministerstva. Zároveň upozorňoval, že ČSR potřebuje úvěr přinejmenším 50 miliónů dolarů a žádalo velvyslance, aby se ucházel o úvěr v této výši s tím, že i těchto 50 miliónů bude pouze první část celkového vyššího úvěru a Československo by bylo ochotno v

¹⁴⁴ FRUS, Eastern Europa, Vol. VI, 1946, telegram Steinhardta č. 760F 61/1-25 46, str. 178-180

¹⁴⁵ Tamtéž, telegram J.F. Byrnes č. 860F 51/2-1946, str. 184-185

rámci navrženého kontraktu jednat o koupi 10 až 15 tisíc tun bavlny. Dále instruoval velvyslance, aby zjistil, jaké podmínky by byly spojeny s udělením vyššího úvěru, jestli by bylo nutno nahradit znárodněný americký majetek.¹⁴⁶

Již v únoru roku 1946 vláda zaslala slibované požadavky, které byly sestaveny s přihlédnutím k naléhavým potřebám uplatněnými jednotlivými ministerstvy. Program požadavků se pohyboval okolo 50 miliónů dolarů. Ve skutečnosti ale všechna ministerstva požadovala daleko vyšší úvěr. Ministerstvo zahraničních věcí proto požádalo velvyslanectví ve Washingtonu, aby se snažilo dosáhnout nejprve úvěru ve výši 50 miliónů dolarů, s tím, že to bude první část úvěru vyššího 300 miliónového, kvůli kterému byla do Washingtonu vyslána delegace v zastoupení - Dr. Mládek z ministerstva financí, doc. Král a Ing. Pázmán z Národní banky a vyslanec Ing. Hanč.¹⁴⁷

O měsíc později v březnu 1946 zaslalo velvyslanectví ministerstvu zahraničních věcí, že podle důvěrných informací z bankovních kruhů bude úspěch jednání záviset na vyjasnění postoje ČSR ve věcech mezinárodního obchodu a náhrady americkým majitelům majetku znárodněného v republice. Toto pak bylo potvrzeno i v rozmluvě s Claytnem asistentem státního sekretáře. Ten delegaci upozornil, že mu byla předložena petice amerických průmyslníků, aby nebyly poskytovány půjčky zemím, jež zabavily americký majetek a nezaručily jejich náhradu, kterou státní departement nemůže přehlížet. Doporučoval delegaci, aby vláda vydala jasné prohlášení, že bude zaplácena náhrada v přijatelné valutě. Dále delegace byla informována, že vládou předložený program požadavků vyhovuje jen z části, neboť obsahuje jednak požadavky, které kolidují s požadavky od UNRRY (potravin a zdravotnictví) a jednak zboží, kterého je v USA nedostatek

¹⁴⁶ MZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, depeše ze dne 14. 1. 1946

¹⁴⁷ MZV teritoriální odbor, USA, karton č. 7, , zpráva o úvěrovém jednání ze dne 26. 2. 1946

(jedlé tuky, přirozený kaučuk) a tak pravděpodobně budou tyto požadavky škrtnuty. Delegation proto sama provedla úpravu programu - celkově se pohyboval okolo 185 miliónů dolarů.¹⁴⁸

Znárodněný americký majetek nebyl jen problémem Československa ale i Polska, které žádalo o úvěr 500 miliónů dolarů a USA mu daly stejné podmínky (změna vnitřní politiky ohledně cizího kapitálu).

Za první čtvrtletí roku 1946 bylo vyčerpáno na půjčky celkem 825 miliónů dolarů, přičemž nevyužito zůstalo 1, 311 miliónů dolarů z celkové částky, kterou Spojené státy uvolnily na tento účel. Z prostředků banky Export-Import bylo v tomto období vyčerpáno Francií 550 miliónů, Belgií 100 miliónů, Saudskou Arábií 5 miliónů, Nizozemskem 50 miliónů, Mexikem 20 miliónů, Finskem 5 miliónů a 95 miliónů v drobných půjčkách ostatním zemím na nákup bavlny a zabránit hrozící krizi v zásobování.¹⁴⁹

Dne 8. května slavila československá delegace úspěch, když byla schválena půjčka ve výši 50 miliónů na nákup surovin od Exim banky. Půjčka měla být vyčerpána do dvou let a splácet se měla začít za 5 let, tedy počínaje rokem 1951. Dlužný obnos měl být úročen 2 1/2%. Tento úvěr byl ale podmíněn. Banka chtěla uvolnit úvěr, pokud Československo splní tyto podmínky:

- 1) Náhrada amerického majetku. Američané si byli vědomi, že konkrétní jednání o náhradu bude trvat delší dobu a byli ochotni spokojit se s všeobecným prohlášením čs. vlády, že uznává povinnost poskytnout za znárodněný majetek přiměřenou a účinnou náhradu (Američané tím mínili slušnou tržní cenu v hodnotách, ze kterých může mít majitel užitek, tedy např. ale nikoli nezbytně v dolarech).
- 2) Zveřejňování obchodních smluv. Američané žádali stejně jako od všech ostatních států, aby jim Československo dalo k

¹⁴⁸ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, zpráva zaslaná delegací ze dne 13. 3. 1946

¹⁴⁹ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, depeše od wash, velvyslance ze dne 1. 4. 1946

dispozici úplné texty obchodních smluv, jež nebyly uveřejněny. Zejména se zajímali o smlouvy s východní Evropou. Uváděli pro to dva důvody:

- potřebovali je k posouzení platební schopnosti ČSR v souvislosti s požadovanými úvěry. Tzn. zda obchodně politické závazky ponechávaly dostatečnou vývozní kapacitu pro krytí dolarových závazků;
- jen na základě znalosti obchodních smluv mohou posoudit, zda vůči nim zachovává ČSR princip nejvyšších výhod.

V debatě bylo z čs. strany namítnuto, že nemohou zveřejňovat tajné smlouvy. Byl přijat kompromis, že obsah nebude sdělován jednotlivě, ale globálně a to vývozní a dovozní čísla podle druhu zboží.

3) Zahájení vyjednávání o uzavření nové obchodní smlouvy mezi ČSR a USA.¹⁵⁰

Podle ministerstva financí USA se nacházel v ČSR americký majetek v hodnotě kolem 148 miliónů dolarů. Na základě oficiálního kurzu dolaru a koruny 1:50, který byl schválen v rámci měnové reformy, to představovalo částku okolo 7,4 mld. korun.¹⁵¹

Aby se vyšlo Spojeným státům vstříc, byl ve věci znárodněného majetku v červenci 1947 pověřen Jan Masaryk, aby dal na srozuměnou, že Československá vláda poskytne příslušníkům a korporacím Spojených států amerických za majetek československou republikou znárodněný přiměřenou a účinnou náhradu. Co se týče požadované obchodní smlouvy vláda zmocnila ministry zahraničních věcí a zahraničního obchodu,

¹⁵⁰ Od roku 1951 měl být splácen ve třech sériích, z nichž první 20 000 000 dolarů by byl úročen 2 1,2%, druhý 20 000 000 3% a třetí 10 000 000 3 1,2%. Splácení mělo být pololetní. AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, zpráva předsednictva vlády ministerstvu zahr. věcí ze dne 16.7.1946

¹⁵¹ Prokš, Petr, ČSR a západ, 1945-1948, str.111

aby urychleně dojednali obchodní smlouvu se Spojenými státy. Vláda navíc uvedla v souvislosti s tímto prohlášením, že československý smluvní závazek k poskytnutí přiměřené a účinné náhrady bude se vztahovat jen na ty americké občany, kteří měli americkou státní příslušnost už před 17. září 1938, tedy v den, kdy se Československá republika považuje být ve válečném stavu s Německem.¹⁵²

Co se týče zveřejňování obchodních smluv, vláda s tím souhlasila, pokud k tomu nebude mít druhá smluvní strana námítky.

Dne 28. května 1946 podepsalo také Československo s USA dohodu o americkém úvěru 50 miliónů dolarů na nákup přebytků zásob americké armády.

Dalším úspěchem byl úvěr na nákup tabáku cca 3 1/2 miliónů dolarů a v červnu 1946 byl od Exim banky zároveň schválen úvěr na nákup bavlny do výše 22 1/2 miliónů dolarů. Tato půjčka byla splatná do 26 měsíců po odeslání zboží a úroková míra činila 2.1/2 %. Půjčka byla poskytována československé Národní bance a garantována čs. státem.¹⁵³

Ve dnech 29. července - 15. října 1946 se konala v Paříži mírová konference s bývalými satelity nacistického Německa - s Bulharskem, Finskem, Maďarskem, Itálií a Rumunskem. Na této konferenci celkem nešťastně zatleskala československá delegace vedená Janem Masarykem projevům náměstka sovětského ministra zahraničních věcí A. J. Vyšinského. Ten zaútočil na Spojené státy, že chtějí formou úvěrů zotročit Evropu. Státní tajemník Byrnes okamžitě požádal Exim banku, aby ihned přerušila další jednání o půjčce Československu, ze které měl být financován dovoz surovin a průmyslových zařízení pro průmysl. Zařídil také zastavení dodávek z přebytečných zásob americké armády v rámci již poskytnutého úvěru 50 miliónů dolarů.

¹⁵² AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 7, zpráva předsednictva vlády ministerstvu zahr. věcí ze dne 16.7.1946

¹⁵³ Tamtéž, zpráva washingtonské delegace ministerstvu zahr. věcí z července 1946

Československu bylo dodáno zboží z přebytků v hodnotě pouhých 9 124 808 dolarů. Vyčerpalo tak asi jen 20 procent úvěru.¹⁵⁴ Státní tajemník vyrozuměl 28. září 1946 československého chargé d'affaires Hanče memorandem o prozatímním přerušení úvěrových jednání. V něm tento krok odůvodňoval tím, že Československo nechápe správně cíle a politiku USA při poskytování úvěrů, dále že uzavřelo smlouvu s Rumunskem, podle které prodávalo této zemi válečné přebytky získané od USA. Důvodem ukončení jednání bylo i stále nevyřešená náhrada znárodněného amerického majetku.¹⁵⁵

Československo se přiklánělo stále více k sovětské zahraniční politice, na což hleděly Spojené státy s nelibostí. O tom svědčí i rozhovor státního tajemníka J.F. Byrnese, který 22. října 1946 sdělil novinářům, že úvěrová politika Spojených států se bude řídit podle potřeb národů, jež se ucházejí o půjčku a podle přátelského postoje těchto zemí k USA.¹⁵⁶

Kontraproduktivně tak působily neustálé útoky proti Spojeným státům v československém komunistickém tisku. Dne 7. října 1946 telegrafoval velvyslanec Steinhardt Státnímu tajemníkovi, že absolvoval dlouhý rozhovor s Klementem Gottwaldem, kde mu poukázal na negativní kampaň komunistického tisku proti USA. Gottwald byl podle jeho slov překvapený a sdělil mu, že on i samotná československá vláda si přeje pouze dobré a přátelské styky s USA. Ještě v přítomnosti Steinhardta jako důkaz jeho rozhodnutí, zavolal Gottwald ministru informací V.Kopeckému a nařídil mu, že všechny tisk, včetně slovenského, musí okamžitě přestat s „nepřátelskou kampaní proti našim americkým přátelům“.¹⁵⁷

Původně dobrá pověst Československa se rychle zhoršovala v důsledku celkových útoků v tisku na USA, stále

¹⁵⁴ Prokš, Petr, Ekonomicko-politické rokování mezi ČSR a USA v letech 1945-47, in : Slovanský přehled, 1992/1, s.15

¹⁵⁵ Národní archiv, fond AMZV – výstřížkový archiv, karton 488, článek z Mladé fronty ze dne 18.10.1946

¹⁵⁶ Prokš, Petr, Ekonomicko-politická rokování, s.17

¹⁵⁷ FRUS, Vol. VI., 1946, telegram Steinhardta č. 711.60F/10 746.

nevyřešené otázky náhrady znárodněného majetku a celkové vnitřní politické situaci. Za těchto okolností nemohlo Československo počítat s povolením úvěru či s jinou formou podpory ze stany USA a pro Spojené státy bylo prvořadě prodat své zásoby pouze těm státům, jimž důvěřuje.

Rozhodnutí bylo prozatímní, československá vláda se nevzdávala nadějí. V listopadu 1946 zástupci obou států podepsali Společnou deklaraci a Československa o vzájemné obchodní politice. Součástí této deklarace byla i dohoda o náhradách za znárodnění a rozhodnutí o přípravě podrobné smlouvy o přátelství a obchodu.¹⁵⁸ Tato deklarace vzbudila velký optimismus, ale marně. Jednání o náhradě majetku probíhala, ale do konce roku 1948 nebyla úspěšně dokončena. Byť se Československo prostřednictvím amerického vyslance Steinhardta omluvilo za potlesk a vysvětlilo smlouvu s Rumunskem, už nic nezvrátilo rozhodnutí o úvěrech. Československo doplatilo na vzrůstající nepřátelství USA a SSSR.

Americký tisk následně označil Jana Masaryka za nejnešťastnějšího muže v Paříži.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Kaplan, Karel, Československo v poválečné Evropě, Praha 2004, s. 284.

¹⁵⁹ Kosatík, Pavel, Kolář, Michal, Jana Masaryk, Pravdivý příběh, Praha 1998.

5.kapitola

Marshallův plán

Situace v ČSR před Marshallovým projevem

Jak jsem se zmínila už na začátku, v květnu v roce 1946 se konaly parlamentní volby, v nichž levicově orientované strany získaly většinu mandátů. Pro vítěznou KSČ se vyslovilo 38 % voličů, z toho v českých zemích 40 %. Na Slovensku však s přehledem vyhrála Demokratická strana svým programem řadící se k pravicovému politickému spektru. Ji odevzdalo hlas 62 % voličů.

Novou vládu vytvořili představitelé stejných stran, jako v Košicích, ale ve složení podle výsledku voleb. Dne 19.června byl zvolen prezidentem republiky Edvard Beneš, který přijal demisi Zdeňka Fierilinga a sestavením nové vlády pověřil Klementa Gottwalda. Ten nastínil politiku nové vlády v projevu 8.července 1946 v Ústavodárném národním shromáždění, později známém jako Budovatelský program. Hlavním úkolem mělo být vypracování a schválení nové ústavy. Těžištěm hospodářské politiky se stal dvouletý plán - plán obnovy a výstavby na rok 1947 a 1948. Tento plán byl tímto Národním shromážděním přijat 25. října 1946 a jeho úkolem bylo dosáhnout úplné obnovy válkou zničeného hospodářství a zvýšení průmyslové výroby o 10% oproti předválečné úrovni.

Československý průmysl, i když průmyslový index výroby předčil některé západní státy, se však nadále i druhý rok po válce, i po vydatné pomoci UNRRA, potýkal s problémy. Především odsunem Němců a Maďarů ubylo značné množství sil, zima roku 1946/ 1947 byla velmi krutá, a to se neobešlo bez následků na zemědělství. Tyto problémy vzrostly po nevydařené úrodě, zapříčiněné katastrofálním suchem. To ohrožovalo

výživu obyvatelstva. Úvěrová politika, která měla řešit celoevropský nedostatek deviz, zatím nebyla příliš úspěšná, což Československo jako stát, závislý na dovozu surovin ze západu, zvláště tíživě pocítovalo. Hrozilo vyčerpání československého průmyslu.

Národní důchod (v procentech)

	1937	1946	1947	1948
Zemědělství a lesnictví	20,5	21,3	18,3	17,6
Průmysl a řemesla	36,7	38,8	40,8	42,3
Stavebnictví	4,8	3,2	4,8	5,2
Doprava	7,3	8,4	8,1	7,8
Obchod, bankovníctví a jiné				
Služby (vyjma státní správy a bydlení)	15,4	13,3	12,1	11,8
Centrální, regionální a lokální vláda				
bydlení	11,6	11,9	12,9	12,5
	3,7	3,1	3,0	2,8

Pramen: Luža, Radomír –Mamety, Victor, The Historys of the Czechoslovak Republik, s. 449

V polovině roku 1947 se navíc začaly tíživěji objevovat problémy známé z minulosti, jako například nedostatečná investiční činnost, tradiční úzký vnitřní trh a nedostatek surovin, které těsně po válce nebyly tak viditelné. Z těchto důvodů bylo Československo odkázáno na široké zapojení do mezinárodního trhu. Zde však docházelo ke zhoršování odbytu spotřebních výrobků a citelný byl nárůst konkurence v tomto oboru.¹⁶⁰ Podstatou část na zhoršení situace mělo i ukončení činnosti organizace UNRRA.

Naproti tomu v USA během války vzrostla hodnota fixního kapitálu celého amerického průmyslu ze 49 mld. dolarů v roce 1939 na 74,6 mld. dolarů v roce 1944. Technický pokrok

¹⁶⁰ Hřebíčková, Šárka, Vliv Marshallova plánu na zahr.-ek.orientaci ČSR, Praha 1996, str. 14

zvýšil produktivitu práce dělníka o 25% a americké zemědělství mohlo po válce uživit o několik 10 miliónů lidí více než v roce 1939. Během války rostl také čistý zisk společností. V srpnu 1947 Truman vyzdvihoval překonání v civilní produkci, pohybující se ve výši okolo 225 mld. dolarů a zaměstnanosti přibližně 60 miliónů civilních osob.¹⁶¹ Spojené státy byly nejmocnějším a hospodářsky nejsilnějším státem na světě.

Hlavním poválečným problémem USA bylo najít pro své zboží v potřebném rozsahu trhy v zahraničí, aby se udržely zisky na vysoké úrovni. Nejlepším partnerem USA byla vždy Evropa. V posledním čtvrtletí roku 1946 spotřebovala 35,1 % a v prvním půlroku 1947 dokonce 37,8% celkového amerického vývozu.¹⁶² Další čísla uvádějí, že export amerického zboží a služeb činil průměrně 20 mld. ročně, z čehož 16 mld. dolarů šlo výhradně za zboží. Představitelé Spojených států věděly, že pokud nezvýší dolarovou nákupní sílu, americký vývoz poklesne.¹⁶³

Vyhlášení americké pomoci Georgem C. Marshalllem

Když státní tajemník USA George C. Marshall přišel ze svým harvardským projevem, nemohlo se to v celé Evropě obejít bez nadšeného uvítání jak demokratických politiků, hospodářských kruhů, obyvatelstva, tak bez nepříliš nadšeného, rezervovaného přijetí ze strany komunistů. Generál Marshall byl jmenován a potvrzen do funkce státního tajemníka, jak zní americký titul funkce ministra zahraničí, v lednu 1947. Stejně jako dřív, ani teď se nehodlal přiklonit k žádné politické straně.

¹⁶¹ Archiv ČNB, kart. č. 530/100, signatura NB 128/1, hospodářská zpráva Spojených států za červenec 1947

¹⁶² Claude, Henri, Marshallův plán, Bratislava 1951, str. 25

¹⁶³ Archiv ČNB, kart. č. 530/100 Signatura NB 128/2, národohospodářská zpráva č. 75

Pramen: www.trumanlibrary.org, 1.9.2006

Dlouhodobou vizi americké zahraniční politiky měl připravit tzv. Politický plánovací štáb (Policy Planning Staff), do jehož čela byl zvolen profesionální diplomat George Kennan. Ten předtím působil nejdříve na „odposlechovém pracovišti“ v lotyšské Rize a pak na moskevském zastupitelství. Kennan přes počáteční okouzlení se k Sovětskému svazu a jeho politickým představitelům stavěl velmi kriticky. Slavným se stal jeho „dlouhý telegram“ o 5540 slovech, kde shrnoval fakta o povaze a ambicích sovětských vůdců. Kennanovou tezí bylo, že sovětská politika není ani tak produktem marxismu, ale staletého xenofobního nedůvěřivého pohledu na svět, který je tradiční a instinktivní. Poukazoval na expanzivní úmysly Sovětského svazu a na potřebu silného a odhodlaného protivníka.¹⁶⁴

První vážná krize nastala v době, kdy se ještě Kennan neujal svého nového úřadu. V únoru 1947 oznámila Velká Británie, že je natolik hospodářsky vyčerpaná, že už nemůže po 31. březnu finančně a ekonomicky podporovat Řecko, které v té době zápasilo v občanské válce s komunisty a Turecko, které potřebovalo modernizovat armádu a stimulovat

¹⁶⁴ Wanner, Jan, Georgie C. Marshall, tvůrce armád a aliancí, Praha 1998, str. 296

hospodářský vývoj. Prezident Truman na to reagoval svým známým projevem z 12. března 1947 v Kongresu. Zde prezident Spojených států poprosil Kongres o podporu Řecku a Turecku s tím, že neposkytnutí pomoci by znamenalo nejen ohrožení budoucího vývoje obou států na demokratických zásadách, ale důsledek by se projevil jak na východě, tak na západě.¹⁶⁵

Prezident požádal Kongres o finanční pomoc ve výši 400 miliónů dolarů. I když opozice byla silná, vládní lobbyisté nakonec zvítězili a v květnu 1947 Kongres schválil to, co později znal celý svět jako Trumanovu doktrínu.¹⁶⁶ Generál Marshall mezitím absolvoval jednání na moskevské konferenci, kde se neshodl s Molotovem v otázce Německa. Zde Marshall dospěl k závěru, že Sovětský svaz schválně oddaluje jakoukoli dohodu týkající se Německa, aby se prohloubil rozpad a komunisté by tak mohli těžit z krize a z nespokojenosti obyvatelstva.¹⁶⁷ Marshall se rozhodl podpořit západoevropské politické systémy. Kennanovi dal za úkol vypracovat do dvou týdnů program hospodářské pomoci Evropě.

Dne 28. května Marshall svolal poradu, kde padlo rozhodnutí koncipovat plán jako celoevropský, včetně toho, že by Moskva projevila zájem o spoluúčast. Dne 5. června 1947 pronesl Georgie C. Marshall na Harvardské univerzitě projev, ve kterém upozornil na to, že situace v Evropě po druhé světové válce je stále velmi vážná a kritická. Šlo zejména o to, že požadavky Evropy na nejbližší roky na zahraniční výrobky a jiné zboží, zejména z USA, jsou několikanásobně větší než schopnost Evropy platit a proto Evropa potřebuje podstatnou pomoc. Poznamenal, že tato politika: „ ... není

¹⁶⁵ Projev prezidenta Trumana v kongresu dne 12. března 1947, in Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin Československé zahraniční politiky v letech 1945-48, Praha 1988, str. 69

¹⁶⁶ Wannier, Jan, Georgie C. Marshall, tvůrce armád a aliancí, Praha 1998, str. 298

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 302

namířena proti řádné zemi nebo doktríně, ale proti hladu, chudobě, zoufalství a chaosu."¹⁶⁸

Vybídnul všechny státy, kteří se chtějí podílet na plánu obnovy, že naleznou od Spojených států podporu. Zároveň varoval každou vládu, která by chtěla tento proces obnovy jiných zemí blokovat, že nemůže očekávat jakoukoli pomoc od Spojených Států. Upozornil také přímo, že pokud bude mít SSSR zájem na tomto plánu, jsou mu dveře otevřeny.

V zásadě tento projev neznamenal nějakou ucelenou koncepci či plán. Šlo spíše o nově deklarovaný směr zahraniční politiky, kde bylo sděleno, že Evropa musí nejprve sama vynaložit potřebnou iniciativu a obrátit se s prosbou o podporu na USA. V takovém případě se USA budou snažit pomoci.

Jak poznamenal časopis *Economist*, rozhodujícím také bylo, zda lid Spojených států a jeho volení zástupci v Kongresu bude možno přimět, aby svolili k další zahraniční pomoci v dostatečné výši.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Projev ministra zahraničních věcí USA G.C.Marshalla na Harvardské univerzitě ze dne 5.6.1947, in *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin Československé zahraniční politiky v letech 1945-48*, Praha 1988, str. 92

¹⁶⁹ Archiv ČNB, kart. č. 530/100, signatura NB 128/2, *The Economist* ze 14.7.1947

The Washington Post, den po projevu Státního tajemníka

Pramen: www.trumanlibrary.org, 1.9.2006

Evropská reakce

Britský ministr zahraničních věcí E. Bevin zareagoval ihned a ve svém projevu velmi vřele ocenil Marshallův projev, když ho označil za jeden z nejdůležitějších ve světové historii. Zvláště s povděkem zhodnotil, že pomoc se má týkat všech zemí západně od Asie na západ.¹⁷⁰ Okamžitě kontaktoval svého francouzského kolegu - G. Bidaulta, se kterým se domluvil na společném rozhovoru v Paříži.

Zpráva, že Spojené státy nabízejí hospodářskou pomoc Evropě, vzbudila v Československu velký ohlas a nadšení, a to

¹⁷⁰ AMZV, teritoriální odbor, USA, karta č. 22, projev ministra Bevina ze 14. 6. 1947

nejen v ekonomických kruzích. Lidé si slibovali od projevu nejen ekonomickou pomoc, ale i těsnější přimknutí k západní Evropě a Spojeným států. Komunisté byli zpočátku velmi rezervovaní, ale v celku neměli proti plánu žádné námítky. Politická linie, kterou sledovali, jim nedovolovala otevřeně se radovat z nabídky, kterou učinila „imperialistická země“, avšak i oni si uvědomovali reálný význam nabídky pro československé hospodářství. Hubertovi Ripkovi - ministroví zahraničního obchodu - se jeden z komunistických předáků svěřil : „ Nejsme dvakrát rádi, že nám pomoc přichází zase z Ameriky. Víme, že vy národní socialisté toho využijete, abyste pěli chválu na demokracii, jako jste to udělali, když přišla UNRRA, ale co se dá dělat. Důležité je mít dolary“.¹⁷¹ Navíc si komunisté nedovolovali příliš kritizovat, protože ještě všichni měli v paměti odmítnutí amerického úvěrů, což jim bylo částečně dáváno za vinu.

ČSR stejně jako jiné státy nevědělo zatím nic konkrétního o nabídce, proto dalo československé Ministerstvo zahraničních věcí příkaz všem zastupitelským úřadům, aby se informovaly u příslušných vlád, jaké stanovisko zaujmají k Marshallově nabídce. V krátké době na to začaly pak přicházet první depeše od velvyslanců. Československé velvyslanectví v Londýně například informuje, že ve Velké Británii převládá názor o nutnosti svolání zvláštní evropské konference a nevolit postup prostřednictvím Evropského hospodářské komise. Navíc informovalo, že v Londýně pobývá obchodní přidělenec polského velvyslanectví, který oficiálně v rozhovoru s tiskem nadšeně přivítal Marshallovu nabídku s tím, že pokud nedojde k nějakým politickým komplikacím, Polsko ji určitě přijme.¹⁷²

Toto potvrdilo později i československé velvyslanectví ve Washingtonu, které 27.června informovalo Ministerstvo zahraničních věcí, že polský velvyslanec Winiewicz informoval

¹⁷¹ Ripka, Hubert, Únorová tragedie, Brno 1995, str. 65

¹⁷² Depeše Londýnského velvyslanectví československému min. zahraničí ze dne 19.6.1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, Praha 1992, str. 10

Státní department o ochotě Polska zúčastnit se jednání o Marshallově plánu a poskytnout všechny informace o svých zdrojích a potřebách. Americký tisk pak toto komentoval, že Polsko je prvním evropským státem přistupující k plánu a Československo si vyžádalo od Státního departmentu informace.¹⁷³ Velvyslanectví v Londýně navíc 14. června informovalo, že tím, že byla Marshallova nabídka učiněna všem státům, Amerika opouští politiku zájmových sfér, a Velká Británie byly vždy pro to, aby byla pomoc nabídnuta i Sovětskému svazu. Velvyslanec také zdůrazňuje, že Velká Británie se chystá chopit iniciativy a odpovědět tak na americkou podmínku, že podnět k uskutečnění americké pomoci musí vzejít z Evropy.¹⁷⁴

Samotné Ministerstvo zahraničních věcí pak začalo připravovat nejrůznější potřebný materiál, aby se československá vláda mohla v případě potřeby meritorně vyjádřit. Dne 20. července 1947 měl československý chargé d'affaires ve Washingtonu J. Hanč rozhovor s Marshallovým zástupcem pro hospodářské věci Williardem Thorpem, který mu sdělil, že Marshallův plán bude čistě hospodářský, že USA chtějí zdůraznit nutnost rekonstrukční spolupráce především mezi evropskými zeměmi samotnými. Amerika nechce podle Thorpa předepisovat Evropě žádný konkrétní plán, přenechává ji v tomto naprostou iniciativu, kladou pouze důraz na rychlé jednání do dvou až tří měsíců. USA budou ochotny přispět těm zemím, které se nespolehají pouze nečinně na cizí pomoc, nýbrž usilují o rekonstrukci z vlastních sil. K této depeši přidal československé velvyslanectví další ze dne 23. června, ve které oznamuje, že ty evropské země, které přijmou Marshallův plán, mají spolupracovat na společném programu, spojit své zdroje, zmenšit překážku obchodu, stanovit potřeby a navrhnout program pomoci požadované od USA, které tento

¹⁷³ Depeše čs. velvyslanectví ve Washingtonu ze dne 27.6. 1946, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, str. 18

¹⁷⁴ AMZV, teritoriální odbor, USA, karta č. 22, zpráva velvyslance Kratochvíla ze dne 14. 6. 1947

program prozkoumají a stanoví, kolik, co a v jaké formě můžou dodat.¹⁷⁵

Porady československé vlády o Marshallově plánu a konference tří ministrů

Vláda se pak poprvé zabývala Marshallovým plánem na tajné schůzi 24.června 1947. Přes veškerou nekonkrétnost, bylo členům vlády jasné, že se nebude jednat o podobnou akci, jako byla UNRRA, ale spíše asi o pomoc finanční. Komunističtí ministři se stavěli opatrně k nabídce, státní tajemník Clementis se domníval, že by Československu úplně stačilo, kdyby se stanovila zásada, že se nebude v úvěrové politice diskriminovat. Především ale komunisté vítali, že Sovětský svaz souhlasil s poradou tří v Paříži.

Na této schůzi vláda ustanovila komisi, složenou z ministrů financí, zahraničního obchodu, zdravotnictví a dopravy, z náměstka předsedy vlády a ze státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí, aby sledovala další vývoj a připravila s urychlením veškerý materiál v dohodě s ministrem zahraničních věcí tak, aby Československo mohlo v případě potřeby včas zaujmout stanovisko ke všem otázkám, souvisejícím s nabídkou a její případným uskutečněním.¹⁷⁶

Protože byl projev dost nekonkrétní, vláda k němu nemohla dlouho zaujmout jasné stanovisko. Přesto J. Masaryk upozorňoval, že stanovisko bude záležet na tom, jak se k plánu postaví čs. spojenci a nakolik bude plán určován hospodářskými hledisky.

V Paříži mezitím už jednal Bidault s Bevinem. Konkrétní výsledek jednání bylo rozhodnutí obou vlád dát podnět k vypracování plánu hospodářské pomoci Evropě a pozvat Molotova k rozhovorům o tomto plánu. Molotov se schůzí souhlasil a 27.

¹⁷⁵ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22, zpráva čs. velvyslance ve Washingtonu ze dne 27. 6. 1947

¹⁷⁶ Zápis o tajné části 93. schůze českosl. vlády jednající o Marshallově nabídce ze dne 24.6. 1947, in ČSR a SSSR 1945-1948, dokumenty mezivládních jednání, str. 347

června 1947 začala v Paříži očekávaná konference tří ministrů zahraničních věcí - Bidaulta, Bevina a Molotova.

Na této konferenci se ukázal propastný rozdíl mezi stanoviskem sovětským a stanoviskem britsko-francouzským k tomu, jak by měla být pomoc organizována. Navzdory ujištění, že britsko-francouzský plán navrhující zřízení výborů, které by v nejrůznějších oborech vypracovaly rychle uskutečnitelné programy, není pokusem o ekonomické ovládnutí Evropy, Molotov jednání blokoval. Na jeho připomínku, proč by vypracování plánu nemohlo být svěřeno Evropské hospodářské komisi, odpověděl Bidault s Bevinem celkem pochopitelně, že by to celou proceduru jen zdrželo. Oba ministři navíc zdůraznili, že v žádném případě nemůže být řeč o tom, že by rekonstrukce Německa mohla mít prioritu před rekonstrukcí zemí, které byly Německem napadeny.¹⁷⁷ Molotov se postavil proti tomu, aby se plán jakýmkoli způsobem týkal Německa a jeho spojenců s satelitů. Celé jednání skončilo tím, že sovětský ministr 2. července z konference odešel a Paříž opustil.

To, že Sovětský svaz odmítl dále jednat o Marshallovém plánu, vzbudilo ve světě velký rozruch. Časopis *The Economist* na to reagoval článkem, ve kterém zdůrazňuje, že když: *„... jeden stát může více než ostatní přispět ke společnému dobru, tak chudší státy na tom mohou jen získat (...) a nebezpečí politických a hospodářských podmínek, jichž se Molotov bojí, může být posouzeno jen při jejich skutečném uplatňování, Molotov však předem předpokládá, že budou předloženy a odmítá a priori nabízenou pomoc“*.¹⁷⁸

Výsledkem jednání bylo, že Velká Británie a Francie i přes neúčast Sovětského svazu svolala na 12. červenec porady evropských států, kde měly být dále projednávány otázky týkající se zjištění hospodářských potřeb evropských států a americké pomoci.

¹⁷⁷ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22, depeše velvysl. Noska ministerstvu zahr. věcí z Paříže ze dne 28.7. 1947, str. 3

¹⁷⁸ Kreuzová, Renata, Sovětský svaz a Marshallův plán, in *Slovanský přehled*, 1977, č. 6, str. 426

V této době pobýval v Praze na návštěvě polský ministr průmyslu a obchodu Hilary Minc. Při oficiálním obědě, který na jeho počest pořádal Hubert Ripka, se dozvěděli o odchodu ministra Molotova z pařížské konference. Hilary Minc, polský komunist, potvrdil Ripkovy obavy, že toto nezůstane bez vlivu na komunisty, když řekl, že „pro vás i nás se situace komplikuje. Molotov měl nepochybně vážné důvody pro to, aby opustil pařížskou konferenci a my je ovšem musíme respektovat; musíme počkat na podrobnější informace. Ale naše země vůbec nejsou ve stejné situaci jako velmoc SSSR. My americkou pomoc potřebujeme. Jsem přesvědčený, že na to sovětská vláda bude brát ohled“.¹⁷⁹

Už dříve upozorňoval československý velvyslanec ve Varšavě, že Polsko se chce zúčastnit všech porad týkajících se této nabídky a že si neumějí představit obnovu Evropy bez obnovy Polska.¹⁸⁰ Následující den po obědě s Mincem přijela do Prahy polská delegace v čele s předsedou vlády Cyrankiewiczem. Ministr zahraničních věcí Modzelewski mluvil stejně jako Minc, když zdůrazňoval životní důležitost, kterou má pro Polsko pomoc nabídnutá Spojenými státy. Všichni doufali, že si Moskva uvědomí ekonomické potřeby Polska a Československa.

Československo přijímá pozvání na konferenci v Paříži

Dne 1. července se komise čs. ministrů ustanovená pro otázky týkající se Marshallova plánu jednomyslně uvítala možnost, kterou měl tento plán poskytnout, aby byla urychlena rekonstrukce evropských států v hospodářské spolupráci se Spojenými státy. V důsledku toho usnesla se komise doporučit vládě zmocnit ministra zahraničních věcí, aby informoval vlády

¹⁷⁹ Ripka, Hubert, Únorová tragédie, str. 66,

¹⁸⁰ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22, zpráva čs. velvyslance v Polsku o polském stanovisku k MP

sovětské, britské a francouzské o ochotě ČSR spolupracovat na vytvoření předpokladů pro poskytnutí americké pomoci.¹⁸¹

Velvyslanec Velké Británie v ČSR Philips Nichols ujistil Jana Masaryka, že účast na britsko-francouzském návrhu nebude ani v nejmenším omezovat národní svrchovanost, tak jak to uvedl Molotov. Nebude také činěno žádné omezení rozvoji evropskému obchodu a z toho pramenící zrušení bilaterálních smluv.¹⁸²

Dne 4. července opět zasedala československá vláda, kde se už přímo jednalo o pozvání na pařížskou konferenci. Ministr Masaryk uvědomil ostatní, že mu britský a francouzský velvyslanec oznámili úmysl navštívit ho a oficiálně československou vládu pozvat na konferenci o Marshallově plánu, která se bude konat od 12. července 1947 v Paříži. Ministr Masaryk doporučil přijmout toto pozvání a pověřit velvyslance v Paříži, aby ČSR na poradách zastupoval, poněvadž soudil, že ostatní země budou také zastoupeny svými vyslanci. Předseda vlády Gottwald se pouze otázal, zná-li Masaryk názor vlády SSSR na případnou účast ČSR na pařížské konferenci. Ministr odpověděl, že v nepřítomnosti velvyslance informoval sovětského chargé d'affaires Bodrova, který proti tomu neměl námítky.¹⁸³ Vláda pak usnesením zmocnila předsednictvo vlády, aby 7. července, tedy v době, kdy už bude oficiálně známa nota britské a francouzské vlády, určilo v dohodě s ministrem zahraničních věcí delegaci na tuto konferenci a dalo jí instrukce.¹⁸⁴

Stejně pozvání od Francie a Británie dostaly i ostatní evropské státy.

Zdá se tedy, že i komunisté, byť nepříteli nadšení, že nabídka pochází z USA, umocněné tím, že Molotov opustil

¹⁸¹ Nota o usnesení čs. vlády diplomatickým zástupcům SSSR, Francie a Británie, příloha č. 1 a 2, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, str. 22.

¹⁸² Hlavní body br.-fr. Návrhu pro přijetí účasti na Marshallově plánu, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, Praha 1992, str. 24.

¹⁸³ Ripka, Hubert, Únorová tragédie, str. 67.

¹⁸⁴ Zápis ze schůze vlády ze dne 4. 7. 1947, in: ČSR a SSSR 1945-1948, dokumenty mezivládních jednání, str. 360.

konferencí tří ministrů, si uvědomovali důležitost hospodářské pomoci a případných úvěrů, bez kterých by se jen těžko rozjížděl československý průmysl. Proto nehlasovali proti. Masarykův návrh byl tak přijat jednomyslně.

Dne 5. července však předseda Klement Gottwald dostal tajnou šifrovanou zprávu, kde ÚV VKS radil účast na poradě neodmítat, ale poslat tam delegace, aby přímo na konferenci ukázaly nepřijatelnost anglo-francouzského plánu. Tím by nepřipustily jednomyslné přijetí plánu a po té by konferenci opustily a sebou by „odvedly“ co nejvíce delegátů z ostatních zemích. Tuto tajnou dešifrovanou zprávu dostali všichni vůdcové komunistických stran, aby se jí řídili, až bude jejich vláda přijímat rozhodnutí.¹⁸⁵

Dne 6. července navštívil chargé d'affaires Bodrov ministra Masaryka, kde mu ještě jednou objasňoval důvody odchodu Molotova z konference tří a oznámil, že není známo vyjádření sovětské vlády k připravované konferenci v Paříži a v tomto směru tedy nemá žádných instrukcí.¹⁸⁶

Dne 7. července se sešlo předsednictvo vlády, jak bylo domluveno 4. července. Probírala se otázka složení delegace do Moskvy, kde se mělo projednávat uzavření chystané československo - francouzské smlouvy. V této delegaci měl být zastoupen Hubert Ripka, který však onemocněl těžkou angínou, jež mu znemožnila zúčastnit se této schůze. Dále se projednávala budoucí konference v Paříži. Masaryk se znovu vyjádřil pro přijetí pozvání na konferenci, byť by to znamenalo po určitou dobu hospodářskou závislost.

Fierlinger upozornil, že podle informací, které získal, půjde o plán americké administrativy, který sotva projde americkým Kongresem. Clementis s Fierlingem souhlasil, že očekávat od Marshallova podnětu efektivní pomoc by bylo

¹⁸⁵ Instrukce vůdcům komunistických stran z 5. 7. 1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, str. 38

¹⁸⁶ Záznam o návštěvě Bodrova u ministra Masaryka ze dne 6.7. 1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, str. 24

iluzí. Opět opakovali, že by Marshall mohl přispět k odstranění potíží, které se staví do cesty udělování úvěrů.

Ministr Masaryk naopak řekl, že by uvítal, kdyby se pozvání oficiálně přijalo ještě před odletem do Moskvy, ale samozřejmě i pro něj bylo důležité spojení se Sovětským svazem a pokud by se zjistilo, že na konferenci by se vytvořila situace přičící se spojeneckým závazkům, vyvodily by se z toho následky. Ale nerad viděl, když se říkalo, že není možný jakýkoli pozitivní efekt plynoucí z Marhallovy nabídky.

I ministr Drtina byl pro účast s tím, že si myslel, že se vláda rozhodla pro přijetí už na konferenci 4. července. A pokud navíc Bodrov Masarykovi sdělil, že Sovětský svaz nijak nereagoval, je třeba pozvání přijmout teď.¹⁸⁷

Nakonec bylo pozvání přijato a ještě téhož dne byl upozorněn pařížský velvyslanec Nosek, že byl pověřen zastupovat Československo na pařížské konferenci.¹⁸⁸ Československo si však nechalo „otevřená zadní vrátka“. Noskovi dala instrukce účastnit všech porad na konferenci i v přípravné organizaci, pokud by ale tyto porady neznamenal ohrožení československých výsostných práv, rozvoje obchodních styků či zrušení některých závazků vyplývajících z bilaterálních smluv.¹⁸⁹

Příští den pak byla o tomto kroku upozorněna i ostatní evropská velvyslanectví, včetně velvyslanectví ve Washingtonu, na které se co chvíli obracely redaktoři nejruznějších amerických deníků.

Československo se v těchto dnech dostalo do popředí zájmu světového tisku, který přivítal rozhodnutí čs. vlády s nadšením. Turecko dokonce soudilo, že samostatné a kladné rozhodnutí ČSR by asi znemožnilo hrozící se rozpadnutí Evropy

¹⁸⁷ Zápís o schůzi předsednictva vlády ze dne 7. 7. 1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, str. 42

¹⁸⁸ Pověření Noska zastupováním ČSR na pařížské konferenci ze dne 7. 7. 1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, str. 48

¹⁸⁹ AMZV, teritoriální odbor, USA, karta č. 22, instrukce čs. vlády čs. velvyslanci v Paříži ze dne 8. 7. 1947

a zaručilo by další hospodářskou konsolidaci ČSR, naopak odmítnutí by mohlo mít pro ČSR nejvýznamnější hospodářské důsledky.

Dne 8. července Gottwald obdržel další tajnou depeši od ÚV VKS, kde byl informován, že se objevily dvě nové skutečnosti: 1) „*Angličané a Francouzi nehodlají dělat ve svém plánu žádné změny bez přihlídnutí k zájmům suverenity a ekonomické samostatnosti malých zemí*“ ; 2) „... *pod záminkou vypracování plánu na obnovu Evropy chtějí iniciátoři porady ve skutečnosti vytvořit západní blok, do něhož by bylo začleněno i západní Německo*“. ¹⁹⁰ Vzhledem k těmto „novým“ okolnostem ÚV VKS zrušil svůj telegram z 5. července a tentokrát už navrhl přímo účast na poradě odmítnout a neposílat do Paříže své delegace. Důvody si každá země musí uvést podle svého vlastního uvážení. Samozřejmě, že Gottwald neřekl nikomu o této depeši, ale dál už jednal pod vlivem této zprávy.

Dne 9. července byla svolána schůze už za nepřítomnosti Jana Masaryka a Prokopa Drtiny, kteří mezitím odcestovali do Moskvy. Na schůzi předsednictva vlády byl přijat návrh textu pro vystoupení velvyslance Noska. V něm se mimo jiné uvádělo, že Československo nemůže spolupůsobit na tom, aby Německo získalo k rekonstrukci výhodnější podmínky než země, které byly obětí německé agrese. ¹⁹¹

Ještě v těchto dnech přinášel americký tisk slova o tom, že Moskva není tak strohá, jak se zdá být, když se Československo chystá zúčastnit konference. Vůbec se americká periodika zmiňovaly velmi sympaticky, když psaly, že ČSR není v žádném případě takovým otrokem, jak se původně americká veřejnost domnívala. ¹⁹²

¹⁹⁰ Tajná depeše K. Gottwaldovi ze dne 8. 7. 1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, Praha 1992, str. 51

¹⁹¹ Návrh textu na vystoupení J. Noska v Paříži ze dne 9. 7. 1947, in: Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, Praha 1992, str. 56

¹⁹² AMZV, teritoriální odbor, USA, kart.č. 22, zpráva o americkém tisku o ČSR z 9. 7. 1947

Cesta do Moskvy

Stalin ve snaze zabránit úspěchu Marshallova plánu

Pramen : www.loc.gov/exhibits/marshall/marsintr.html, 1.9. 2006

Dne 9. července z Ruzyně odletěla delegace složená z Jana Masaryka, Prokopa Drtiny (který zastupoval nemocného Huberta Ripku), Klementa Gottwalda, generálního tajemníka ministerstva zahraničních věcí Arnošta Heidricha, a osobních tajemníků. V Moskvě se k delegaci přidal ještě československý velvyslanec J. Horák. Těsně před odletem polská vláda odřekla účast na připravované konferenci, nikdo z delegace se to však nedozvěděl.

Prokop Drtina byl hned po příletu od Masaryka a Gottwalda separován za účelem jednání o příští československo-sovětské obchodní smlouvě, ve kterém měl zastupovat Ripku.

Jan Masaryk jel do Moskvy vybavený osobním memorandem prezidenta Edvarda Beneše a to jak k projednávané československo-francouzské smlouvě tak i k Marshallovému plánu.

Co se týče připravované smlouvy Beneš naléhal, aby byla schválena k podepsání co nejdříve z důvodu těsnějšího připoutání ČSR k Francii, což by znemožnilo vytvoření výlučného západního bloku. Kromě toho předložil i jiné výhody uzavření smlouvy s Francií, ale pokud by přece jen byly ze strany Sovětského svazu nějaké pochybnosti o její výhodě a ČSR by se dostalo před dilema - Francie či SSSR, pak ČSR nebude váhat, protože je jasné, kam se přikloní.¹⁹³

Dále Edvard Beneš souhlasil s přijetím pozvání na konferenci do Paříže a to zejména proto: 1) že hospodářská činnost československého státu závisí nejméně mezi 60-80% od pomoci ze západních států a od vzájemné součinnosti a hospodářské spolupráce s těmito státy; 2) pokud se do tohoto plánu ČSR nezapojí, budou nakonec Spojené státy, Anglie a Francie spolupracovat a zcela jistě přizvou ke spolupráci Německo ve formě, kterou oni uznají za vhodnou a ke které se ČSR nebude mít možnost vyjádřit; podle Beneše je nutností nenechat ostatní země rozhodovat o Německu bez ČSR a Polsku. Navíc přistoupení k tomuto plánu bude plně na vlastní odpovědnost, ČSR si tudíž rozhodne sama o své hospodářské spolupráci a když na konferenci půjde, neznamená to žádný závazek, ČSR zůstává naprosto volné a může nabídku zvážit a pak se eventuelně rozhodnout.

Edvard Beneš tedy byl pro to zúčastnit se konferenci a podle jejích závěrů se definitivně rozhodnout.¹⁹⁴

Jako prvního Stalin přijal samotného Gottwalda, který opět nikoho ze svých společníků neinformoval. Teprve až potom

¹⁹³ Memorandum E. Beneše týkající se zahraniční politiky z července 1947, in Osudové kroky Jana Masaryka, výběr dokumentů k 110 výročí narození Jana Masaryka, Praha 1996, str. 103 -104

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 106

se Gottwald sešel s Janem Masarykem a Prokopem Drtinou a informoval je o schůzce se Stalinem.

Gottwald oznámil překvapeným kolegům, kteří byli upozorněni od Gottwaldovi sekretářky, že v době, kdy byl u Stalina, je ve svém pokoji a spí, o své schůzce se Stalinem. Sdělil jim, že ještě nikdy v životě neviděl Stalina tak rozčileného a to kvůli tomu, že ČSR přijalo pozvání na konferenci.¹⁹⁵ Prokop Drtina ve svých pamětech vzpomíná, že tehdy nezapochyboval, že Klement Gottwald měl opravdu ze Stalina strach.

Drtina sám připomenul, že se musí počkat na oficiální schůzi se Stalinem. Tam mu budou objasněny důvody, kvůli kterým Československo přijalo pozvání. Podle výsledku se delegace rozhodne, jak se bude postupovat dále, zatím je předčasné vyvozovat ze setkání Gottwalda se Stalinem nějaké závazné závěry.¹⁹⁶

Dne 9. července pozdě večer přijal Stalin československou delegaci ve složení ministrů Jana Masaryka, Klementa Gottwalda, Prokopa Drtiny, čs. velvyslance Jiřího Horáka a generálního sekretáře Arnošta Heidricha. kromě Stalina byl přítomen i ministr zahraničních věcí Molotov a pražský chargé d'affaires Bodrov. Záznam o schůzi zhotovil Arnošt Heidrich spolu s Jiřím Horákem, bohužel se zachovala až třetí oficiální verze, podle pamětníků byly dvě předcházející zničeny jako nepřijatelné.

Hned v úvodu Klement Gottwald sdělil, že čs. konference se chce poradit o pařížské konferenci, o československo-francouzské smlouvě a o otázkách obchodních a hospodářských. Co se týče konference, ČSR podle Gottwalda sice přijala pozvání, ale s četnými výhradami, což jí dávalo možnost kdykoli konference opustit.

¹⁹⁵ Drtina, Prokop, Československo můj osud, svazek druhý, Toronto, 1982, str. 328

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 331

Stalin odpověděl, že Sovětský svaz byl původně proto zúčastnit se konference. Ale pak dostal zprávy od velvyslance SSSR, že úvěry, o nichž se mluví v Marsahllově plánu, jsou velmi nejisté a ukázalo se, že „*pod formulí úvěrů se velmocí pokoušejí vytvořit západní blok a izolovat Sovětský svaz.*“¹⁹⁷ Vláda SSSR proto zaslala telegramy vládám Jugoslávie a Polsku, které sice z počátku váhalx, ale nakonec pozvání odmítly. SSSR je tedy velmi překvapena, že ČSR pozvání přijala.

Teprve od Stalina se čs. delegace tedy dozvěděla, že Polsko nakonec pozvání odmítlo a to velmi ztížilo pozici delegace a vyjednávání.

Stalin pokračoval s tím, že by Československo nemělo z konference bezprostředních výhod a jistě by nechtělo úvěry, které by ohrožovaly suverenitu hospodářskou i politickou, protože úvěrové podmínky budou jistě špatné. A dále dodal, že, „*... pokládáme tuto věc za otázku na níž závisí naše přátelství s ČSR. Půjdete-li do Paříže , dokážete, že chcete spolupůsobit při akci na izolaci Sovětského svazu. Všechny slovanské státy odmítly, i Albánie se nebála odmítnout, a proto soudíme, že byste měli své rozhodnutí zrušit.*“¹⁹⁸

Po Stalinovi si vzal slovo Jan Masaryk, který omlouval přijetí pozvání s tím, že to ČSR udělala jen z důvodů hospodářských, že ČSR je závislé na obchodu se západem ze 60-80%. Správcí národních podniků mu navíc při každé příležitosti říkali, že je nutné jít do Paříže, aby se nepropásl nějaký úvěr. Pokračoval, že v době vzniku anglo - francouzského plánu pobýval v Paříži a neviděl sebemenší náznak toho, že by byl plán namířen proti SSSR. Navíc opravdu ČSR pozvání přijala s výhradami, aby by bylo možné, ukáže-li situace, z konference odejít. Stalin na to znovu opakoval, že ČSR je přítel SSSR a tam není nikdo, kdo by o

¹⁹⁷ Zázpis o jednání čs. delegace v Moskvě, in : Československo a Marshallův plán, s. 59

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 59

tomto přátelství pochyboval, ale účastí v Paříži by osvědčilo, že se ČSR nechala zneužít jako nástroj proti SSSR.

Po té si vzal slovo Drtina, který zdůraznil, že jeho strana (národní socialisté), nikdy nepodnikla v zahraniční politice něco, co by se dalo vykládat jako čin proti SSSR, ale prosil Stalina a Molotova, aby uvážili, v jaké hospodářské situaci je ČSR. Její životní úroveň závisí na zahraničních obchodě a ten ze 60-80% na západě. Podle jeho pamětí šel Drtina ještě dále, když prohlásil, že kdyby v důsledku nových změn v orientaci zahraniční politiky poklesl životní standart obyvatelstva, projevila by se nespokojenost obyvatelstva jistě i proti prosovětské spojenecké orientaci, nejen uvnitř země. Oba pak s Janem Masarykem upozornili, že se dožadovali příslušných sovětských míst odpovědi, zda nejsou námitky proti československé účasti v Paříži a když nepřišly, československá vláda se rozhodla jednomyslně podle svého vlastního uvážení a rozhodnutí jít do Paříže bylo národem velmi uvítáno.¹⁹⁹

Když podotknul dosud mlčící Gottwald, že ČSR potřebuje valuty na krytí dovozu a že jich má málo, Stalin se smíchy odvětil: „ víme, že valuty máte“.²⁰⁰

Potom se přesunuli do roviny hospodářské, protože Jan Masaryk upozornil, že pokud nepůjdou na konferenci, je nutno zajistit nějakou „náplast“. Stalin na to reagoval tím, že situace ČSR je podle něj lepší než situace Francie a Británie a SSSR bude ochoten pomáhat ve věcech hospodářských, a to v této oblasti:

- 1) vrtné trubky pro naftová pole; šlo by o dodávky na 3-4 léta,
- 2) trubky na potrubí pro petrolej,
- 3) kolejnice na nízkokolejné dráhy pro lesní průmysl,
- 4) vagony a
- 5) elektromotory.

¹⁹⁹ Drtina, Prokop, Československo můj osud, s. 334-335

²⁰⁰ Zápis o jednání čs. delegace v Moskvě, in: Československo a Marshallův plán, s. 61

K tomuto poznamenal Gottwald, že ČSR vyváží na západ lehký průmysl, jako je sklo, porcelán, obuv, textil aj., ale SSSR tyto výrobky nekupuje. Na to Stalin odpověděl, že SSSR může vykupovat i tyto zboží.

Gottwald dále upozornil, že ČSR potřebovat pomoc i v oblasti zemědělské, zejména dodáním pšenice, protože se v roce 1947 předpokládá špatná úroda. Stalin odpověděl, že SSSR může poskytnout 200 000 tun pšenice a mohl by od ČSR kupovat i jetelové semeno.

Na závěr jednání o konferenci, požádal Gottwald o radu, jak má československá vláda odůvodnit odmítnutí pozvání. Stalin poradil oznámit do Paříže, že přijetí pozvání by se mohlo vykládat jako úder proti SSSR, zejména proto, že ze slovanských ani ostatních východoevropských států nikdo pozvání nepřijal.

Dále se debata točila zejména o československo-francouzské smlouvě. Stalin upozornil, že SSSR není proti uzavření této smlouvy, pouze si přeje, aby ČSR uzavřela stejně výhodnou smlouvu, jako má např. s Polskem nebo Jugoslávií, aby neuzavírala smlouvu horší než jsou tyto.

Československo ustupuje nátlaku

Návštěva skončila půl hodiny po půlnoci. Gottwald hned stylizoval po návratu z Kremlu depeši státnímu tajemníkovi Clementisovi a náměstkovi vlády Širokému a seznámil je stručně s obsahem jednání se Stalinem. Doporučil, aby vláda během příštího dne schválila návrh delegace na odvolání dr. Noska z pařížské konference a odřeknutí účasti na Marshallově plánu. Hned druhý den ráno 10. července se konala mimořádná schůze československé vlády, ve které však chybělo mnoho zástupců demokratických stran. Hubert Ripka ležel doma nemocen, Msgre Šrámek s Hálou byli také omluveni nemocí,

ministr výživy Majer byl v Paříži na konferenci o výživě, Bohumil Laušmann byl ve Vysokém Mýtě. Masaryk, Gottwald a Drtina byli v Moskvě. Tyto absence ztěžovaly průběh jednání. Komunisté se navíc bezvýhradně stavěli za okamžité odvolání účasti na konferenci. „Sociální demokrat“ Fierlinger prohlásil, že toto nemůže být ani předmětem diskuze a že se ČSR musí okamžitě podřídít Sovětskému svazu. Fierlinger navíc kolegům zatajil telegram od svého straníka Václava Majera²⁰¹, který pobýval na konferenci o výživě v Paříži. Tam mu ukázal velvyslanec Nosek zprávu, že má odvolat účast na připravované konferenci o Marshallově nabídce. Václav Majer okamžitě protestoval telegramem proti tomuto odvolání, důvody uvedl jak hospodářské, tak mezinárodněpolitické. Bohužel, vláda neměla tušení o tomto telegramu, ale těžko říci jestli by to změnilo pohled na situaci.

Václav Majer měl pak po svém návratu z Paříže ještě s Fierlingem problémy ohledně svého telegramu. Fierlinger mu navrhl udělit ve straně důtku, ale předsednictvo nakonec nesouhlasilo. Dozvědělo se, že i Bohumil Laušmann jako ministr průmysl poslal z Vysokého Mýta telegram, byť ne tak ostrý jako Majer, ve kterém neručil za následky, které vzniknou odvoláním původního usnesení.²⁰²

Clementis na schůzi řekl, že ihned po obdržení moskevské depeše požádal spolu s náměstkem Širokým o přijetí u prezidenta Beneše. S ním vše prodiskutovali a prezident je prý zplnomocnil prohlásit ve vládě, že po tomto jasném stanovisku SSSR nepodléhá vůbec diskuzi otázka, zda odvolat či neodvolat účast ČSR na konferenci.²⁰³

Toto je ovšem silně diskutabilní, protože podle pamětí Ladislava Feierabenda Beneš prodělal v noci na 10. červenec těžký záchvat mrtvice a byl v naprostém bezvědomí, když u něj

²⁰¹ Ripka, Hubert, Únorová tragédie, str. 71.

²⁰² Feierabend, Ladislav, Karel, Politické vzpomínky III., Brno 1996, příloha 3/10, dopis Václava Majera z února 1968, str. 468-471.

²⁰³ Zápis mimořádné schůze čs. vlády o účasti ČSR na pařížské konferenci, in ČSR a SSSR 1945-1948, dokumenty mezivládních jednání, str. 369.

Clementis se Širokým byli. Kancléř Smutný představitele vlády do prezidentovi ložnice sice pustil, ale bylo prý jasné, že prezident nic nevnímá. Během několika dní až týdnů začal prezident postupně vnímat.²⁰⁴

Toto potvrzuje i prezidentův dopis Janu Masarykovi, který je datován 20. července 1947: „ Milý Jendo, marodil jsem tentokrát trochu opravdověji, začalo to den před Vaším odjezdem do Ruska. Bylo to nerovové vyčerpání. Pochopil jsem všechno, co jste měli na cestě a jak to procházelo. Teď, když začali prázdniny, čekám, že na chvíli přijdete. S pozdravem Váš E.B. “²⁰⁵

Jednání na této mimořádné schůzi se protáhla až do večerních hodin, takže nemohla být splněna lhůta dána Stalinem, odvolat účast do odpoledne 10. července. Sám Gottwald několikrát z Moskvy volal a dožadoval se rychlého a jednomyslného usnesení vlády. Po dlouhém a dramatickém jednání se vláda jednomyslně usnesla na odvolání svého dřívějšího usnesení ze 4. července 1947 o účasti Československa na konferenci v Paříži. Schválila oficiální toto komuniké, které se druhý den objevilo ve všech novinách:

„Dne 10. července 1947 konala se mimořádná schůze vlády, která se znovu zabývala účastí Československa na pařížské konferenci o Marshallově podnětu. Bylo zjištěno, že pozvání k účasti na této konferenci nevyhověla řada států, zejména všechny státy slovanské a jiné státy střední a východní Evropy. Konference se tedy nezúčastní státy, s nimiž je Československá republika v úzkých hospodářských a politických stycích, spočívajících na smluvních závazcích. Za této situace byla by československá účast vykládána jako akt směřující proti přátelství se Sovětským svazem a ostatními

²⁰⁴ Feierabend, Ladislav, Karel, Politické vzpomínky III., Brno 1996, příloha 3/9, dopis Arnošta Heidricha, str. 466-468.

²⁰⁵ Dopis Edvarda Beneše ze dne 20. 7. 1947, in Osudové kroky Jana Masaryka, výběr dokumentů k 110 výročí narození Jana Masaryka, s. 188.

našimi spojenci. Proto vláda jednomyslně rozhodla, že se této konferenci nezúčastní."²⁰⁶

Formální ráz tohoto komuniké byl kompromisním výsledkem mezi národními socialisty a komunisty a Zdeňkem Fierlingem. Národní socialisté navrhovali uvést, že ČSR přijala toto rozhodnutí na nátlak ze sovětské strany, což se přičilo samozřejmě komunistům, kteří se báli reakce SSSR na takovéto zdůvodnění.

Zpráva otřásla jak obyvatelstvem republiky, tak i celým demokratickým světem. Lidé na ulici částečně srovnávali toto rozhodnutí s Mnichovem v roce 1938 a neskrývali své obavy z budoucnosti. Sami politici zdůrazňovali, že na prvním místě bylo spojení se Sovětským svazem a že nešlo jinak, než účast odmítnout. Například Prokop Drtina napsal, že s odvoláním souhlasil, protože americká nabídka byla formulována tak, že vzájemné hospodářské a finanční styky mezi příslušným státem a USA zůstanou na stejné úrovni a nebudou změněny, nebude-li pozvání přijato. Nebyl si už tak jist, jestli by totéž platilo po rozchodu se Sovětským svazem.²⁰⁷ I Hubert Ripka měl tendenci omluvit svůj souhlas s odvoláním, že nebylo jiné možnosti, byť nátlak se sovětské strany byl urážlivý.

Komunistická strana Československa potvrdila svůj postup 22. září 1947 na tajném zasedání čelných představitelů komunistických stran svolaném SSSR, kde byl Marshallův plán označen jako pokus o „zotročení Evropy, která se má stát čtyřicátým devátým státem USA“. Dne 5. října přijalo zasedání formální komuniké, které označilo Trumanovu doktrínu a Marshallův plán za součást „globálního plánu politické

²⁰⁶ Usnesení vlády ze dne 10.7.1947, in Československo a Marshallův plán, s. 88

²⁰⁷ Drtina, Prokop, Československo můj osud, s. 345-346.

expanze, uskutečňované Spojenými státy ve všech částech světa".²⁰⁸

Американская дубинка
В решении проблемы рынка. С. МИХАЛКОВ.

— К 3-88-17; Секретаризм — К 4-75-66; Советского строительства — К 4-75-69; Иностранной литературы и искусства — К 8-47-21; Критики и библиографии — К 4-78-64; Военного — К 8-88-88; ИР в Москве — К 8-74-88; в Ленинграде — 18-78.

адрес: Н. И. Сиворцова-Степанова, Пушкинская площадь, 5.

"The American bludgeon
in the solution of the market problem"

(From "Pravda", Nov. 3, 1949.)

Zesměšnění Marshallova plánu ze strany SSSR

Pramen: www.loc.gov/exhibits/marshall/marsintr.html, 1.9.2006

Reakce na odvolání účasti ČSR na konferenci

Rozhodnutí ČSR odvolat účast na konferenci mělo nepřímý vliv i na Finsko, jak informoval československý velvyslanec ve Finsku. To vítalo rozhodnutí československé vlády ze 4. července zúčastnit se konference, protože i ono potřebovalo udržet hospodářský styk ze západem, aby mohlo plnit veškeré

²⁰⁸ Wanner, Jan, Geroge C. Marshall, s. 310-311.

závazky. Pozice Finska byla podobná ČSR. Finská vláda zajímala o jeho stanovisko už na začátku července. Když pak 10. července odřeklo ČSR i Polsko, jakož i ostatní sousedé SSSR, finská vláda se jednomyslně usnesla o den později, že se konference také nezúčastní.²⁰⁹ Rozhodnutí bylo učiněno prý především pod vlivem pražského rozhodnutí a z obavy, že by případná účast ohrozila ratifikaci mírové smlouvy.²¹⁰

Dne 12. července se podle očekávání sešli představitelé 16 států západní Evropy v Paříži, aby rokovali o pomoci nabídnuté Spojenými státy Evropě. Změna československého stanoviska byla přijatá se zklamáním a ostrými výčitkami adresované jak samotnému ČSR, tak i Sovětskému svazu. Nechyběli ani redaktoři, kteří Gottwaldovu cestu do Moskvy přirovnali k Háchově cestě do Berlína v roce 1939, Stalina k Hitlerovi a vůbec celý případ kvalifikovali jako druhý Mnichov. Přitom ale zdůrazňovali, že dveře jsou stále otevřené.²¹¹

Londýnský tisk soucítil s československou vládou, která musela odvolat přijetí na konferenci, ale přijímal to s velkou lítostí, protože původně přislíbená účast byla jak Londýnem, tak i Washingtonem brána s nadšením. Účast Československa pro ně znamenala naději na překlenutí rozdělení Evropy na Východ a Západ. Velké naděje byly vkládány do Československa i v bankovních kruzích Londýnské City. Viděly Československo jako nejpokročilejší stát střední Evropy, silně odkázán na dovoz surovin ze Západu a ještě více na odbyt svých pololuxusních výrobků na západních a zejména na zámořských trzích. Při neúčasti SSSR na připravované konferenci bylo Československo považováno jako hospodářský mluvčí východní sféry a jeho účast by tak rozptýlila obavy ohledně politického a hospodářského rozdělení Evropy. Proto následné odvolání znamenalo nepříjemný šok a velké zklamání.

²⁰⁹ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22, zpráva čs. velvyslance ve Finsku ze dne 11. 7. 1947

²¹⁰ Tamtéž, zpráva z Helsinek ze dne 12. 7. 1947

²¹¹ Tamtéž, výňatek z politické zprávy čs. velvyslanectví v Paříži.

Navzdory neúčasti, se domnívaly, že by si Československo zasloužilo hospodářskou podporu.²¹²

Britský labouristický tisk Daily Herold ukazoval na Molotovova slova o nezávislosti a suverenitě malých států a současně na krátkou dobu mezi přijetím a odvoláním československé účasti na konferenci - československá nezávislost trvala podle tohoto deníku pouhé tři dny.²¹³

Americký prezident Truman v poselství generálnímu řediteli UNRRA vyslovil názor, že „národy, které odmítly spolupracovat při řešení základních hospodářských problémů, vyvolaných válkou, nesou za to těžkou zodpovědnost před světem.“²¹⁴

Situace v Československu měla ohlas i v Iránu, kde tamější deníky referovaly a označovaly rozhodnutí československé vlády za neočekávané, mimořádně důležité a učiněné pod tlakem SSSR. Ten podle nich tak začal svou politickou a hospodářskou ofenzivu ještě dříve, než se předpokládalo. Československo by se účastí na Marshallově plánu přimklo více k USA a Západu celkově, což by zmařilo Stalinovy plány na ovládnutí střední a východní Evropy. „Zájezdem“ československých státníků do Moskvy začalo podle Iránských deníků nové období hospodářské politiky Sovětů ve střední a východní Evropě.²¹⁵

Odmítnutí účasti se stalo předmětem československého i zahraničního tisku ještě na několik dní. Československá periodika otiskla oficiální vládní nůtu a většina z nich zveřejňovala obsahy článků zahraničních deníků a časopisů. Rudé právo se nezdrželo pochval směřujících k Sovětskému svazu a moudrému rozhodnutí nezúčastnit se konference, což zachránilo Československu svrchovanost a národní zájmy. Při ospravedlňování rozhodnutí poukazovalo na to, že Marsahllův

²¹² Zpráva min.vnitřní kanceláři prezidenta republiky ze dne 22. 7. 194, in : Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, s. 110

²¹³ Hřebíčková, Šárka, Vliv Marshallova plánu na zahr.-ek. orientaci ČSR, str. 73

²¹⁴ Archiv ČNB, kart. č. 530/100 Signatura NB 128/2, národohospodářská zpráva č.88

²¹⁵ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22, zpráva z Teheránu ze dne 19.7.1947

plán má postavit na nohy Německo a učinit z něj vedoucí sílu v hospodářství západní Evropy.

V jiných denících (Svobodné Slovo, Lidová demokracie, Právo lidu aj.) se nevyhýbali slovu „nátlak“, ale uznávali mezinárodněpolitické souvislosti s rozhodnutím vlády, byť našli se samozřejmě i ti odvážní, kteří se nebáli přímo kritizovat.

Ekonomické důsledky nepřijetí MP

Rozhodnutím o nepřijetí pozvání na konferenci v Paříži se pro Československo rozdělil svět. Struktura průmyslu byla změněna: ČSR se stala dodavatelským zdrojem svých východních sousedů a omezilo styky se západem. Celkově tuto situaci završily únorové události v únoru roku 1948, avšak první náznaky odpoutávání se Západu od Československa lze najít těsně po nepřistoupení k plánu. Dokonce už krátce před tímto rozhodnutím se ve finančních kruzích objevovaly hlasy, které soudily, že v případě neúčasti by Československo nemohlo dostat půjčku od Eximm banky.²¹⁶

V průběhu konference 16 států v Paříži také v Kongresu Spojených států došlo k projevům svědčících o tom, že nemíní jen tak mlčky přejít absence východoevropských států na této konferenci. Republikánský poslanec Frank Keefe ze státu Wisconsin shrnul náladu ve sněmovně, když řekl, že „Kongres nedá ani halíře zemím, které ustupují Sovětům“.²¹⁷

Velvyslanectví ve Washingtonu důvěrně do Prahy sdělilo, že se často debatuje v Kongresu otázka, zda-li neúčast východoevropských zemí na Marshallově plánu bude též znamenat, že jim bude odepřena nejen přímá pomoc ze strany

²¹⁶ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22,, zpráva z Washingtonu o americkém tisku ze dne 9.7.1947

²¹⁷ Archiv ČNB, kart. č. 530/100 Signatura NB 128/2, národohospodářská zpráva č. 88 z července 1947

americké vlády a Kongresu, ale i pomoc nepřímá prostřednictvím mezinárodních organizací, v nichž Spojené státy jsou díky převaze svého kapitálu anebo zboží rozhodující. Týkalo se to hlavně Mezinárodní banky a fondu a různých alokačních agencí, přidělující mezinárodní suroviny a zboží v nedostatku.

Associated Press přinesla v těchto dnech zprávu z Varšavy z komise Mezinárodní banky, studující polskou situaci v souvislosti se žádostí o úvěr 600miliónů dolarů. Nejmenovaní členové této komise se měli vyjádřit pochybnosti o tom, že by Mezinárodní banka polské žádosti za nynější situace vyhověla. Podle soukromých zpráv členů československého velvyslanectví ve Washingtonu i v sekretariátu Mezinárodní banky převládal podobný názor nepravděpodobnosti úvěru i ostatním zemím a doposud to bylo vedle Polska pouze Československo, které o úvěr oficiálně požádalo. Velvyslanectví dále upozorňuje, že Československo se bude muset připravit na stupňované potíže a neochotu ze Západu vyřizovat československé žádosti v té míře a tempem, jak by to pro československé hospodářství bylo žádoucí.²¹⁸

Mezinárodní banka byla navíc pod vlivem Marshallova apelu, aby pomáhala všemi prostředky uskutečnění pomoci evropským zemím, které budou spolupracovat na plánu. V říjnu roku 1946 poskytl ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka rozhovor deníku New York Herold Tribune, ve kterém sdělil, že za posledních osm měsíců má Československo se Spojenými státy schodek 24 miliónů dolarů, což zapříčinilo zbrzdění československého obchodu.²¹⁹

Problémy nastaly, když si československá vláda v roce 1948 předsevzala, že v budoucnosti zvýší produkci těžkého průmyslu čtyřnásobně. Každé zvýšení produkce ale znamenalo větší závislost ČSR na dovozu surovin a zařízení ze západu.

²¹⁸ Archiv ČNB, kart. č. 530/100 Signatura NB 128/2, národohospodářská zpráva č. 88 z července 1947

²¹⁹ Národní archiv, fond MZV – výstřížkový archiv, karton 488, článek z Obrany Lidu ze dne 26.10 1947

Bez Marshallova plánu, bez UNRRY, bez úvěrů mohl být tento dovoz zajištěn pouze vývozem na západ. Ale strojní výrobky, které by byl západ ochoten kupovat, byly z největší části rezervovány pro SSSR a drahé spotřební zboží nelákalo ani Británii ani Spojené státy.²²⁰

V prosinci roku 1948 přinesl The Economist článek o stížnosti československého delegáta u Spojených národů, že dokonce i zboží, které již bylo zapláceno, bylo americkým licenčním systémem zadrženo ve prospěch zemí Marshallova plánu. Přesto jako nouzové opatření česká vláda získala v roce 1948 půjčky ve výši 6 miliónů dolarů od Mezinárodní měnového fondu a podepsala smlouvu s Bizonií. Podle ní Československo mělo získat dolary tak, že prodá více zboží než koupí.²²¹

V březnu 1949 USA zavedly Export Kontrol Act - kontrolu vývozu zboží a jako důvod uvedly nedostatek zboží na domácím trhu a státní bezpečnost. Kontrola vývozu byla rozšířena skoro na všechny země a na podzim roku 1949 byly odevzdány tři seznamy zboží, jehož vývoz si USA přály znemožnit nebo alespoň podstatně omezit do zemí východní Evropy. Dne 9. května byl Kongresem schválen zákon, podle kterého USA odmítly hospodářskou a finanční pomoc kterékoli zemi, která by vyvezla do zemí východního bloku zboží, které by podle názoru USA mohlo být použito pro posílení vojenského potenciálu. Seznam zahrnoval asi 1 700 širokých skupin zboží v pěti oddílech. Výjimky byly možné, ale příslušný stát musel případ oznámit s odůvodněním šesti výborům Kongresu.²²² V tomto seznamu bylo ale i takové zboží jako např. stroje, nafta, bavlna, cukr, koupací obleky, dámská konfekce. Dne 3.srpna 1951 byl přijat další zákon, který tento tlak na západní země ještě přiostrčil.

²²⁰ Archiv ČNB, články s ciziny - Dr. Chmela, The Economist ze dne 18.12.1948

²²¹ Archiv ČNB, zprávy z ciziny, článek z The Economist ze dne 18.12.1948

²²² Archiv ČNB, kart. č. 174/604, NB PXVIII 162, výpověď obchodních smluv

Následek této politiky byl, že vezme-li se za základ, že v roce 1938 byl pro vývoz západních zemí do zemí východního bloku index 100, v roce 1949 činil jejich vývoz pouhých 72 a roku 1951 ještě klesl. Americký obchod s východní Evropou se dále výrazně snížil po 5.červenci 1951, kdy USA vypověděly obchodní smlouvy se SSSR, Rumunskem, Bulharskem, Maďarskem a Polskem. Zrušily i závazky, které měly vůči Československu v rámci Všeobecné dohody o clech a obchodu.²²³ Toto zrušení nezabránilo vyvážet zboží do USA, byly ale zvýšeny celní sazby.

Zrušení dohody o celních výhodách vyvolalo ohlas ve všech světových médiích. Zatímco komunistický tisk se pozastavoval nad tímto úkonem, který byl v rozporu se základním ustanovením Všeobecné dohody o clech a obchodu, tisk demokratického západu upozorňoval, že toto zrušení je pouhým logickým vyústěním stávající situace.²²⁴

Vývoj Marshallova plánu

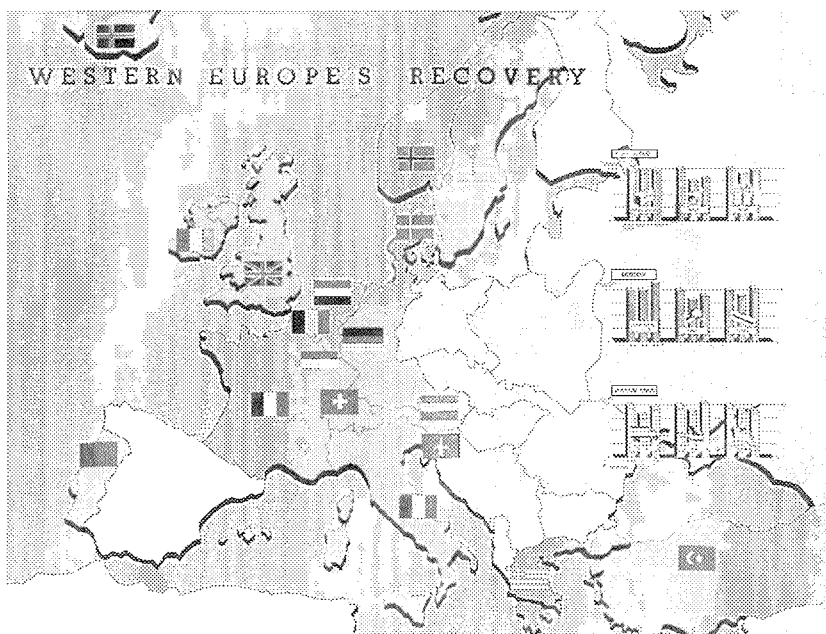
Na konferenci v Paříži se nakonec sešli představitelé 16 států²²⁵, kteří vytvořili Výbor pro evropskou hospodářskou spolupráci (CEEC). Tento Výbor, oproti původnímu plánu nesložený jen ze zástupců Británie a Francie a několika jiných států, ale ze zástupců všech zúčastněných států, zformuloval zprávu o hospodářském stavu hospodářství každé přistupující země a navrhl plán pomoci zkoncipovaný na 4 roky dopředu.

²²³ Archiv ČNB, kart. č. 175/605, Signatura NB PXVIII 172, diskriminace a její následky

²²⁴ Národní archiv, fond MZV, výstřižkový archiv, kart. č. 488, složka 3, záznam italského rozhlasu ze dne 4.9.1951.

²²⁵ Kromě zvacích mocností Británie a Francie taky Rakousko, Belgie, Dánsko, Řecko, Irsko, Island, Itálie, Lucembursko, Norsko, Nizozemsko, Portugalsko, Švédsko, Švýcarsko a Turecko.

Tento program byl zhotoven na podkladě poskytnutých informací jednotlivých zúčastněných států, jako byl rozvoj výroby v nejdůležitějších oborech a rozsah žádané hospodářské pomoci co do množství a hodnoty.²²⁶

Pramen: www.trumanlibrary.org, 1.9.2006

Návrh se neobešel bez problémů, každá ze zemí měla rozdílné postupy v poválečné obnově svého hospodářství a myšlenka evropského společného procesu, vyústěný v evropskou federaci, jak si to přáli Američané, se zprvu zdála být nerealizovatelná.

V rámci tohoto programu měla každá zúčastněná země zvýšit svou zemědělskou a průmyslovou výrobu, stabilizovat vnitřní finanční situaci, snažit se o odstranění překážek vzájemné výměny surovin a výrobků a současně vyřešit nedostatek dolarů zvýšením dovozu do USA.²²⁷ Ekonomičtí experti odhadli deficit Evropy na 4 roky dopředu na 29,2 mld. dolarů. Bylo třeba teď přesvědčit Kongres a americký lid o důležitosti tohoto programu. USA byly však velmi roztrpčeny tak vysokým požadavkem, a tak dne 27. srpna odcestoval do

²²⁶ Archiv ČNB, kart. č. 530/100 Signatura NB 128/1, zpráva o konferenci v Paříži ze dne 16.7.1947.

²²⁷ AMZV, teritoriální odbor, USA, karton č. 22, zpráva o konferenci v Paříži ze dne 14. 10. 1947, s. 2.

Paříže George F. Kennan, aby po dohodě spolu s představiteli států snížil tento program, což se povedlo. Výsledná částka byla 21 mld. dolarů.

Zatímco Marshall a jeho lidé brali plán velmi seriózně, někteří vysocí úředníci či lidé z bankovních kruhů se chovali velmi skepticky. Ti měli za to, že požadavky jsou silně zveličené a poukazovali na to, že dosavadní závazky USA vůči cizině od konce války dosáhly už přes 20 mld. dolarů. Evropa prý především potřebuje organizaci, dobrou administrativu a měnovou stabilizaci.²²⁸ Proto ani cifra 21 mld. nevydržela dlouho. Po kritice zástupce státního tajemníka Claytona, byla ještě snížena na 19,310 mld. dolarů a po té, co byl program s tímto výsledkem zaslán do Washingtonu a tam prozkoumán třemi Trumanem jmenovanými komisemi a samotným Kongresem, byla navržena nakonec suma mezi 12 a 17 mld. dolary.²²⁹

Poslední překážkou ke schválení byl samotný Kongres USA. Marshall a jeho lidé lobovali v Kongresu za prosazení Zákona o evropské obnově od konce roku 1947. Dne 8. 1. 1948 před senátním výborem pro zahraniční vztahy státní tajemník zdůraznil, že nejde jen o nápravu válečných škod v západní Evropě, ale i reakci na skutečnost, že umělá a násilná orientace východoevropského obchodu na Sovětský svaz připravila západní Evropu o potraviny a surovinové zdroje z této oblasti a že přijetí plánu by pak bylo „úderem proti komunismu“.²³⁰ Navrhl také rozdělení plánované sumy na dvě části s tím, že druhá část bude odsouhlasena až po přezkoumání efektivnosti plnění plánu.

Komplikovaná a vleklá jednání byla zejména ve Výboru Sněmovny reprezentantů, během této doby však 25. února 1948 komunisté v Československu převzali definitivně moc, což nebylo neočekávané, přesto to v USA způsobilo pocit akutní krize, která byla ještě znásobená záhadnou a šokující smrtí

²²⁸ Archiv ČNB, kart. č. 530/100, Signatura NB 128/2, národohospodářská zpráva č. 70.

²²⁹ Tamtéž, národohospodářská zpráva č. 11 z února 1948.

²³⁰ Wanner, Jan, George C. Marshall, str. 312

ve Spojených státech velmi oblíbeného Jana Masaryka. Dne 14. března, pět minut po půlnoci, byl Marshallův plán schválen poměrem hlasů 69 proti 17.²³¹ Druhý den byl podepsán prezidentem Trumanem, jako zákon o pomoci Evropě.

Program měla spravovat a řídit Správa pro hospodářskou spolupráci (ECA), se kterou spolupracovala Organizace pro evropskou spolupráci (OEEC), což byl vlastně jen na jaře 1947 přeměněný pařížský Výbor. Tyto dvě organizace měly na starosti veškeré přerozdělování pomoci

Ani teď v Evropě zdaleka nezavládla jednota mezi zúčastněnými státy o podobě cíle tohoto programu. Velká Británie doufala více v pomoc založené více za bilaterálním základě než na evropské organizaci, což pramenilo z tradiční představ o britské nezávislosti. Britové se ani nevzdávali bilaterálního řešení obchodních vztahů se Sovětským svazem. Francie, která pořád uchovávala v živé paměti hrůzy světových válek, nedůvěřovala Německu a ztěžovala jeho zařazení do jakékoli organizace.

Program se začal realizovat ihned po schválení Kongresem a dva týdny na to vyjela z přístavu Galveston první nákladní loď směřující do Evropy, jež vezla v rámci Marshallova plánu prvních 9000 tun pšenice.²³² Od tohoto okamžiku do roku 1952 prošlo přes program 13 mld. dolarů ve formě úvěrů a darů na hospodářskou obnovu. Nejvíce se od programu dostali Francie, Velká Británie, Itálie a Německo.

²³¹ Tamtéž, str. 315

²³² Tamtéž str. 315

Two years after the war Stuttgart's inner city still reflected the destruction of urban centers during wartime bombing.

1947 1955

Marshall Plan funds helped provide for the rebuilding of cities. Photos on these two pages were taken from the same spot.

Stuttgart před Marshallovým plánem a po něm

Pramen: www.loc.gov/exhibits/marshall/marsintr.html, 1.9.2006

Výtěžek z prodeje darů byl soustředován na zvláštní účet v domácí měně daného státu, který byl určen k měnové a finanční stabilizaci státu. Půjčky byly úročeny 2,5 % a spláceny v dolarech nebo dodávkami potřebnými pro USA. Marshallův plán nebyl ale žádnou dobročinnou akcí, Spojené státy si vymohly právo nejen stanovovat výši programu, ale i způsob použití a kontroly všech poskytovaných prostředků, což se dá odůvodnit i velmi vypjatou mezinárodní situací v období počátků studené války.

Společná hospodářská politika zemí Marshallova plánu se vykazovala snahou o odstranění překážek v obchodních stycích, o snížení celních sazeb a snahou o koordinaci investičních programů. Většina prostředků byla použita na modernizaci infrastruktury, dopravy, energetiky, rozvoj rafinace ropy a růst uhelné těžby.

Marshallův plán uspíšil konsolidaci západoevropských ekonomik, přispěl ke politické stabilizaci, jeho plodem však nebyla jen poválečná obnova Evropy, ale i vytvoření podmínek

pro budoucí evropskou integraci. Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci zůstala i po skončení Marshallova plánu a začátkem 60. let se z ní vytvořila Organizace pro spolupráci a rozvoj (OECD), která plnila funkci koordinátora hospodářské politiky.

Závěr

V poválečných týdnech a měsících přinášelo obyvatelstvo při hospodářské obnově nesmírné oběti. Při obnově měst a obcí občané odpracovali tisíce hodin, často spontánně dobrovolně pracovali tam, kde to národní hospodářství vyžadovalo. Úsilí bylo ztěžováno nedostatkem surovin a materiálů, změnou výrobních programů (přechodem z válečné na mírovou výrobu), zadlužením podniků v důsledku válečných ztrát, vysokými náklady a nízkými prodejními náklady.²³³

Americká pomoc po druhé světové válce byla významnou částí hospodářských dějin poválečného Československa. Přišla včas a tím zmírnila utrpení mnoha lidí a zabránila možným katastrofám v podobě hladu, nemocí a bezprostřední nouzi. Některým lidem po válce zbyly prakticky jen holé ruce, dětské domovy se plnily sirotky po obětech nacistické zvěle a nemocnicím se nedostávalo léků a ani potřebných nástrojů. UNRRA, American Relief for Czechoslovakia, ale i menší organizace jako C.A.R.E., Unitářská společnost svým komplexním programem přispěly k okamžité pomoci ve výživě, ošacení a v boji proti nakažlivým nemocem, k obnově zemědělství a průmyslu.

Generální ředitel Lowell W. Rooks k ukončení akce UNRRA v Československu zaslal 1. července 1947 prostřednictvím šéfa

²³³ Kalinová, Lenka, Východiska, očekávání a realita poválečné doby, Praha 2004, s.85

Mise Petra I. Alexejova osobní poselství prezidentu Edvardu Benešovi v němž pravil: „Nyní, kdy se končí práce UNRRA, chci vyjádřit své upřímné uznání Vám a Vašemu lidu jménem Správy Spojených národů pro pomoc a obnovu za spolupráci a pomoc při provádění programu UNRRA. Všichni jsme vždy rádi spolupracovali s Vámi, Vaší vládou a Vaším lidem. Československo je pro nás symbolem ideálů UNRRA, jejího vznešeného pojetí, mezinárodní spolupráce a spěšného provedení největšího mírového plánu, který svět kdy uskutečnil.“²³⁴

Je těžké říci, nakolik byla tato slova formalitou a nakolik byla míněna upřímně. Československo opravdu dokázalo nejlépe zužitkovat pomoc z organizace UNRRA s minimální korupcí, zpronevěrou s nejmenšími problémy s černým trhem. Distribuční systém, přes menší nedostatky, fungoval výborně. S východoevropskými státy se tato skutečnost nedá srovnat a s okupovaným Rakouskem také ne. Přesto se vývoj v ČSR nevyvíjel tak, jak si největší sponzor UNRRY přál.

Tato pomoc nebyla sice podmíněna aktuální politickou situací v zemi, jako tomu bylo například u úvěrů či Marshallova plánu si USA „hlídaly“, kam jdou jejich peníze. V tomto ohledu bylo pro ně Československo, kde se pomalu, ale jistě dostávali k moci komunisté, zklamáním. Bylo to v době, kdy činnost vrcholila a UNRRA dodávala největší dodávky svých zásob. V této době již nikdo nepochyboval, že největší část tohoto programu financují právě Spojené státy. Nedá se říci, že by obyvatelstvo nebylo vděčné, každý týden se našel v novinách alespoň malý článek o tom, co vše přivezla UNRRA, co připravuje a jak těžké bude ji nahradit. V republice však zároveň kulminovalo nadšení z osvobození, které ve větší části provedla Rudá armáda. Tento fakt, patřičná komunistická kampaň a celkově příklon poválečné společnosti k levici

²³⁴ UNRRA v Československu, str 178

zapříčinilo. Že volby v roce 1946 vyhráli právě komunisté a levice vůbec.

V červenci 1947 dva dny po osobním poselství generálního ředitele UNRRY L. Rokose také československá strana prostřednictvím MV Václava Majera projevila díky organizaci UNRRA. Generálnímu řediteli zaslal 1. července 1947 telegram, kde mimo jiné uvádělo: „Československo bude vždy vzpomínat práce UNRRA s pocitem trvalé vděčnosti. V těžkých dnech na konci nejkrutější války, kterou kdy svět poznal, UNRRA jako maják ukazovala lidstvu cestu z jeho utrpení a bídy“²³⁵ S těmito slovy nelze než souhlasit.

Obyvatelé Československa svoji vděčnost vyjádřili i uspořádáním výstavy průmyslu výživy konané pod záštitou Ministerstva výživy a Svazu československého průmyslu. Výstavu organizoval Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu. První část měla poskytnout a fakty doložit přehled hospodářské pomoci, kterou Československo obdrželo od organizace UNRRY a v jejím rámci menších charitativních organizací. Druhá část výstavy obsahoval úplný přehled všech předpokladů československého hospodářství a průmyslu výživy pro budoucnost. Zde byl prezentován hlavní význam těchto dodávek.

To, že na osvobozená území prakticky současně s vojáky dorazila první pomoc v podobě jídla, šatstva a léků, bylo nesmírně významné. Podstatná pro republiku nejen zničenou válkou, ale v zájmu dalšího progresivního rozvoje, byla zejména podpora druhé části programu - rehabilitation. Jednalo se o dodávky průmyslových zařízení, která vykonávala službu někdy i více než dvacet let. Dále se jednalo o více 114 000 tun umělých zemědělských hnojiv²³⁶, která se začala používat hromadně a zlepšila celkovou zemědělskou produkci. A šlo také především o důležité dodávky do lékařství, jako bylo

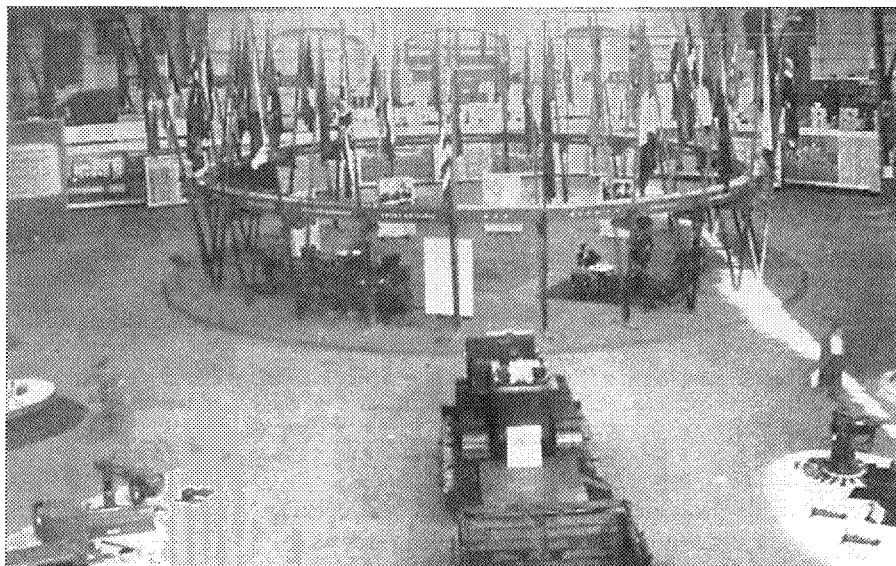
²³⁵ Tamtéž, str. 177

²³⁶ UNRRA v ČSR, s.103.

zmíněné zařízení na výrobu penicilinu, kterého bylo poskrovnu.

Zboží dodané UNRROU na výstavě, UNRRA v ČSR, s. 166

Střed výstavy UNRRA v Průmyslovém paláci, UNRRA v ČSR, s. 165

Komunistům nebylo po chuti, že nejviditelnější, nejrychlejší a nejúčinnější pomoc přicházela z USA, a tak se v době čtyřicetileté totality „zapomnělo“ na tyto organizace a oslavovala se pouze soudružská pomoc ze Sovětského svazu a jeho satelitů. Pouze Marshallův plán se občas zmínil, ale jen aby se připomnělo „správné“ rozhodnutí československých

politiků nepřijmout ho, díky němuž se Československo nacházelo v bloku vyspělých, mírových států. Opak byl pravdou. Československo se odmítnutím Marshallova plánu a po převzetí moci komunisty v únoru roku 1948 dostalo do společnosti zemí průmyslově méně vyspělých, což mělo nepříznivý a stagnující vliv na hospodářské vztahy ze západem.

Je otázkou na kolik se všechny hospodářské programy pomoci postiženým zemím, ať už ze Spojených států či Sovětského svazu, staly přímým nástrojem politiky studené války.

Československo patřilo sice k vedoucím průmyslovým zemím mezi sovětskými satelity, ale rozvoj jeho průmyslu se zpomalil v důsledku zařazení mezi země s převahou agrárního sektoru. Stalo se dodavatelem strojů, spotřebního zboží do těchto zemí a ztrácelo schopnost prodávat na západ. Od Sovětského svazu dostalo jako „náplast“ půjčku ve zlatě. Moskva za to však využívala hospodářství jediného svého průmyslového satelitu, jakž takž schopného konkurence se západem, jako nástroje k „podvrácení“ hospodářství zemí kapitalistického Západu. Vývozní ceny byly určovány na politickém podkladě a nikoliv hospodářskými faktory jako jsou náklady či zákon nabídky a poptávky.²³⁷

Přes oficiální komunistickou oslavnou propagandu, bylo Československo jediným státem mezi středoevropskými zeměmi, jehož životní standard se od roku 1947 citelně snížil.

Pomoc malých charitativních organizací v USA byla určována altruistickými zájmy. Většina sbírek pocházela od krajanů, které k tomu vedla pouze starost o rodnou zemi či příbuzné. O tom svědčí, že tato pomoc nepřestala ani po únoru 1948, byť se už o ní prakticky díky komunistům nebylo možné nic dozvědět. Dne 11. března 1946 byl na návštěvě u nové

²³⁷ Archiv ČNB, kart. č. 135/565, signatura NB PXVIII 195/1 článek Economist Intelligence Unit ze dne 8.9.1949

ministrýně výživy ing. Janovcové šéf mise C.A.R.E. Daniel C. Benedikt, který ministryni informoval o akcích této organizace. Zároveň sdělil, že do této doby bylo rozdáno více jak 60 000 balíčků.²³⁸ Bohužel této akci se už nedostalo prakticky žádné publicity v novinách. Ostatní pomoc ale nebyla tak nezištná.

Spojené státy prostřednictvím UNRRY dodávala zboží, kterého měly velký přebytek způsobeným zvýšenou válečnou výrobou. Taktéž to fungovalo i v úvěrové politice, kdy státy musely nakupovat za dolary získané od Exim banky pouze zboží v USA. Jeden z úvěrů byl pak zaměřen pouze na nákup vojenských přebytků tzv. surplus. Navíc se úvěry udělovaly za určitých podmínek. Větší šanci měly země nekomunistické, bez problému znárodněného amerického majetku. USA tak řešily dva problémy najednou. Podporou importu z ostatních zemí získávaly USA devizy a odbyl svého zboží a současně touto činností podporovaly v těchto státech nekomunistické pozice.

Pomoc v rámci Marshallova plánu byla už potom hospodářskou „zbraní“ mezi velmocemi ve formujícím se bipolárním konfliktu. Mezi historiky není jednoznačná shoda o počátku studené války, bylo napsáno hodně studií, které mezi sebou navzájem polemizují. Některé kladou počátek studené války až do 19. století v souvislosti s ruským panslavismem. Jiné jsou přesvědčeny, že bipolární konflikt nastal intervencí proti rodícímu se bolševickému státu v letech 1918-1920.²³⁹ Reálnějšími jsou pak úvahy, které vidí kořeny studené války v konfliktech během druhé světové války a po ní, jako jsou neshoda v otázce druhé fronty, projev Winstona Churchilla ve Fultonu v roce 1946, Marshallův plán v roce 1947, československé události v únoru 1948 aj. Právě v případě Marshallova plánu lze jednoznačně hovořit jako o ekonomické páteři Trumanovy doktríny.

²³⁸ NA, fond AMZV-výstřižkový archiv, karton 488, článek ze dne 12. 3. 1947, Svobodné noviny

²³⁹ Bradley, John, F.N., Válka a mír po roce 1945, s.15

Přes všechno politikum, které doprovázelo pomoc USA do zemí postižených válkou je na místě hlavně projev vděčnosti. Je naprosto jasné, že bez této podpory, které se nám dostalo rámci akce UNRRA, by se zbrzdila hospodářská obnova o několik let. Zpočátku dovozy UNRRA kryly větší část spotřeby obyvatelstva a průmyslu a převyšovala i placené dovozy. Dokazuje to tabulka.

Placení dovozy a dodávky UNRRA

(do konce roku 1946)

	řádný dovoz (t)	dodávky UNRRA (t)
Zinek	1 976	7 485,2
Cín	140,0	837,5
Nikl	187,6	405,6
Hliník	1 225,1	5 988,4
Hořčík	7,0	156,8
Mangan a ruda	4 107,6	25 394,0
Borax	101,4	2 814,0
Juta	1 507,2	7 491,0

Pramen : Hřebíčková, Šárka, Vliv MP na zahraničně-politickou orientaci ČSR, Praha 1996, S. 15

Je zcela bez pochyb, kdyby se ČSR dostalo pomoci i v rámci Marshallova plánu, ocitlo by se hospodářství i celá společnost v naprosto jiném světě. Na vývoji se projevila geografická středoevropská poloha Československa. ČSR doplatilo na neustálé soupeření USA a SSSR o vliv v Evropě a na vypuknutí bipolárního konfliktu - studená válka.

Pramen : UNRRA v Československu, str. 177

Seznam použitých materiálů

Nepublikované dokumenty

Archiv ČNB

- složky - Marshallův plán
zprávy - Marshallův plán - novinové články,
o provádění
- Švédsko - různé
- USA - různé
- Články z ciziny
- Obchodní a devizové zprávy
- měnový fond
- měnové záležitosti
- měnová reforma
- diskriminace a její následky
- porady
- země společné a jiné záležitosti
- hospodářská rada, finanční komise
- hospodářské následky okupace
- znalecký posudek v procesu s
K.H.Frankem
okupace - vyšetřování zločinu spáchaných za

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

- Fond - teritoriální odbory - obyčejné USA
- tajné USA

Národní Archiv

- Fond - UNRRA
Fond - Ministerstvo hospodářské obnovy
Fond - Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv

Österreichisches Staatsarchiv Wien

- Složka - UNRRA - Allgemeines, Organization, Aufbau
- Statistiker

Publikované dokumenty

Foregin Relations of United States

Ministerstvo výživy - Jak připravovat zboží UNRRA, 1946

Návod, jak používat léky obsažené ve výběru, který zasílá UNRRA - 1945

Čs. Úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu -UNRRA a země Moravskoslezské, 1947

Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, Praha 1992

Československo a Marshallův plán, sborník dokumentů, Praha 1992

ČSR a SSSR 1945-1948, dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997

Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1961, Praha 1960

Edvard Beneš, československý a evropský státník, sborník statí k 110.výročí narození, Praha 1994

Edvard Beneš a Československo, sborník statí studií, Praha 2005

Jan Papánek za vojny Edvardu Benešovi - dokumenty (1939 - 45), Bratislava 1997

Majer, Václav - Ministerstvo výživy - UNRRA a Československo, 1946

Ministerstvo výživy, Jak připravovat zboží UNRRA, Praha 1946

Osudové kroky Jana Masaryka, Výběr dokumentů ke 110.výročí narození Jana Masaryka, Praha 1996

Průběh plnění dvouletého hospodářského plánu. Rok 1947, Praha 1948

Sborník dokumentů a materiálů ke studiu nejnovějších dějin ČSR 1945-1948, svazek I. a II., Praha 1986

UNRRA v ČSR - sborník o činnosti UNRRA - zaměstnanci čs.
Úřadu pro hospod.pomoc a obnovu, Praha 1948
UNRRA a země moravskoslezská, Brno 1946

Paměti

Beneš, Edvard, Mnichovské dny, Praha 1968
Beneš, Edvard, Paměti, Praha 1947
Beneš, Edvard, Šest let exilu a druhé světové války, Praha
1946
Byrnes, J. F., In aller Offenheit, Frankfurt am Main, 1949
Drtina, Prokop, , Československo můj osud, Praha 1992
Feierband, Ladislav, Karel, Politické vzpomínky III, Brno
1996
Kennan, George F, Memoirs 1925-1950, London 1968
Ripka, Hubert, Únorová tragédie, Brno 1995

Ostatní literatura

Bradley, John, F.N., Válka a mír po roce 1945
Brod, Toman, Triumf a zkáza. Cesta československých
komunistů k moci v letech 1945-1948, Praha 1990
Břeňová, Helina, Život pro jiné - Jan Papánek, Praha 1995
Buk, Josef - Šůra, Mailan, Mezinárodní vztahy po druhé
světové válce 1945-1963, Praha 1964
Cesar, Jaroslav, - Snítíl, Zdeněk, Československá revoluce
1944-1948, Praha 1979
Claude, Henri, Marshallov Plan, Bratislava 1952
Hřebíčková, Šárka, Vliv Marshallova plánu na zahraničně-
ekonomickou orientaci ČSR, Praha 1996
Chmela, Leopold, Hospodářská okupace Československa, její
metody a důsledky, Praha 1946
Luža, Radomír - Mametey, Victor, S., A History of
Czechoslovak Republik 1918-1948, Princeton 1973

Kalinová, Lenka, Východiska, očekávání a realita poválečné doby, Praha 2004

Kaplan, Karel, Československo v poválečné Evropě, Praha 2004

Kaplan, Karel, Nekrvavá revoluce, Praha 1993

Kaser, M. C., Radice, M. A., The Economic History of Eastern Europe, Vol.II., Oxford 1986

Kosatík, Pavel - Kolář, Michal, Jan Masaryk, Pravdivý příběh, Praha 1998

Laušman, Bohumil, Hospodářská výstavba republiky, Praha 1946

Michálek, Slavomír, Nádeje a vytriezvenia (čs. - americké hosp.vztahy v rokoch 1945-51), Bratislava 1995

Michálek, Slavomír, Ján Papánek, Politik, diplomat, humanista 1896-1991, Bratislava 1996

Moulis, Vladislav, Podivné spojenectví. K československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948, Praha 1996

Nálevka, Vladimír, Kapitoly z dějin studené války, Praha 1997

Nálevka, Vladimír, Světová politika ve 20.století, Praha 2000

Petruf, Pavol a studená vojna, Bratislava 1993

Plechanovová, B.- Fidler, J., Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 - 1995, Praha 1997

Prokš, Petr, Československo a západ 1945-1948, Praha 2001

Procházka, Jaromír, Poválečné Československo 1945-1989, Praha 1991

Průcha, Václav, Hospodářské dějiny Československa 19. a 20. století, Praha 1974

Průcha, Václav, Hospodářský vývoj v letech 1945-1992, in: Studie o technice, Praha 2003, str.13-60

Sommer, Karel - Československo a UNRRA, Ostrava, 1992

Szulc, Tad , Czechoslovakia since World War Two, New York, 1971

Teichová, Alice, Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939 - 1945, Praha 1998

Ullmann, Walter, The United States in Prague 1945-1948, New York 1978

Veselý, Zdeněk, Československo a Marshallův plán, Praha 1987

Veselý, Zdeněk a kol., Edvard Beneš - Československo-Evropa, Praha 2005,

Voráček, Emil, Československo - hospodářské vztahy 1945-1948, Praha 1985

Vykoupil, Libor, Slovník českých dějin, Brno 2000

Wanner, Jan, George C. Marshall, Tvůrce armád a aliancí, Praha 1998

Woodbridge, George, UNRRA - The history of the United Nations Relief und Rehabilitation Administration I., II., III. Díl, Columbia University 1950

Zeman, Zbyněk, Edvard Beneš, Politický životopis, Praha 2000

Články

Dowd, Alan, W. Exporting Civil Society. Contributors, in : World, Vol.18., 2003, číslo 7, s. 255-265

Kaplan, Karel - Přibík, Petr, Osudy Marshallova plánu v Československu, in Slezský sborník 1992, roč. 90, č. 1, s. 21-31

Kreuzová, Renata, Sovětský svaz a Marshallův plán, in: Slovanský přehled, 1977, č. 6, s.422-428

Michálek, Slavomír, Americké úvery a pojičky Česko-Slovensku v letech 1945- 1946, in: Historický časopis, 1995, roč.45, č. 3. s.464-485

Petruf, Pavol, K pobytu amerických vojsk v Česko-Slovensku roku 1945, In: Historický časopis, 1990, roč.38, č. 5, s.651-679

Prokš, Petr, Americká armáda v Československu (Politicko-diplomatický zápas o střední Evropa v roce 1945), In: Slovenský přehled, 1999, č. 2

Prokš, P., Československo na rozcestí (Marshallův plán a únor 1948), in: Slovanský přehled, 1993, č.2, s.170-183

Prokš, P. - Ekonomicko-politická rokování mezi Československem a Spojenými Státy v letech 1947, in: Slovanský přehled, 1992, č. 1, s. 11-21

Prokš, P., Československo mezi východem a západem (Politické souvislosti pobytu americké a sovětské armády na československém území v roce 1945), in: Slovanský přehled 1993, č. 3-4, s. 304-311

Prokš, Petr, Londýn a Praha na počátku míru, (Příspěvek k historii československo-britských vztahů, květen 1945-květen 1946), in: Český časopis historický, 1995, roč. 43, č. 2, s.263-277

Prokš, P, Londýn a Praha na počátku studené války, (příspěvek k historii československo-britských vztahů v letech 1946 - 1948/49), in: Slovanský přehled, 1995, č.2, s. 13-20

Reinhauerová, A., Československý urad pre hospodárskou pomoc a obnovu 1945-1948, in Slezský sborník, str. 11-19